

SIAURIETIŠKI ATŠIVERIMAI

PASVALIO KRAŠTO KULTŪROS, ISTORIJOS LEIDINYS

2000/ 1(10)

Turinys

Vyskupo Jono Kaunecko žodis gimtojo krašto žmonėms.....	1
Gyvenimas, nuskaidrintas beribių tėviškės lygumų troškulio. <i>Pokalbis su Vyskupu Jonu Kaunecku.....</i>	2
Vladas Braziūnas	
Pamokslas nuo paskutinio Pasvalio bruko.....	4
Pamąstymai apie Pasvalio dabartį ir praeitį : Bronislovas Bartkevičius	
Brigita Mockūnaitė.....	5
Eugenijus Malinauskas, Lina Aleksandravičiūtė.....	6
Alfonsas Kazitėnas	
Iš tėviškės peizažų ataidi prozos giesmė.....	7
Albinas Kazlauskas	
Tylūs kaip sliekai - dokumentai. Todėl prakalbinkime skaitydami.....	8
Kostas Čaplinskas	
Metiežiaus metai	10
Steponas Pelešynas	
Vieno kalinio laišakai	11
Vitalija Kazilionytė	
Du kalbėjimai apie Pasvalį	14
Kazimieras Pūras	
Pasvalio literatūrinis renesansas	16
Petras Būtėnas	
Iš gimtinės šalelės. Dovydai	18
Ona Bluzmaitė - Builienė	
Iš mamytės pasakojimų	21
Jonas Aničas	
Petro Vileišio portretas	23
B. Margelis	
Tautodailės tradicijų ir profesionalumo jungtis	24
Gyvenimo retušavimui - 100 puslapių. <i>Pokalbis su Elyra Pažemeckaitė</i>	25
Laima Vaitkevičienė.	
Improvizacija Elyros eilėraščių tema	26
Jaunųjų kūryba: Justė Grigaitytė, Greta Kalnietytė, Asta Petraitytė.....	28
Kronika: nuo rugsėjo iki rugsėjo.....	30

Pirmajame viršelio puslapyje: Vilniaus gatvė, apie 1930 m.
(nuotr. iš Pasvalio krašto muziejaus fondų).

Mieli gimtojo krašto žmonės,

Kokia man brangi Šiaurės Lietuva, jos begalinės lygumos! Niekur kitur nemačiau tokio tolumo horizonto, nes jo neužstoja joks kalnas. Ko gero, ir mūsų, sėlių, dvasią išaugino beribė tos beribės platumos. Juk sakoma, kad beribis F. Dostojevskio talentas neaprepiamų Pinsko lygumų vaisius (beje, jo giminė lietuvių ir, ko gero, sėlių kilmės)... 0 sėlių žemėje tiek daug talentų: B. Brazdžionis, J. Skvireckas, E. Matuzevičius, J. Mikelinskas, B. Sruoga, J. Janonis, M. Karčiauskas, A. Lipniūnas... Kai man pastojo kelią į mokslus sovietiniai laikai, negalėjau pasiduoti - neleido toji beribė, nesuvaržoma tėviškės (sėlių) dvasia.

Retai parvažiuoju į tėviškę, vis nelieta laiko. Parvažiuavęs ne kartą parėjau iš Pasvalio pėsčias į Trajoniškį per sunaikintus Kalniškio, Gaidynės, Lapiškių kaimus. Nebėra Trajoniškyje tų didelių, ūksmingų sodybų, nebėra ir mielosios mano pirmosios mokyklos. Išėinu į Lasasiekų miškus. Nebegaliu rasti nė žymės buvusių didžiulių sodybų, sodų. Pamiršau net kaimų pavadinimus. Kažkur čia buvo Suntautai, Sereikiai, Vytatai. Ak, kaip skauda širdį, kad ir pakely į Daujėnus nebėra Dirvoniškio bei tokios didelės Patrakės! Nebesisuka čia malūnai, nebegieda gaidžiai. Bet jaučiu, tėviškės dvasia nesunyko. Gyvena ji, išvartyta, išsibarsčiusi po Lietuvą ir pasaulį tėvynainių širdyse. Ji gyva, kaip sako poetas B. Brazdžionis. Sustoju Daujėnuose prie tėvų bei protėvių kapų. Meldžiuos ir susimąstau: kas gi daro žmogų galingą, net nenugalimą?..

Jei kam liepčiau nupiešti galingiausias pasaulio rankas, gal jis pieštų rankas su pagaliais, akmenimis, kitas - gal net su šautuvu. Atsirastų net toks gudruolis, kuris nupieštų rankas, valdančias atominį ginklą. Ir, rodos, triumfuoja šitas gudruolis: jo nupieštos rankos galingiausios.

Bet palauk: aš matau nuo darbo sugrubusias tėvo rankas. Aš matau, tėve, tavo, kai tu sėdėjai per naktį, susiėmęs galvą. Rytą tu buvai pražilęs: ne tik atėmė tavo puoselėtą žemę, bet iššlavė ir aruodus, paliko vaikus be duonos, sugriovė tavo svajones leisti vaikus į mokslus. Ir matau tavo nepalūžusį, matau tavo nuo tamsos iki tamsos dirbantį kolūkyje. Negana, kad prižiūrėjai 30 arklių, vežiojai jiems pašarą (ir man, parėjusiam iš mokyklos, sakei: važiuojam šiaudų, pamokas padarysi vakare), su buvusiu savo javapjove tu nupjaudavai visus brigados javus. Net 80 m. sulaukęs, tu daugiausia kolūkyje už visus vyrus uždirbai darbadienių. Ir matau nuo darbų sulinkusią mamos nugarą, suskirdusias, įjuodusias jos rankas. Ji vis bėgte. Ko ji nesugalvoja: čia apsodins burokais 3 ha, ir laistysim juos, ir ravėsime, ir nurausime. Turėjom su ja sustatyti į gubas visus tėvo nupjautus javus. To negana: apsodins daržus agurkais, pomidorais; miške, keliais eidama, pririnks kibirus mėlynių, bruknių, spanguolių...

Iš kur ta nenugalima, neįveikiama jėga? Ar vien sėlių dvasia? Ne, štai prieš mano akis A. Diurerio paveikslas: "Galingiausios pasaulio rankos". Palaukit, bet juk tai maldai sudėtos rankos! Gal dėl to mano tėvai ir sėliai tokie neįveikiami? Prisimenu skaičius dar sovietiniais laikais "Komjaunimo tiesoje": 1949 m. Afrikoje buvo 2,5 milijono katalikų, 1959 m. - jau 5 mln., 1969 m. - 10 mln. ir taip toliau - kas dešimt metų vis padvigubėja. 0 juk tokios galingos imperijos - Romos, Britų, Napoleono - nenugalėjo Afrikos tautų, jos vis išsivadavo. Bet štai maldai sudėtos rankos,

krikščionybė juos užvaldė. Besimeldžiančio rankos galingesnės už atomą, už imperijas - jos net širdį žmogaus, jo gyvenimą pakeičia.

Pasakoja kun. Palmatius Zilligen: jau jis ruošiasi gulti, o atbėga zakristijonas ir sako: "Negali užrakinti bažnyčios". - "Čia dabar, negi kunigas turi padėti užrakinti!" - "Klebone, juk matėte: per pamaldas moteris meldėsi, iškėlusios rankas. Ji sako neisianti namo ir melsis per visą naktį. Ką man daryti su bažnyčia?" Kunigas nuėjo pas tą moterį. Jos anūka teis rytoj už nusikaltimą. Prižadėjo kunigas ryte jos auką įjungti į šv. Mišias. Rytą ji dar tebebuvo hažnyčioje.

Ir ateina po savaitės linksma. "Tai anūka išteisino?" - "Ne, nuteisė. Po teismo leido su juo pasimatyti. Ir jis staiga sako: "Kaip gerai, močiute, kad mane nuteisė. Man reikėjo šito sukrėtimo. Sukrėstas aš prisiminiau, jog žadėjau tau, močiute, būti geru žmogumi ir net kunigu. Ir aš būsiu, močiute, tu matysi, kad aš esiu tik pirmyn..."

Jį paleido iš kalėjimo anksčiau laiko už pavyzdinę elgesį. Ir jau gyveno vien kunigystės troškimu. Tapęs kunigu, labai sėkmingai dirba tarp nusikaltėlių. Juos prikelia tikram gyvenimui. Suprantama, dėl jo praėties jo pavardės negalima minėti...

Ar parodysit kitą galybę, kitą ginklą, kuris galėtų taip pakeisti žmogų? Ne, nėra galingesnių rankų už maldai sudėtas, už maldai iškeltas.

Mieli mano krašto žmonės, ir mūsų kraštas galingas, Lietuva neįveikiama, šeima stipri tik per maldą. Sėliai net pagoniais būdami meldėsi ir todėl perdavė mums nesulaužomą dvasią, nepasiduodantį charakterį, išaugino vyskupus, rašytojus, poetus. Būkime stiprūs, būkime neįveikiami maldoje, tikėjime. Tegu stebisi mumis Lietuva ir pasaulis.

2000 m. rugpjūčio 29 d. Vysk. Jonas Kauneckas
trajoniškietis

+ J. Kauneckas

Gyvenimas, nuskaidrintas beribių tėviškės lygumų troškulio

Džiugus buvo Pasvalio kraštui šiųmetinis pavasaris: gegužės 13-ąją Popiežius Jonas Paulius II nominavo Vyskupą mūsų kraštietį, Telšių seminarijos dvasios tėvą, monsinjorą Joną Kaunecką. Konsekracijos išskilmės vyko Telšiuose rugpjūčio 5-ąją.

Širdingai sveikiname Jo Ekscelenciją Vyskupą Joną Kaunecką, linkėdami didžios stiprybės vyskupiškojoje tarnystėje, kurią tiksliausiai išreiškia užrašas lankstinuke, skirtame Vyskupo šventimams atminti - *žiūrėti Jo žvilgsniu*.

Turbūt tik važiuojant iš Krinčino link Daujėnų, per Ličiūnus, Trajoniškį, širdį apgobia neįprastai lygių lygumų pojūtis, neįprastas netgi gyvenančiam šiame lygumų krašte - jokios aukštumėlės, jokio slėnio, tik tas nenusakomas lygu lygu, virstas beribiškumo žeme. Joje ir įsikūręs Trajoniškio kaimas, iš kurio penkių sodybų gyvos tebėra tik dvi - Vyskupo tėviškė, tiesa, dabar jau nebe

Gimtinis namas Trajoniškyje. 2000 m. Vido Dulkės nuotrauka

Kauneckų giminei priklausanti, bet - išlikusi ir tebešildanti savo gyvybe: jos šeimininkė prisipažįsta dar ir duonelės išsikėpanti. O antrojoje sodyboje, išsaugojusio senųjų laikų autentišką, pasitinka nepaprastai guvi 93-jų metų močiutė - Vyskupo krikšto mama, džiaugiasi, galėjusi į Telšius nuvažiuoti savo krikšto sūnaus pasveikint konsekracijos dieną. Ir užlieja močiutė savo skaidriu kalbėjimu ir tokiu jaunumu, kad tampa lyg tų beribių lygumų dvasios palytėtas, tos pačios dvasios, išvedusios į Žemaitijos kalnelius Trajoniškio vaiką - Vyskupą

Joną Kaunecką, antrąjį Vyskupą iš Krinčino parapijos - prieš tris šimtmečius (1747 m.) Krinčino miestelyje gimė būsimasis Vilniaus vyskupo pagalbininkas Tadas Kundzičas.

Vėl grįžti mintimis į tą gražią vasaros pabaigos dieną, kurią ženklina mielas susitikimas su Vyskupu Žemaitijos sostinėje Telšiuose. Ir pirmieji Vyskupo žodžiai, tarti becinant į Seminariją, buvo beribių tėviškės lygumų išpažinimas: susižavi Telšių kalneliais, o Vyskupas taria: „Kas gi begali būti gražiau už tas begalines mūsų lygumas...“. Tuos žodžius galutinai įsisąmonini tik tuomet, kai jaukiuose Vyskupo namuose, į kuriuos Jis neseniai įžengė, kelias valandas įdėmiai klausaisi gyvo žodžio apie gyvenimą, nuskaidrintą Dievo šaukimo ir iš tėviškės lygumų atsinešto beribiškumo troškulio.

Tad perieikim Vyskupo vaikystę, jaunystę, įsiklausydami į Jo žodžius - kuklius, nuoširdžius, uždegančius ir verčiančius susimąstyti.

Gimiau prieš 62 metus derlingose

ir turtingose Aukštaitijos lygumose, netoli vysk. J. Skvirecko ir poeto B. Brazdžionio tėviškių, Krinčino parapijoje, pasižyminčioje gyv. žmonių tikėjimu, darbštumu. Gimtinis Trajoniškis buvo labai gražus kaimas: kokie dideli trobesiai, kokie dideli medžiai - kaip koks miestas iš tolo švietė. Trajoniškį visi penki ūkininkai buvo stambūs, kiekvienas turėjo po 10-15 trobesių, tai įsivaizduokit: penki ūkininkų jau susidarydavo kokie 60-70 trobesių. O atsimenu mūsų didžiules liepas - įlipdavom viršūnėms, matydavom ir Pasvalį, ir Daujėnus, ir Krinčiną. Tai šitie ūksmingi medžiai, derlingi laukai, kviečiai, siekdavę galvą, - kai grįžti iš kur nors, - atrodydavo kaip kokios svajonių žemė.

Seneliai dar pasakojo apie ugningąjį pamokslininką kun. Antaną Strazdą, neturtingą kaip šv. Pranciškus. Jis čia pasirodydavo kartas nuo karto iš Vabalninko ar Apasčios, sutraukdamas žmonių minias ir iš sakyklos šaukdamas, kad „ponai, kurie lupa devynias skūras vargdieniams, nors po mirties sviestu tepa ir lašiniams grindžia kelią į dangų, spirgės pragare“. Žmonės net į Vabalninką bene 20 km keliaudavo jo klausytis. Ir kitas kovotojas už teisybę kun. Antanas Mackevičius, čia surinko daug žmonių kovai už laisvę. Žmonių širdis ne vienus metus į šventumą ir teisybę kėlė poetiniu ugningu žodžiu garsusis klebonas Vienožindys.

Visa tai pasakojo vyresnieji man mažam, kai aš verkdavau pokario metais, siautėjant sribams. Tie pasakojimai taip uždegė dar mažą širdelę, kad tada nutariau: mokysiu žmones gerumo, kad nebūtų tokie žiaurūs. Tada pirmuose mokyklos skyriuose rašiau pasakėles, pasirašydamas „Lietuvos ašara“.

Iš vaikystės labiausiai prisimenu Trajoniškyje buvusią pradinę mokyklą, kuri vadinosi Suntuatų - ji dar prieškarinio laikais atkelta į Trajoniškį, nes Suntuatų kaimas buvo labai mažytis.

Labai troškiau mokslo, tad baigęs pradinę, kasdien vaikščiojau 5 kilometrus į Krinčino septynmetę. Po to bandžiau dar metus vaikščioti į Pasvalio vidurinę 10 kilometrų, nes nu buvo už ką samdyti kamarėlį: mūsų šeima didelė - 10 vaikų, užaugome septyniuose, trys mirė dar visai maži, o komunistinė valdžia atėmė žemę ir gyvulius (buvome pasiturintys - per 30 hektarų). Bet kai Pyvesa ištvindavo, teko gyventi bendrabutyje. O čia reikėdavo kiekvienam mokiniui tiekti maisto. Tai man buvo sudėtingiausias dalykas. Iš

Prie Suntuatų pradžios mokyklos, IV skyrius. 1949 m.

pradžią mama šiaip taip parūpindavo maisto, bet paskui susitarėm, kad aš nevalgysiu nei kitų maisto, nei jo tiekiau, pats vienas kaip nors prasimaitinsiu. Tačiau, tokiomis sąlygomis Pasvaly mokydama, supratau, kad neįmanoma toliau čia tęsti mokslo. Tad buvau priverstas mokytis Panevėžio hidromelioracijos technikume, kur tuo metu mokėjo stipendiją. Techninė specialybė netrukė skaityti knygų, jas ryte rijau, ir jos vis labiau uždegė tarnauti žmonėms. Panevėžy gyvenau gana sunkiai - iš stipendijos (14 rublių). Iš namų galėdavau atsivežti kartą per mėnesį kokį puskilogramą sviesto ir duonos kepalą. Duonos būčiau galėjęs ir daugiau atsivežti, bet juk iš Panevėžio parvažiuoti į tėviškę kainuodavo brangiau, negu toji duona. Sviestą parsivežęs, supildavau riešukčius druskos, kad negreit susalgyčiau - tik po truputėlį, nes stipendijos turėdavau užtekti ir kambario nuomavimui, ir vadovėliams, ir dar šokiama tokiam maistui. Yra ir labai vargingai buvę, kad po kelias dienas prieš stipendijos gavimą duonos neturėdavau. Bet tas vargas, kurį patyriau, tai tik gera man davė, gerąsias savybes išaugino. Taigi vargo nereikia bijoti, jis žmogų ugdo.

Panevėžy besimokydamas, susidraugavau su Albertu Miškiniu, kurio du broliai įstojo į kunigų Seminariją. Natūralu, kad ir mes, lankantys bažnyčią, pradėjom svarstyti: ar mums nepasukus kunigo keliu, ar neturim pašaukimo. Tad, baigęs technikumą, pabandžiau stoti Seminarijon. Bet buvo 1959-ieji - patys sunkiausi metai, kai tepriimdavo tik penkis jaunuolius. Man iškart pasakė, kad jokios vilties čia patekti neturėčiau, nes tuomet galiojo toks valdžios nutarimas: įsigijusiems specialybę neleisti mokytis Seminarijoje. Ir taip praeina kokie dveji treji metai, vėl važiuoju Seminarijon klausyti, ar nepasikeitė sąlygos ir išgirstu tą patį - ne. Sugalvoju nauvažiuoti ir pas tuometinį religijų reikalų tarybos įgaliojimą Rugienį, bet ir su juo pokalbis baigėsi beviltiškai. Net tikėjimas buvo susyrvavęs, kai metų metais vis išgirdavau neigiamą atsakymą. Nors pašaukimas į kunigystę eina iš paties Dievo, bet ką daryti, jei žmonės uždaro visus kelius?.. Dirbau melioracijoje darbu vykdytoju, inžinieriumi. Kartu mokiausi kalbų - baigiau Maskvoj aukštuosius užsienio kalbų kursus - vokiečių kalbą, atostogų metu važinėjau į Sibirą pas ten gyvenančius vokiečius praktikos atlikti. Vėliau pradėjau universitete studijuoti lituanistiką. Rodos, begalinės tėviškės lygumos, toji

Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetas (iš kairės): kunigai J. Kauneckas, J. Zdebskis, A. Svarinskas, S. Tamkevičius, V. Vėlavičius.

tėviškės didžiųjų žmonių dvasia nedavė ramybės, skatino lavintis. Stengdavau išgirsti kovingą kunigų-kovotojų J. Zdebskio, S. Tamkevičiaus žodį, rinkau parašus už tikėjimo laisvę po garsiuoju 17 tūkstančių tikinčiųjų memorandumu pasauliui, kol galų gale 1972 m. atsivėrė Seminarijos durys. Taip net 13 metų tęsėsi stojimas, kaip ir 13-os metų prirėkė viduriniam išsilavinimui.

Toji tėviškės didžiųjų kovos dvasia lydėjo ir Seminarijoje: kiekvieną vasarą dalyvaudavau papildomose slaptose kunigų-kovotojų vedamose rekolekcijose. Ir, vos baigęs Seminariją, įsitraukiau į aktyvią kovą už laisvę: pamokslais, pastoracine veikla, pogrindžio spaudos leidimu bei platinimu ir darbu Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitete (TTGKK).

Taigi tai ne mano nuopelnai, tai Dievas per didžiuosius protėvius vis beldėsi į mano širdį šaukdamas:

*Palik linksmybę tuščią,
palik ramybę, šilumą, namus,
tačiau kalbėk nors trejetą
tiesos minučių,
po to tegu tave užmuš.*

(J. Jevtušenka)

Regis, per daug kuklus ir per daug trumpas Vyskupo kalbėjimas - pasilieka užslėpti didžio žmogaus dideli darbai. Juos ir norėtus bent labiau pabrėžti, nes išsamūs jų atskleidimai jau reikalauja atskirų plačių straipsnių, kurie tebus graži mūsų pokalbių su Vyskupu tąsa kituose „Šiaurietiškuose atsivėrimuose“. Bet pirmiausia norėtus Vyskupo atsiprašyti, kad taip vėlai įvyko pirmasis susitikimas - nebuvo arti Jo nei sovietiniais, nei pirmaisiais Atgimimo metais, o Vyskupas niekuomet neužmiršo savo tėviškės ir jos žmonių.

Galim didžiuotis, kad mūsų krašto žmogus buvo vienas iš to kunigų penketos, kurie 1978 m. lapkričio 13 d. įsteigė Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetą, liudijusį visam pasauliui persekiojamą Lietuvos Bažnyčią, galim didžiuotis, jog per mūsų krašto žmogaus rankas Žemaitijoje plito pogrindžio spauda: jau 1977 m., būdamas Telšių katedros vikaru, Jonas Kauneckas pradėjo čia organizuoti pogrindžio spaudinių leidimą ir platinimą, rinko medžiagą Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikai, pats buvo ruošiamas jos redaktoriumi; o atkūrus Telšiuose kunigų Seminariją, prisieimė sunkias Seminarijos dvasios tėvo pareigas.

Būtina prisiminti ir netradicinę, reformatorišką Vyskupo dvasią, regis, irgi to paties beribiškumo troškulio iššauktą: „Vyksa tiesiog Vatikano II nutarimų išdavystė, daromi tik išoriniai pakeitimai: atsukti altoriai, naujoviški rūbai, moderniška muzika. Bet nėra gilesnio dvasinio gyvenimo, pamaldumo, didesnio jautrumo, susivaldymo, pasiaukojimo, užsidedimo...“

O dabar vėl kartu su Vyskupu sugrįžkime į gimtąjį Trajoniškį: „Per Velykų atostogas buvau parvažiaavęs gimtinėn, perdažiau Daujėnų kapinėse ant tėvų kapo paminklą - medinį Rūpintojėlį - dešimt metų vėl galės laikytis kaip naujas; pėsčias vaikščiojau po gimtąsias vietas, pamąstydamas, pažiūrėdamas, aplankiau savo krikšto mamą. Džiaugiuos, kad Trajoniškį pastatyti šiltadaržiai - įsikūręs privatus daržovių ūkis, nuomoja žemes aplink, tai vis šiokia tokia gyvybė tėviškėj rusena“.

Nuotraukos iš Vysk. J. Kaunecko archyvo

Pamąstymai apie Pasvalio praeitį ir dabartį

PAMOKSLAS NUO PASKUTINIO PASVALIO BRUKO

Vladas Braziūnas

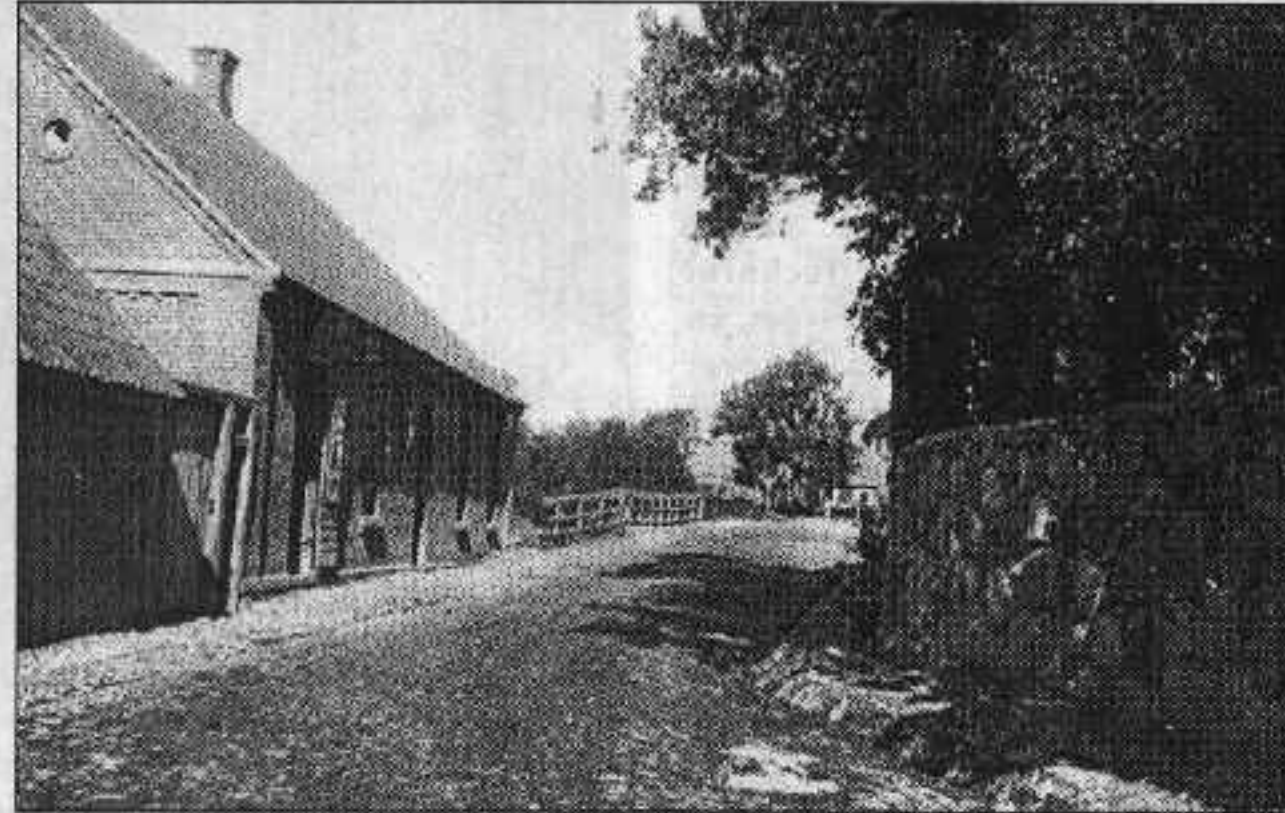
Nereikia nė sakyti: gyvenu gimtajam mieste, kokio po teisybei nėra buvę. Gyvenu prisiminimų, sapnų ir vizijų mieste. Ir tuo nesiskiriu nė nuo vieno žmogaus, kuris tik dar turi atmintį.

Neturiu, ką turi už mane vyresni. Neatimamai turiu, ko neturi jauni (čia, žinoma, Jono Strielkūno žodžiai; va šiandien šnektelėjom: turi žmogus, be daugel ko kita, ir Šventojo Roko atlaidus Daujėnuose - tokį jaunystės atminties įspaudą, įdaga).

Pirmiausia atsimenu Pasvalį - tikrą urbanistikos paminklą. Tikriausia ir labiausiai brangintina jo vertybė - per šimtmečius savaip, nepakartojamai išsišakojęs gatvių gatvėlių tinklas, lemtas abiejų upių, jų kriaušių ir slėnių, jų brastų ir tiltų, paskiau bažnyčios, aikštės prie jos - aišku, turgaus aikštės. Bažnyčia ir turgavietė neperskiriami: jie vienas prie kito, vienas kitame - kaip miesto siela ir kūnas; pamėginę sužeisti viena - nesužeisdamos kita!

Gyvenu - kaip ir visi, gyvenantys daugiausia atminimais, - mieste, kuris tikresnis už tikrą. Deja, tas tikras Pasvalys - jau joks paminklas, paveldas. Nelikę gangreit jokio istoriškai susiklosčiusio savitumo. Komunizmo stalybos metais visiškai sudarkytas ypač miesto centras, statant naująjį tiltą, atkirsta ir sunaikinta visa dešinioji (žiūrint į Lėvenį) pusė Vytauto Didžiojo aikštės, visas tas plotas tarp Palėvenės, Biržų ir Vilniaus gatvių pradžios. Išgriauta dešinioji Vilniaus gatvės pusė, pati gatvė senamiesčiui (taip, Pasvalys turėjo didelį unikalų senamiesčių) nebūdingai praplatinta. Galima iki užkimo aiškinti, kad visi nugriauti, apgriauti, sumoderninti namai, ar Vilniaus, ar Biržų gatvių, ar raudoni Vytauto Didžiojo aikštės žydnamiai, - kad tie namai buvo architektūriškai beverčiai, mažaverčiai, galima pasitelkti daug iškalbos ir profesinio architektų žargono vingrybių, bet niekaip tokie kalbėjimai nepaneigs fakto, jog tada tebuvo vienaip šiaip taip pagal tos dienos supratimą pamatuota, o dešimt kartų kirpta, ir kirpta be atodairos, per pačią šimtmečių miesto gyvuonį.

Tikiu, net manau, kad dabar, ypač - atšventus Pasvalio 500-metį, pasvaliečiams vis tikriaus įsigyvenant į savojo miesto istoriškumą, suvokus tą istoriškumą kaip vertybę, kiekvieną iš

Prie senojo tilto. 1935 m. (Nuotrauka iš Pasvalio krašto muziejaus fondų)

mūsų nejučia turtinančią ir asmeniškai, - tikiu ir manau, jog šitaip suniokoti miesto, kad ir kas užsimestų, nebebūtų įmanoma: tiesiog Pasvalio žmonės, jų atgimus dvasia nebeleistų. Deja, kas su nemokšišku užmoju padaryta, nebeatitaisysim.

Užtat, manyčiau, dabar kaip niekad turėtumėm būt atidūs, jautrūs kiekvienam savo gražaus, privalančio dar gražėti miesto kampeliui. Na, ne kad akis pabadyčiau, o kad man akis pabadytų iš vieno itin iščiustyto užjūrio krašto)... Taigi birželio pabaiga. Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios šventorius sausakimšas, išspuošę ir susijaudinę, užtat dar gražesni vaikai, laukiantys sutvirtinimo sakramento, jų tėveliai, giminės. Šventė, tikrai verta savo kilmės žodžio šventas. Stovim už bažnyčios, Lėvenio pusėj. Netikėtai grįžt per šventoriaus tvorą - o dilgynės, o kiečiai, o šiukšlės!..

Tada pamačiau ir apžėlusias senojo tilto liekanas, ir jų prieigas - tą menką keliolikos metrų akmenų grindinio, senojo Pasvalio bruko, atkarpelę tarp šventoriaus sienos ir špitolės, užleista, varganą, niekam nereikalingą. O kadaise, Nepriklausomybės pradžioje, prisimenu, kaip, susijaudinusio Vido Dulkės irgi sužadintą, aliarmavau telefonu, kur tik galėjau, pasiečiau visokias paminkloaugos bei architektūros (ne be Sauliaus Motiekos pagalbos) instancijas - tuokart tam bruko ploteliui mirtiną nuosprendį mintyse jau parengusioms, bet posėdžio sprendimu dar neįteisintioms Pasvalio galvoms šiaip taip pavyko - skambučiais įsibrovus

pačian tan posėdin - išaiškinti, jog tas brukas nėra kokia niekinga atgyvena (tokie vos prieš kelis dešimtmečius kai kam rodėsi ir daugelis Pasvalio namų, ir ištisos gatvės, aikštės), jog šitos trumpučiuokės atkarpelės, istorinės urbanistinės nuorodos į buvusį tiltą (kadaise brastą), šioje erdvėje neatsitiktinės, o būtinos, - jog šito brangaus lopinėlio nevalia taip lengva ranka imt ir užstatyt garažais, mat taip ir būtų padaryta, kad kai kas galėtų sėst mašiniškėn - vos pro vartelius koją iškelęs...

Brukuotos dar mano akyse išsprogdinto tilto prieigos, ačiū Dievui, liko. Reiktų tik jų buvimą įprasminti: iškiršt medžius nuo tilto liekanų abiejose Lėvenio pusėse, šitaip vėl parodyt, atvert kadaise buvusią svarbią vienos iš miesto erdvių perspektyvą. Visą šią plotelį - na, kaip nors, kaip nors... - išvaduoti iš sąžalynų ir šiukšlių.

Tada pasižiūrėt: yra dar ir tas plotelis, dar tas... Ką jis reiškia ir pats savaime, ir miesto visumai? Tai ir svarbiausias mano šios dienos pamokslas (atsiprašau, jei kartais tonas kam nors pasirodė toks) apie Pasvalio ateitį, ir atsakymas į klausimą, kokį norėčiau matyt savo Pasvalį: akylą, dėmesingą, jautrų ir didelėms, ir pačioms mažiausioms savo vertybėms, ypač toms kasdien "besipainiojančioms po kojom", todėl taip sunkiai ir pastebimoms.

Dar norėčiau Pasvalyje - ne kur kitur! - matyt PPMK. Pasvalio pasvaliečių meno kuopą. Didelį ratą, kurio pačiam vidury gražiausiai galėtų būt kad ir pagreitingasis Rats! Bet čia dar, kaip sakoma, Dieve padėk...

Pamąstymai apie Pasvalio praeitį ir dabartį

Kai pradėjau lankyti Vasario 16-osios pradžios mokyklą, Vyšnių gatvė palijus tapdavo neišbrendama. Tai buvo apie 1937-uosius metus. Vilniaus gatvė, Biržų gatvė bei miestelio centras buvo išbrukavoti, todėl, ratams važiuojant, labai garsiai dardėdavo.

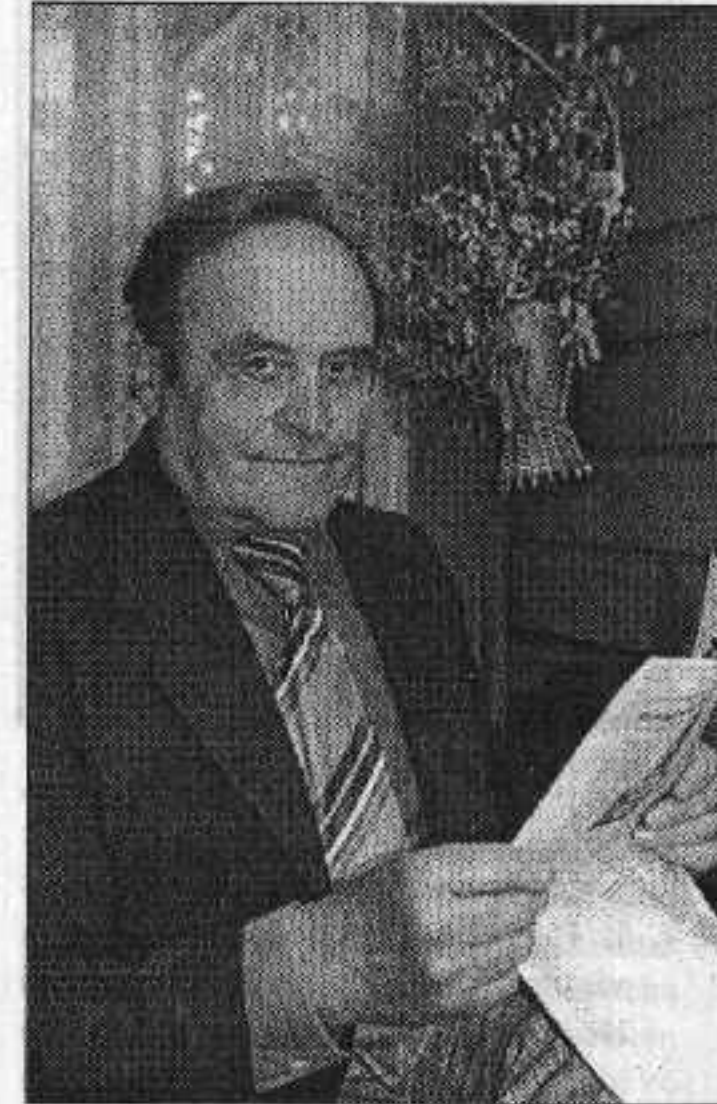
Vytauto aikštės centre stovėdavo vandens pompa. Vandenių nešdavosi iš jos miestelėnai: lietuviai ir žydai. Pagrindinis turgus rinkdavosi Vytauto aikštėje. Čia ūkininkai atvažiuavę parduodavo grūdus, paršiuskus, naminius paukščius. Po turgų vaikščiodavo grūdų supirkėjai, kurie rinkdavosi, siūlydavo mažą kainą ir, išrašę popierėlį, liepdavo vežti į geležinkelio stoties sandėlį.

Turgūs būdavo pirmadieniais ir ketvirtadieniais. Be to, ketvirtadieniais būdavo ir arklių bei karvių turgūs dabartinio turgaus aikštėje iki ežerėlio. Čia ūkininkai pirkdavo, parduodavo, su čigonais ir žydais derėdavosi. Čia galėdavai nusipirkti rūkytų žuvyčių iš Rygos, Pasvalyje pagaminto Zundelevičiaus (žydo) limonadinėje (dabartiniame Butų ūkio pastate) limonado. Tais laikais prekyba buvo beveik vien žydų rankose. Prie Lėvens ir dabartinio tilto buvo Feldmanų žibalo ir benzino kolonėlės, Vilniaus gatvėje - Zoferienės audinių krautuvių. Čia buvo gydytojas Baumšlakas, Katiliaus knygynas bei Gaidamavičiaus fotografija. Gaisrininkų salėje dažnai vaidindavo cirkai, grodavo šaulių organizacijos bei gaisrininkų orkestrai. Tuo metu automobilių beveik nebuvo. Vienintelį sunkvežimį turėjo limonadinės savininkas, o klebonas Kazimieras Kriščiūnas - juodą opelį, dar Jonas Vasinauskas, teismo sekretorius, - juodą BMW motociklą.

Apie 1939 metus medinius lentinius šaligatvius pradėjo keisti betonas. Parduotuvės pradėjo stambėti. Atsirado lietuvių prekybininkų. Mikolajūnas turėjo dvi krautuves, Valeika, Baniulienė - kolonialinių prekių, Šokelis - audinių.

1940 metais įsigalėjus sovietinei santvarkai, krautuvės buvo nacionalizuotos ir pastatyti komisarijai tvarkai prižiūrėti, kad nebūtų padidintos kainos. Atėjus vokiečiams, ūkininkai turėdavo vykdyti nustatytas prievoles: mėsos, kiaušinių, pieno, grūdų, vilnų. Už tai gaudavo markių ir talonų pramoninėms prekėms įsigyti. Ūkininkus slėgė prievolės ir 1944 metais, antrą kartą užėjus rusams. Idomu būdavo pažiūrėti į raudonąsias gurguoles: priekiniame vežime - raudonas plakatas, gaspadorius sėdėdamas kojom maskatuoja, o „liaudies gynėjas“ groja armonika. Tada jau jaunimas, po votyvos iš bažnyčios išėjęs, nebeidavo pasivaikščioti į Biržų gatvę. O vandens pompa rusų tankų buvo sunaikinta.

Bronislovas Bartkevičius,
pensininkas

Brigita Mockūnaitė
Pasvalio „Lėvens“ vidurinės
mokyklos, IIIa klasės moksleivė

V. Dulkės nuotraukos

Man patinka Pasvalys, įdomus jau tuo, kad čia ir aplinkui yra smegduobių. Gyventi norėčiau tik Pasvalyje, nes čia - mano gimtinė, be to, miestas yra gražus.

Ypač Pasvalyje patinka Vilniaus gatvė nuo autobusų stoties iki tilto. Labai patinka ir Pasvalio parkas, biblioteka ir muziejus, paminklas 500-osioms miesto metinėms.

Pasvalyje yra daug gražių parduotuvių, iš kurių labiausiai patinka prekybos centras „Agis“. Čia yra labai daug įvairiausių prekių, kaip kokiam dideliame mieste.

Ypač patinka, kai Pasvalyje vyksta kokios nors šventės ar kitokie renginiai. Stengiuosi būti visuose, nes ten daug ko įdomaus pamatau. Labiausiai patiko šventė, skirta Pasvalio 500 metų jubiliejui. Tiek žmonių Pasvalyje dar nebuvau mačiusi. Buvo visokių linksmybių, o ypač patiko šventės fejerverkas.

O nepatinka, kad Pasvalyje girtaujama. Suaugę žmonės keikiasi, rėkauja. Tai mačiau per „Utenos alaus“ šventę internatinės mokyklos stadione.

Mokytojai mus mokykloje moko gražiai elgtis, neišukšlinti, o per alaus šventę visas internatinės mokyklos stadionas buvo prišukšlintas. Nejaugi mokykloje suaugusiųjų nemokė gražiai elgtis ir neišukšlinti?

Manau, kad Pasvalys bus dar gražesnis. Žmonės geriau gyvens, bus kultūringesni, o Pasvalyje bus įsteigta kokia nors mokykla, kur būtų galima įsigyti specialybę, neišvažiuavus iš Pasvalio.

Eugenijus Malinauskas,
klubo „Pajusk skrydžio jėgą“
prezidentas

Čia, netoli Pasvalio, gimiau, mokiausias, čia užaugau. Žinoma, teko ir paklajoti – mokytis Voroneže, mokytis ir gyventi Rygoje, bet visuomet svajojau grįžti į namus, nes juk pats didžiausias gyvenimo džiaugsmas yra gyventi ten, kur esi gimęs. O gimiau ir gyvenu tokiaime kaime prie gražaus upelio, kurio galėtum pavydėti ir kai kurie miestiečiai, kaime, kuriame atsikėlus gali pasakyti labas rytas, ir tau visi atsakys, nes čia esi savas, visus pažįsti ir tave visi pažįsta. Atrodo, kad gyvena kaip viena šeima. Pasvalys juk įsikūręs prie nuostabaus kelio. Užtenka tikta sankryžą pasiekti, ir gali atsiverti pasaulio stebuklai: pasukęs į vieną pusę, gali asirasti Prahą, pasukęs į kitą – Rygoje. O tai nuostabus miestas, tik 100 km nuo Pasvalio; dar 400 km, ir Talinas, dar truputį – ir Suomija. Žinoma, visam tam reikia turėti galimybę – susikurti savo Baikonurą, iš kurio galima pakilti.

Pasvalys man nuostabus, ir, aš didžiuojuos, kad čia teko gimi, gyventi, ir žinoma, svarbiausia – padaryti Pasvaliui kažką gero, nes kam gi kitam, jei ne savo gimtinei, gali atiduoti savo jėgas. Jeigu pats dorai gyveni, tai ir visi žmonės tau yra nuostabūs, patrauklūs, geri. Svarbiausia yra žmogų gerbti, mylėti, ugdyti jame gėrį. Būna, kai patempi kiemo sugedusią mašiną, žmogus klausia, kiek kainuos. Kaina, sakau, tokia: tu irgi taip pat pasielk.

Praeityje Pasvalyje būta sanatorijos. Miestas nuo seno palanki vieta turistams. Šiandien reikia tik įsivaizduoti, kas mes esame pasauly – tranzitinė šalis, kur žmonės geri, mandagūs, linksmi, domisi aviacija; yra gerų lakūnų, esam prie gero

aerodromo. Derlingos Pasvalio žemės, darbštūs žmonės.

Į Pasvalį drąsiai galima pasikviesti svečių. Buvo mūsų klubo „Pajusk skrydžio jėgą“ šimtadienis. Suvažiavo daug automobilių, baikerių ir šiaip visokių entuziastų; gal pusė miesto žmonių atėjo pažiūrėti šventės.

Atvažiavusiems turistams galim labai nuostabų savaitgalį padaryti, suteikti galimybę pajusti skrydį, nes turim originalių mašinų, įvairių motociklų, oro balioną, lėktuvėlį. Numatome turėti ir laivą.

Buvo atvažiavę svečių iš Danijos, ir mes juos gražiai priėmėm. Galim pasididžiuoti, kad galėjom juos nuvežti į Pasvalio parką, parodyti, koks jis gražus, į Balsių malūną, Biržų aeroklubą, paskraidinti ir nustebinti žmogų tiek, kad jis išlipęs bučiavo žemę, nes Danijoje nebuvo skridęs.

Reikia sutelkti žmones entuziazmui, kad galėtų plėtoti turizmą. Pasvalys turi būti ir vėl patrauklus turistams, nes sąlygos tam palankios. Tik reikia daugiau gerų darbų, meilės ir patriotizmo savo kraštui.

Prie malūno – egzotiška vieta. Čia reikia nusileidimo vietos, kad nusileidus būtų galima ne tik pavalgyti, bet ir pažiūrėti atrakcijų, kitų pramogų. Reikia didžiuotis, kad mes turim šaunų lakūną kraštiečių Vytautą Lapėną, pas jį galima nuvažiuoti ir išmokti skraidyti.

Pasvaly kultūrinių renginių vyksta nemažai ir neblogų. Kad ir retos šventės, bet jos turiningos ir įdomios. Žmonės jose aktyviai dalyvauja. Reikia atgaivinti tokius renginius kaip „Bobų vasara“; svarbu suintriguoti žiūrovą, įtraukti į renginio vyksmą. Dabar tam naudojamas „Vabalas“. Gera daryti įdomias atrakcijas, juo vežioti vaikus. Viso gyvenimo sukury gera vėl pabūt smalsiu vaiku. Mašina „Vabalas“ – priemonė susitikti, bendrauti su kitų šalių klubais. Mūsų klubas žinomas daugelyje šalių: Latvijoje, Suomijoje, Rusijoje...

Kai pakylai į dangų, iš paukščio skrydžio gražiausiai atrodo Pasvalio parkas, upės, ežerėlis, ypač Baltijos kelias, apylanka, kurios nesumaišysi su niekuo kitu.

Aukštai skridamas, galiu dairytis ir gėrėtis: kaip gražu. Nusileidus žemėn, vaizdas, žinoma, truputį kitoks: ir šiukšlės, ir netvarka – ne taip gražu.

Pasvalio ateitį įsivaizduoju tokią: čia lankysis daug turistų, stasim didelius viešbučius, važiuosim į Balsių malūną, o iš ten keliausim aerolais, bus didelis geležinkelis, platūs keliai... Gyvensime gražiai ir įdomiai.

Lina Aleksandravičiūtė,
Teisės akademijos pirmakursė,
ne pasvalietė, bet su šiuo kraštu
susieta tam tikrais dvasiniais
ryšiais

Su Pasvaliu manęs niekas nesieja, na, gal tik tie keli sunkiai tarpusavyje suderinami elementai – stotis, turgus ir Pasvalio bažnyčia. Stotis yra ta vieta, per kurią patenku į taip labai išsiilgtus Parvalkus arba vieta, kur su skausmu suvokiu, kad vėl palieku Parvalkus kaskart vis ilgesniam laikui.

Antra, gal kiek šokiruojanti vieta, yra Pasvalio turgus, kuris asocijuojasi su močiute – jinai nuo vaikystės ten prekiaudavo tuo, kas atlikdavo ūkyje ir, nors turgus ir jo kultūra pakito, bet vis dar tebėra galimybė pratęsti močiutės tradiciją ir, be abejo, daugiau suprasti apie žmones, bendravimą, santykius.

Trečioji, bene labiausiai nederanti prie kitų mano prisiminimų vieta, yra Pasvalio bažnyčia. Tačiau viskas, ko išmokau ir ką gavau joje – maldos, gėris, krikšto ir sutvirtinimo sakramentai – man siejasi su seneliais ir Parvalkais, o ne su pačiu Pasvaliu.

Žinoma, svarbu istorijos šaltiniuose aptikti paminėtą Pasvalį, gera sužinoti, kad jis žinomas, kažkuo įžymus, bet dabartinis Pasvalys ir jo kultūra man tėra kiek netašyta, neskoninga urbanistinė jėga, besistengianti išsiplėsti, sunaikindama aplinkinių kaimelių dvasią, kurių vienas man yra ypač savas ir gyvybiškai svarbus.

Alfonsas Kazitėnas

Kriklinių parapija – mano gimtasis rojus, šviesus ir didelis. Nuošaliame Dalickų kaimelyje, prie Pyvesos krantų, žalių girių apsupty skleidėsi angeliški mano vaikystės sparnai.

Iš tėvo papjauto veršio odos nurauktomis naginaitėmis iškurnėjau į Moliūnų dvaro palivarke buvusią pradžios mokyklą. Nelabai turėjau, ką ten veikti. Rašyti, spręsti uždavinius jau mokėjau geriau už ketvirtokus. Pradinėje pratinginiavau su tinginiais. Kriklinių septynmetėje šio bei to sužinojau daugiau, bet nepasakyčiau, kad iš to turėjau naudos gyvenime. Į vidurinę taip ir nebeišsirašinau. Jaučiausi dar neaugus, bijojau atitokti nuo tėvų namų. Pumpėnai buvo gerokai toliau už Kriklinių bažnytkaimį. Padirviais, pamiškėm gal kokie septyni kilometrai. Kai patvindavo Šavienės pelkynėliai, per Kriklinius ar Stebeikių pušynę susidarydavo ir vienuolika. Kur tokiam pypliui šitokie atstumai. Tais laikais mūsų kaimiečiai apie pumpėniškius kalbėdavo labai nepagarbiai, pravardžiuodavo skrebais ir taukuočiais. Mat pokario metais miestelis buvo savotiška „liaudies gynėjų perykla“, o taukuočių praminas buvo prilipęs nuo lašinių vagysčių. Be to, negerą pumpėniškių nusiteikimą buvau patyręs savo kailiu. Tėvų siunčiamas į miestelio turgelį parduoti sukrapštytų kelių kiaušinių, sviesto, porą kartų vos išnešiau kudašų nepriluptas. Taip ir nutrūko mokslai.

Augau nuostabiai gražioje aplinkoje, kurios gal būtų pavydėjęs pats karalius Šaliamonas. Ji siurbte siurbė mane į savo motiniškai šiltą glėbį papilkavusiais arimais, margažiedėmis pievomis, garvia upės tekme, paslaptina miškų gūduma. Lyg dabar regiu vaiskų pavasario saulėtekį. Dirva nakties šaltuko sutraukta į gruodą. Ant balų gniužta traškus sausledis. Saulė verpia auksines gijas ir jomis juosia didingą pasaulį. Virš dirvonų ir laukų čiuurlena vieversių choralai. Lengvas kaip zuikis straksiu į pušynę, kurios pakraštėje su tėvu prieš kelias dienas pragrėžėme storą beržą. Iš jo raukšlėto kamieno latakų srucena sula. Lengvo nakties atvėsio išgrynintame ore lašai tekėja į ašotį ir kristolu skambėja mano vaikiškoje širdyje. Negaliu sklidino ašotio, užtraukto skaidria ledo plutele, neprikelti prie lūpų. Sula šalta kaip ledas ir gaivi kaip naktinis žvaigždžių vynas. Gurkšnoju, geriu ir niekaip negaliu atsigeriti iki soties. Gaivumas, gardumas – mirusią karalaitę prikelti galėtų. Nėra kada gaisuoti, klausytis vos ne lakštingalų balsais vilbančių strazdų, reikia parnešti sulą į namus, sukošti į didelį kubilą ir kartu su kitais vaikais suspėti į mokyklą. Išėjusį keleliu iš sodybos tuojau pasitinka pempės. Stipriais sparnais lyg rėžtuvais braižo orą, šaukia visais balsiais: „Sveikas gyvas!“ Niekur kitur neregėjau tokios pempių gausos, niekada daugiau negirdėjau taip

IŠ TĒVIŠKĒS PEIZAŽŲ ATAIDI PROZOS GIESMĒ

išraiškiai graudžių klykavimų. Šv. Velykų rytą dar su tamsa motutė išbakština į bažnytelę. Takas vingiuoja kaimo pakraščiu, per jaunus beržotus. Juose kunkuliuoja tetervinų burbulynė. Juodi paukščiai baltais pauodegiais šokinėja į aušrą kaip sviediniai. Krauju pasruvę antakiai, it lyros išpūstos uodegos. Puola kits kita, daužosi laukinės jėgos. O čiukšėjimas, o burbuliavimas – bildena per kelis kaimus! Kaip gali praeiti pro tokį gamtos spektaklį. Glaudžiuosi už eglučių, jaudindamasis stebiu pavasarinį paukščių šokį. Žiūriu – saulė jau kur, maldininkai grįžta iš bažnytelės. Dievuliau, ką pasakyti motutei... Šimtai tūkstančiai tokių akimirų įsiauđė atminties drobėse gyvais paveikslais, kad vėl ir vėl primintu šviesius vaikystės pasaulius.

Kasdienybė nebuvo tokia rožinė kaip atskiros akimirkos. Nemažas kaimo kampas įpiečiau, iš kurio karo audros išblaškė senuosius gyventojus, apėjo krūmais. Tarp jų išliko nemažai laukymų, kurios nuo pavasario prikūpėdavo žolės. Ten iki vėlyvo rudens kaimas ganydavo savo gyvulius. Toji pareiga, be abejo, tekdavo vaikams. Keldavo su aušra. Numirti galėdavai, kaip norėdavos miego. Niūkindavo į rasa bliukiančias ganyklas kartu su gyvulėliais. Dienos virsdavo amžinybė. Nuo kaimo bendruomenės perėjome prie kolchozo bandos. Tėvas apsiėmė ganyti arklius. Jam atsiradavo šimtai darbų namuose, o man prasidėjo parduotos vasaros. Jei išpuldavo koks laisvadienis, skubėdavau į pušyną uogauti. Rinkdavau avietes, mėlynės, žemuoges. Ne tik tam, kad būtų uogienės žiemai namuose. Už darbą kolchoze nemokėjo. Metų uždarbį tėvas parsinešdavo pusmaišyje ant pečių, pažerdavo kelias saujas geltonų kapeikų. Dar kažkaip sumanydavo valdžia tuos grašius užskaityti avansu už kitų metų darbą. Žmonės kažkaip turėjo gyventi, prasimanyti kokį rublį. Su šviežių uogų krepšiais sekmadieniais braukdavau pėstute į Pasvalį. Nuo mūsų kaimo miestas buvo už šešiolikos kilometrų. Išėdavau auštant, grįždavau po pietų. Turguje parduodavau uogas ir taip užsidirbdavau būtiniausioms reikmėms.

Dabar su pagaliu niekas nenūvartų, o tada būdavo malonumas. Praėjo daug metų, kol tėvas iš Rygos nupirko dviratį. Buvo dar vienas kankinantis dalykas. Brutali okupacinio režimo pertvarka įvarė sunkių ligą jautriai mano mamai. Neturėjau galimybių jausti jos šilumos, tik meldžiau Dievą, kad išgytų, o jis neišgirdo mano maldų. Pamažu vis stipriau ėmiau jausti, kad, be tėvų, šalia manęs egzistuoja nepaprastai sudėtingas aplinkos pasaulis, netgi nepaaiškinamas be Dievo būties. Su metais didėjo noras perprasti tą pasaulį.

Į rankas pateko V.Biankio „Miško laikraštis“. Sužavėjo M.Prišvino „Aukso pieva“. Dar aukščiau kėlė dvasią K.Paustovskio kūryba. Pagaliau pasirodė T.Ivanausko „Lietuvos paukščiai“. Nešiodavausi juos užantyje, ypač trečiajį tomą. Iš garų ir spalvų išmokau pažinti mūsų krašto paukščius. Netrukus išnaršiau Kriklinių klubo-skaityklos lentynas. Nedomino manęs nei Leninas mokytojas, nei Stalinas tėvelis. Ėmiau į rankas pirmiausia knygas apie gamtą. Atsidaviau savarankiškoms gamtos studijoms, konkretiems stebėjimams. Buvau sukaupęs krūvas dienoraščių užrašų. Labai gaila, kad šitą brangų turą, griaudami tėvų namus, neatsargiai palaido pelenais pašaliečiai.

Neišvengiamai artėjo į pabaigą sąlyginai laimingos vaikystės dienos. Iš pat ryto apgirtęs kolūkio brigadininkas jodinėdavo pakiemiais ir varydavo į darbus beteisius kaimiečius. Jis pradėjo persekioti ir mane: nebeleido ganyti arklių, varė į brigadą. Neištvėręs tokio pažeminimo, pradėjau trauktis į miškų prieglobstį. Porą metų ugđžiau jaunuolynus, sodinau ir prižiūrėjau kultūras Moliūnų miške. Mokyklos dienų draugas įstojo į aukštesniąją miškų mokyklą ir užleido man savo vietą girininkijos raštinėje.

Išvingiavau nuo nemelo kolūkio, tapau miškininku. Norėjau studijuoti miškininkystę stacionariai, bet likau atstumtas, kadangi nebuvo komjaunuolis. Nuėjau į neakivaizdinius universitetus ir dėl to nemaž nesigailiu. Darbas ir mokslas kartu buvo labai naudingas. Suaugau su man brangi mišku visam gyvenimui ir tebetęsiu savarankiškas studijas. Šviesus tėviškės miškų paveikslas matomiausias ligšiolinėje mano kūryboje. Slėpiningi vaikystės, jaunystės metų pasauliai man atveria amžinas nenusakomo grožio ir harmonijos viešpatijas. Su jomis ir jose pasiliksiu amžinai. Išleidau ketvirtą knygą, kukliu pavadinimu „Šalia smilgos“. Joje mąstau apie nelengvą kasdieninę žmogaus būti, gyvenimo prasmę, meilę žmogui ir pasauliui, o miškas, tėviškė vis šalia.

Nieko gero nebėra mano gimtinėje – mirštantis Dalickų kaimelis. Melioracija nepaliko nė ženklo tėvų sodybos, vos trejetas kiemų dar glaudžiasi kaimelio pakrašty. Nykios laukų plynės nuo Pyvesos lig Svalios. Pyvesa apėjusi maurais, bebrų kirtimais. Apleistos galulaukės ir nešienautos lankos. Stebeikių miškas išraižytas biržėmis, augsnės pušys iškirstos. Daug metų prireiks, kol tos apylinkės vėl prisipildys gyvenimo sodrumos. Tik aš nuolat grįžtu prisiminimais ir kalbuosi nuolat su tais, kurie kadaise ten buvo.

Albinas Kazlauskas, muziejininkas

Muziejus turi nemažos istorinės vertės dokumentų atspaudų (kopijų). Visas jas, archyvuose besidarbuodamas, rinkdamas medžiagą Pasvalio Vileišių monografijoms, atrinko mūsų kraštiečių, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras profesorius Jonas Aničas. Tie atspaudai - ne iš vieno archyvo, ne iš vienos bibliotekos: iš visų, kur J. Aničasui teko darbuotis ir susidurti su pasvalietiškomis realijomis.

Pirmiausia - pergamentai

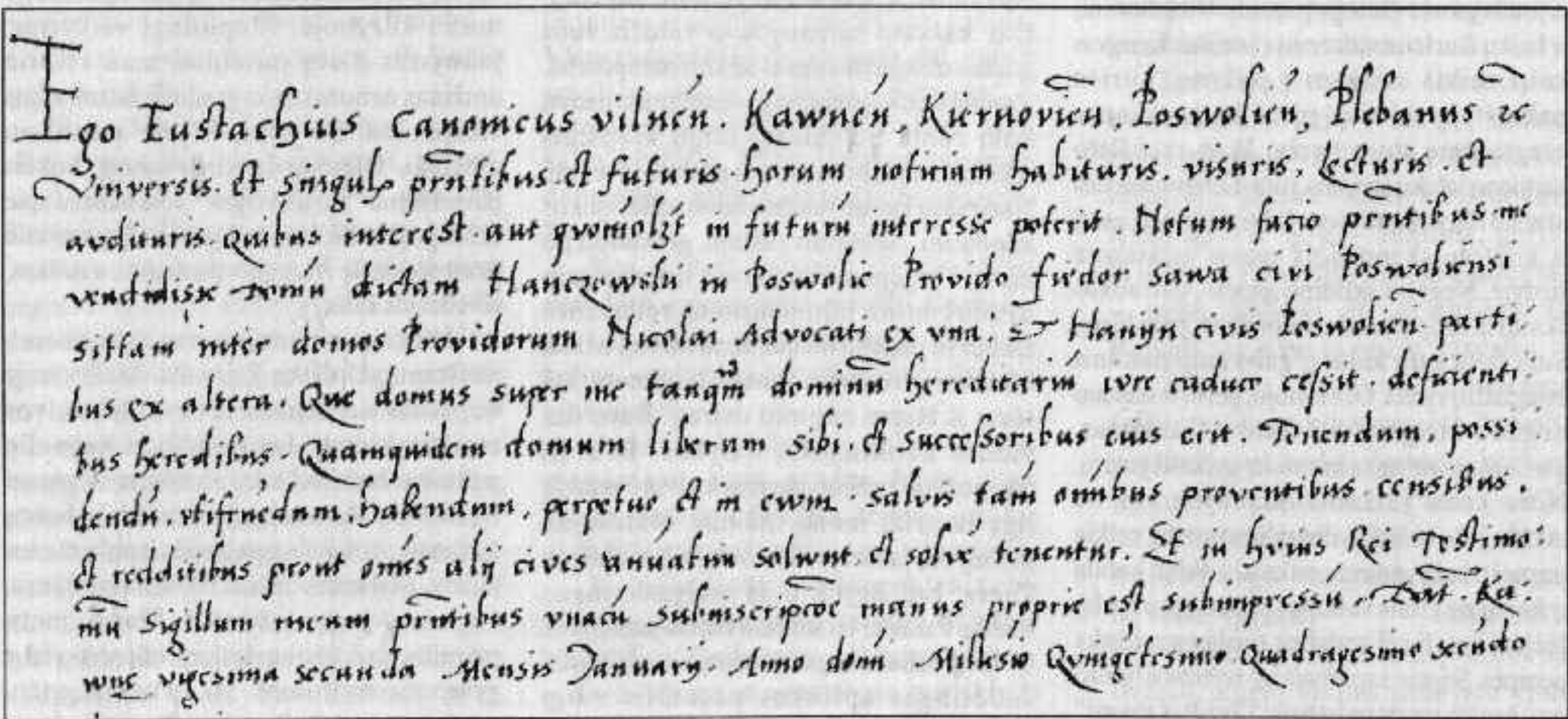
Šį leidinį skaitantiems priminsime, kad pergamentai yra seniausi rašto paminklai. Tai dar ne viskas: jie yra kartu ir dailės paminklai, nes pirmosios puslapių ar skyrių pradžios raidės tiesiog piešiamos, puošnios - grafikos meno liudininkai. O dar - prikabinamieji atspaudai. Betgi prikabinti galima tik ant pergamento - specialiai rašymui išdirbtos gyvulio odos, dėl kurios senoviniai tekstai ir vadinami pergamentais, o ne kaip kitaip.

Lietuvos Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje yra Pasvalio klebono Valerijono 1551 metų raštas apie tai, kad Pasvalio miestietis Sutkus perdavė kapitulai 3 žemės pirkimo iš Upytės bajorų aktus. Dokumentas (rankraštis) rašytas baltarusių kalba, ant vandenženkliais žymėto popieriaus. Tarp gautų kopijų yra ir 1535 m., ir 1542 m. dokumentų (pastarasis - kanauninko Eustachijaus leidimas Pasvalio miestiečiui Jonui Kaženiekui laikyti 2 statinių sėjimo (įdomus

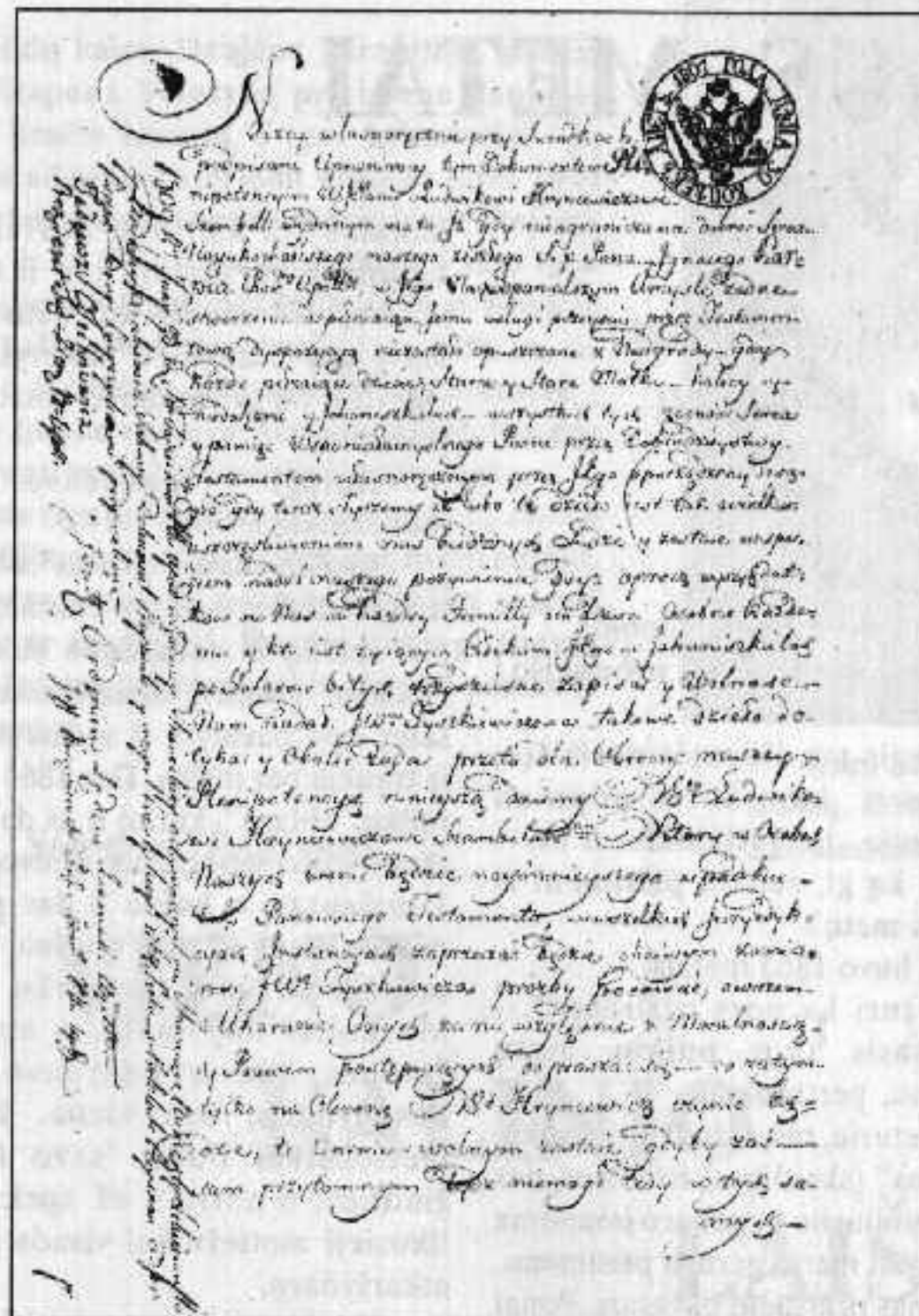
Tylūs kaip sliškai - dokumentai. Todėl pakalbinkime skaitydami

apskaitos būdas! - A. K.) žemę prie Svalios upės. Surašyta Kaune lotynų ir lenkų kalbomis. Įdomu dar ir tai, kad šiuos dokumentus trumpai charakterizuoti ėmėsi jų skaitytojas, žinomas kultūros istorikas Edmundas Laucevičius, parengęs studiją apie popieriaus istoriją Lietuvoje.

Jei kas susidomėtų, tai - nors kopijos dar neturime - ten pat galima rasti ir 1527 m. bajoro Mikalojaus Bobro raštą, kad savo žemę prie Mūšos upės Pasvalyje parduoda Pasvalio miestiečiui Mikui Žolkvinoniui. Tai - gerai išsilaikęs pergamentas, su signetiniais atspaudais vaško dubenėliuose, prikabintais taip pat pergamento juostelėmis. Visos 23 teksto eilutės parašytos lotyniškai. Istorikas Rimantas Jاسas dar 1980 m. išspausdino daugiau nei 600 puslapių "Pergamentų katalogą", kurio rodyklėse net 10 "pasvalietiškių pozicijų", t. y. dokumentų senosiomis kalbomis apie Pasvalio krašto reikalus.

Kanauninko Eustachijaus raštas Pasvalio miestiečiui Jonui Kaženiekui.

Joniškėlio gyventojų įgaliojimas Liudvikui Grincevičiui.

Šoktelėjus per porą šimtmečių

Lietuvos kraštotyros draugijos vadovybė nenuilsdama ragina: susidomėkim kaimų istorija - ir tu, kurie yra, ir tu, kurie buvo. Miežiūnių ir Daniliškių kaimai yra. Bet ar žino šių kaimų žmonės, kad 1715 metų rudenį jų vardai buvo žinomi Žečpospolitos Vyriausajame Tribunole - dėl įkeistų jų abiejų ir viso Krinčino miestelio už 2566 muštus talerius. Dokumentų apie tai yra Nacionalinė M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne. Žinoma, reikia mokėti (ar išmokti) skaityti lenkišką rankraštį.

Prasideda 19-as amžius. Jau minėtos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos rankraštyne - 1809 m. dokumentas: Joniškėlio gyventojų, buvusių Igno Karpio pavaldinių ("šviežutėliai" - jo atleistų iš baudžiavos, tačiau be jų naudotos žemės - A. K.), įgaliojimas Liudvikui Grincevičiui ginti jau velionio pono jiems testamentu

užrašytą laisvę ir pašalpas. Tai - tam, kad įpėdinė Tiškevičienė nepažeistų testamentu garantuotos I. Karpio valios.

Tame rankraštyne tyrinėtojų dėmesio laukia ir 1815 m. lenkiškas rankraštis. Tai Joniškėlio parapiinės mokyklos dokumentacija: sutartis, mokinių sąrašas, raportai, pajamų ir išlaidų sąmatų tekstai.

Joniškėlio dvarininkų Karpų bibliotekoje būta knygų net penkiomis užsienio kalbomis (tik nebuvo ir būti negalėjo lietuviškų). Šviesuolis Laurynas Ivinskis, šiame miestelyje gyvendamas, sudarė šios bibliotekos katalogą, kurio kopijos padarytos jau minėtame rankraštyne ir šiuo metu yra mūsų muziejuje.

Krinčino parapijai priklausančių kaimų, kiemų, žemių, karčiamų ir gyventojų skaičius yra daugiau nei prieš šimtmetį sudaryto aplinkraščio kopijoje. O Jonui Malinskiui priklausančių kaimų sąrašas - tarsi ant delno, tačiau akiai reikia priprasti prie rusiškos to meto rašybos.

1846 m. Varšuvoje išleista ir tik didžiosiose Lietuvos bibliotekose

šiandien skaitytojui - tyrinėtojui pasiekiamą "Senoji Lenkija" neaplenkia ir bent trumpo Pasvalio aprašymo - trys jo puslapėliai, bet tinka tuometiniam traktavimui pajusti ir mintyse su vėlesne miesto raida lyginti.

Jeigu būtų kokia galimybė kur nors įsigyti K. Gukovskio knygeles - apskričių aprašymus - skolon lįstume, bet pirkume. Nereikės to įlindimo - jų jau niekur nėra ir nebus. Todėl kopijos malšina žinių troškulį. 1898 m. šio autoriaus knygelės "Panevežskij ujezd" penkiuose puslapiuose - Pasvalio šaltinio aprašymas. Apie jo gydomąją galią ir galimybes gydytis - nuosekliausias nuorodos. (Likimo paradoksas: dabar žiūrime į "užtamponuotą" šaltiniuko "gerklę" ir suskilusias įtrūkimais žiojėjančias seniau vadintų sijos voniomis pastatų sienas. Geras atspirties taškas susapnuoti jau buvusį "Pasvalio kurortą" - juk sapnai kartais išsipildo!)

Joniškėlio žemės ūkio mokykla... "Kūdikystėje" buvo pradinė (parapinė) su stipria žemės ūkio pagrindų mokymo programa, tapusi mokomąja agronomijos ferma, vėl atkutusį iki žemesniosios žemės ūkio mokyklos, tapusi technikum, o dabar - visai istoriškai pagrįsta aukštesnioji - neturi ir niekad jau neturės originalo "Vilenskij kalendarj na 1903 god". Bet kopija Pasvalio krašto muziejuje yra. Jei yra čia, pas mus, tai - tegul kopijos kopija, o gal ir ne? - atsiranda ir šioje seniausios žemės ūkio pagrindų mokymo tradicijas Lietuvoje turinčioje žemės ūkio specialistų ugdymo mokykloje. Juk niekas iki tol taip detaliai šios mokyklos neaprašė, kaip tame kalendoriuje padaryta!

Negalima skaitytojų varginti "senų popierių" turinio atpasakojimais. Tačiau - kaip įsisteigė Pasvalio ūkininkų draugija, kaip kūrėsi kooperatinės įstaigos, įvairios žemės ūkio draugijos, kaip 1928-aisiais, tais nelaimės metais visiems gaspadoriams, rūpintasi, kuo pavasarį laukus apsėti, kaip gimė kai kurios sąjungos - siūlo galą Pasvalio krašto muziejus turi. Ir lengvai rodo tiems, kurie ryšis žengti į krašto istorijos labirintus. Jau ne akiai, o šito siūlo vedami.

METIEŽIAUS METAI

Brangiausias žmogui turtas visais laikais buvo laisvė. Užtat, kovojant už ją, tiek daug gyvybių, tiek daug energijos ir pasiryžimo paaukoti. Vienas tokių mūsų tautiečių kovos etapų už laisvę ir buvo 1863 m. sukilimas, vadinamas "metiežium". Apie jį kai kurias smulkmenas teikėsi papasakoti Kildiškių kaimo, Pasvalio valsčiaus 102 metų senukas Liukpetris. Tai dar gana stiprus ir linksmas žmogelis. Gyvena kartu su savo žmona pas vaikus. Pastebėtina, kad ši porėlė jau 18 metų, kaip atšventė auksines vestuves - vadinasi, bendru liūdesiu ir džiaugsmu dalinasi jau 68 metai.

Kai užėjau pas šią seną porėlę, senukas miegojo, o senelė buvo išėjusi į svečius. Anūkams pažadinus, senelis atsikėlė ir, sužinojęs, kad atėjau išgirsti bent vieno nuoširdaus žodelio iš senesnių laikų, pradėjo drožti.

Tai buvo laikai, kada žmonės prakaitą ir ašaras gėrė vien tik dėl to, kad vienam kitam ponaičiui ar panytei duotų pabaliavoti, paužti, pasidanginti po svetimus kraštus. Vargo žmonėms valstiečiams gi "jokios mandrystės ant šio svieto" netekdavo patirti, tik, būdavo, dirbk kiauras dienas ir melskis šventadienį, jei dar įsigali į bažnyčią nueiti. Man pačiam, užsitraukęs gana neskoningos tabokos, tęsė senukas, jaunystės gyvenimas nebuvo labai vargingas. Baudžiavos nėjau, o tarnaudavau pas "gaspadorius" ir, vėjam algos neišleisdamas, pragyvendavau neblogai. Vėliau išmokau staliaus amatą.

Kaipgi, sakau, senuk, kad prieš metiežio metus mūsų krašte dar baudžiava buvo, tai iš kur galėjo būti tokie turtingi gaspadoriai, kad samdytų bernus?

Mat baudžiava jau nebe visuose dvaruose būdavo. Mūsų apylinkės ponas Karpis jau nebelaikė, kaip kiti dvarininkai, baudžiauninkų. (Ignacas Karpis 1809 m. testamentu atleido savo valstiečius nuo baudžiavos). Gaspadoriai tada valdė po 20 dešimtinių dirbamos žemės ir dar nemažai pievų. Miško gaudavo kiek tik reikia. Vėliau ponas nustojo mišką daves. Už visą tą mokėdavo 80 rublių nuomos pinigais. Kas norėdavo, galėdavo eiti į Joniškėlio dvarą ir ten nupjauti ir suvežti 1 dešimtinę vasarojaus ar žieminių javų - už tai

Pasikalbėjimas su 100-mečiu senuku

atskaitydavo 3 rublius iš nuomos.

- Ar ponas jau nė kiek nebesikišo į gaspadoriaus reikalus?

- Kur jis tau iškentės nesikišęs. Pamatydavo, kad kuris silpniau gaspadoriauja, ir - į Kildiškius ir t.t.

- Na, ką gi, seneli, prisimeni iš metiežiaus metų?

- O tai buvo 1863 metais.

- Gal turi ką nors užsirašęs?, - stebėdamasis taip puikiu metų prisiminimu, pertraukiau.

- Ne, neturiu, rašyti žodžių nemoku, o tik "ličbas" (skaitlines) išmokau, nes meistriui - staliui be to nebuvo įmanoma apsieiti. Užtat metus gerai ir prisimenu. Tas sukilimas prasidėjo pavasarį. Ponai miškuose balius keldavo ir vadinėdavo žmones eiti kovoti prieš maskolius. Taip pat kunigai iš sakyklų šaukdavo kiekvieną šventadienį, kad "eikim kovoti už savo kraują, už savo vierą". Žmonės gi ir klausė - pasiėmę šakes, užsitaisę dalges ant kartelių, o kai kurie ir šiuokius tokius šaunamus ginklus pasiėmę, traukdavo į miškus pėsti ar, arklis iš apylinkės gyventojų pagrobę, raiti jodavo. Daugiausia metiežnių buvo Ližų miške, arti Pasvalio. Čia tačiau įvyko tik nedideli susirėmimai. Labiausiai mušė ties Biržais. Tenai, kaip buvęs mano kaimynas a.a. Dževečka sakydavo, kulkos byrėjo kaip sniegas.

Iš Vilniaus atvažiavo į Pasvalį Garčekovas su 30 maskolių. Tuojau buvo apgarsinta, kad greitai sugrįžusiems namon "paliokams" bausmė bus dovanota, o ilgiau nepaklausę bus į Sibirą išvaryti. Kai kurie grįžo, bet nemaža buvo išvaryta ir į Sibirą. Kaip aš tikrai žinau, buvo ištremti Migonių sodžiaus Tribušius, Gudas Antanas, Šimonių sodžiaus Gradinskas Kazimieras, Pasvalio kunigas Garuckis.

Kitas jaunas kunigas iš Pasvalio taip pat, matyt, papuolė Sibiran. Vieną sekmadienį žmonės, eidami į bažnyčią, matė tą kunigą, sėdintį Šv. Jono

pakalnėj (2 km. nuo Pasvalio) ant kelmo ir verkiantį, kad maskoliai atvyko, ir nėra jau kur dėtis. Keletą kartų dar Ustukių k. moterys nunešė valgyti ir po to jau dingo - matyt, buvo ištremtas.

- Kaipgi sugaudavo tuos metiežnikus?

- Ogi darydavo "ablavas". Maskoliai ir iš apylinkės suvaryti žmonės eidavo per mišką ir vaikydavo sukilėlius. Būdavo, pastatys vieną maskolių, o iš šalių - po pavarytą iš sodžiaus žmogų ir traukia per mišką. Dar 1864 m. Ližų miške "ablava", kurioj ir aš dalyvavau, išvarė kelis metiežnikus: 2 buvo sugauti, 1 nušautas, o kokie 8 dar pasiliko miške. Vieną aš pats mačiau - įsilipęs medžio viršūnėj tarp šakų ir sėdi. Maskoliai nepamatė, o apylinkės žmonės, kad ir matydavo, nieko nesykdavo, nes viena, kad tie metiežnikai buvo "savo kraujo" žmonės, o antra - už apskundimą likusieji metiežnikai visada žiauriai atkeršydavo.

- Ar žmonės kartais nepriglausdavo tų metiežnių pas save?

- Žinoma, žinoma, kad priglausdavo. Antai ir pas mano gaspadorių Mažiešių Baliumą Ližų sodžiuje visą žiemą ant kūtės išgulėjo jo artimas giminaitis Kirkilas iš Preibių sodžiaus, Pumpėnų parapijos. Apie jį, išskiriant gaspadorių Baliumą, jo žmoną ir mane, niekas iš sodžiaus daugiau nežinojo. Jis per visą žiemą nebuvo atėjęs į gryčią. Naktį kiek pavaikšiodavo po daržinę, kartais į kūtę jeidavo. Valgyti šeiminingė visada atnešdavo įdėtą į kibirą bliudely, kad kaimynai nepastebėtų. Taip jis išvargo visą žiemą, o pavasarį, ledus išnešus, persileido laiveliu per Lėvens upelę, ir nuo tos dienos tiek mes jį ir tematėm. Kažin kur vargšelis galvą padėjo, - sudejavo apsiašarojęs senukas ir pradėjo pasakoti apie vėlybesnius laikus, paliesdamas daugiau savo gyvenimą, kuriuo jau nebesidomėjau.

Padėkojęs už taip malonų pašnekėsį ir palinkėjęs dar ilgo amžiaus, grįžau namo, pasisiūlydamas dar kada nors susitikti.

Kostas Čaplinskas

(Tėvynė, 1934, kovo 16)

Baluškių kaime, Daujėnų parapijoje, gimusį kunigą Steponą Pelešyną prisimena daugelis Pasvalio krašto žmonių, o ypač kyburiečiai - jų parapijos administratoriumi kunigas buvo 1940 - 1946 metais. Prisimena pasvaliečiai kun. Steponą Pelešyną ir iš Sibiro tremties laikų - jam teko patirti kalinio ir tremtinio dalią: 1950 m. pradėjo kalinio kelią Vorkutos šachtose, 1956 m. iš Vorkutos išsiųstas pas namiškius tremtinį į Baturiną (Asino rajonas, Tomsko sritis), kur tuo metu gyveno nemažai pasvaliečių tremtinių.

Liko ne vien prisiminimai, liko gyvas tų rūsčių laikų liudijimas - kunigo iš Vorkutos rašyti laišakai, brolio Petro mašinėle perrašyti, gražiai susegti knygelėn ir išsaugoti. Esame dėkingi Petru Pelešynui už tai, jog viena tokia knygelė pateko ir į mūsų rankas.

Steponas Pelešynas

VIENO KALINIO LAIŠKAI

Mielasis*,

Vorkuta, 1.IX.54

Dėkoju už siuntinėlių, kurį iš Tave gavau. Siuntinėlis - tai mums siurprizas. Ir štai tokiu nelauktu ir maloniu siurprizu aplankei mane. Atskridai su dovanų dėžute. Atrodo, kukli dėžutė. Juk riebalai bei cukrus taip retas mūsų dienose, o taip reikalingas mums maistas. Bet juk viskas mums reikalinga: ir muilas, ir popierius, ir vokus su ženkleliu... O skanieji pyragaičiai su lietuviško sodo saldžiais obuoliais labai žadina mums ilgesį tėviškės namų...

Dažnai atsidūstame, ach! Brangioji tėvyne! Ir kas įdiegė į mūsų krūtines taip didelį ilgesį tėvynės?.. Ne tėvynės priešų sumindžiotos, čekistų batais sutryptos, parsidavėlių nualintos, suterštos, - ne, ne tokios tėvynės mes ilgimės...

Mus čia, už aukštų tvorų gyvenančius, pasiekia žinios, kad atsiranda tokių, kurie noromis ar nenoromis pameta tą kilnių tėvynės meilės jausmą, - kaip gaila mums čia kenčiantiems tokių žmonių! Tikrai gaila ir tos moters, kuri, užmiršusi savo lietuvių vyrą, nueina su rusu gyventi, ir tos, dargi tautiniais rūbais apsirengusios lietuviškos, kuri taip džiugiai linksminasi su čekistu.

Kaip skaudu darosi mums, politiniams kaliniams iš tolimo Sibiro, žvelgiant tėvynės ilgesio žvilgsniu! Bet mes į tokias moteris numojom ranka ir pasmerkėm jų dalią: tenebūnie joms ramybės lietuviškos žemės kelyje... O kiekvienam parsidavusiam tėvynės priešui mes nuoširdžiai

* Laiškai rašyti broliui Petru Pelešynui

Kun. Steponas Pelešynas krikštija tremtinių Valiokonių dukrą. Baturinas, 1956 m. (nuotr. iš pasvalietės Elžbietos Janulevičienės archyvo).

linkime, kad žiaurus, šaltas ir kerštingas mūsų pasmerkimas nulydėtų juos į tamsųjį kapą.

Mielas, tau pirmam rašau tokį laišką iš Vorkutos Specrezimnio lagerio. Siuntinėlių esu jau daugelį gavęs, bet iki šiol mes galėjome atsakyti: gyvenu gerai, siuntinėlių gavau, visą tvarkoj. Taigi dabar tik atsirado sąlygos parašyti jums laišką. Ir, jį beskaitant, jeigu šaltas ir nemalonus jausmas nukrės, tai labai ant manęs nesupyk. Mes jau tokie pasidarėme visi: šalti, bejausmiai, kerštingi ir pikti. Pikti ant viso to, kas neteisinga, kas priešiška, kas išdavikiška... Keršyti?! Kaip nekrikščioniškai skamba! Krikščionybėje kalbama tik apie atleidimą, apie dovanojimą, apie taikingumą. Taip, kadaise ir mes mokėjom atleisti ir atleisdavome. Atleisdavome, kada šventadieniais varpai sukviisdavo į bažnyčias, kada vargonų akordai paklūpdavo ir mus ant kelių, - tada ir mes buvom pasirengę viską atleisti, visiems dovanoti, o priešą galėjom net išbučiuoti. Bet dabar po tiek kančių, po taip žiaurių iškankinimų, po tiek patirto smurto mūsų visa prigimtis, kiek ji dar gyva, rėkte rėkia: tiesos, tiesos, tiesos ir dar kartą tiesos!

Yra ir mūsų tarpe iškrypimų. Yra tokių, kurie nenori vartoti savo kalbos, nenori kalbėtis ar sveikintis su savo tautiečiais: arba ieško draugystės su kitataučiais, taip vadinamais "blatnaisiais", dažniausiai su blogo elgesio žmonėmis. Yra ir moterų, čia lageriuose sėdinčių, pametusių lietuvišką kuklumą, užmiršusių religinių padorumą. Kai kurios viešai draugauja su kitataučiais, laisvai elgiasi su kiekvienu vyriškiu. Vis tai nukrypimai

žmonių, išėjusių iš normalaus elgesio vėžių. Perspėti jie teisinasi, kad kalėjimas ir lageris juos tokius padarė ir prie to privedė. Tačiau bendrai visi esame išsilgę savos tėvynės, savų namų, šeimų, savų mylimųjų...

Mes ilgimės laisvos tėvynės ir jos saule nušviestų laukų, tėvynės su rasotais kloniais ir gėlėtais papieviais; ilgimės vieškelio, vedančio tiesiai į namus, kur prie kelio Rūpintojėlis pasviręs, kur darželis sesutės gėlėmis patvinęs... Tai tokį ilgį mums sukelia jūsų siuntiniai, jūsų laiška ir jūsų atsilankymai! Dabar mums leidžiama pasimatyti su giminėmis. Taigi pas kai kuriuos atvažiuoja seserys, dukterys, tėvai ir žmonos su vaikais. Vis daugiau ir daugiau žmonių, atlikę bausmes, pasiluosuoja, išeina iš lagerių, bet iš Vorkutos rajono neišleidžia, - jie yra priversti vėl ateiti į darbą, kurį dirbo: anglių kasyklose arba kur nors paviršiuje. Daugelis vyrų lageriniame gyvenime pasiilgę moterų ir degtinės, išėję į laisvę, kai kurie (ir lietuvių yra tokių) pradeda girtauti arba, susidėję su pirma pasipiršusia moterimi, pradeda gyventi. Taip daro lengvabūdiškai žmonės.

Mielas, tau nusibos ir skaityti visas mano, kaip lagerininko, filosofijas. Jei būtų įdomu, - dar pora žodžių apie save asmeniškai.

Einant klebono pareigas Kamajuose, Rokiškio rajone, mane areštavo 1950 m. VIII. 9 d., tardė Vilniuje, saugumo rūmų požemiuose, ir Maskvos ypatingasis teismas (Osoboje Sovieščianije) už akių nuteisė, pritaikindami straipsnį 58, 1a, § 10, dešimčiai metų: I.T.L. pataisos darbų lagerio. Atvežė į Vorkutą, patalpino lageryje prie VI-tos šachtos - anglių kasyklos. Lageryje apie 4000 žmonių, kurių tarpe yra apie 300 (trys šimtai) lietuvių. Lagerį supa trys eilės spygliuotų vielų ir ginkluoti sargybiniai su šunimis. Pradžioje maistas buvo labai blogas, o darbas sunkus. Nuleisti į 600 metrų gylį žemėje, kasame antracidą - akmens anglį. Dabar jau ir mūsų padėtis gerėja: lengvesnis režimas, pradėjo už darbą primokėti pinigais, galima truputį dasipirkti maisto. Šachtos blogas oras ir lagerio bendras gyvenimas labai blogai veikia į nervus. Šiaip sveikata dar, ačiū Dievui, laikosi. Ypač palaiko mūsų jėgas jūsų siuntiniai. Tame lageryje ilgiausiai buvome lietuviai kunigai: Čegelskis Boleslovas, Jokubauskis Teodoras, Puodžiūnas Antanas, Petkevičius Marijus ir aš. Retkarčiais slapta laikome šv. Mišias. Baigdamas sveikinu ir linkiu viso gražiausio!

Stepas.

Mielasis,

Vorkuta, 14.X.54 m.

Atėjo mintis parašyti tau laišką ir pasakyti pasaką. Pasaką gūdžią, pasaką niūrią ir žiaurią, - pasaką: "Už ką?" Tai buvo vieną gražų pavasario rytą. Po darbo šachtoje, naktinės pamainos, į vieną baraką susirinko būrelis lietuvių - dvylika vyrų. Atsinešė kas ką turėjo iškilmingesnio užkandžio ir susėdo prie stalo. Tai buvo Velykų Švenčių stalas. "Kažin kaip mūsų šeimos praleidžia Vėlykas?" - ištarė vienas. "Turbūt ten jau šilta?" - pratarė antras. "Ir už ką, už ką mums čia reikia vargti?" - suimanavo trečias. Tragiškas yra tas klausimas: už ką? Tai lyg erškėčio stiebas, pilnas dygių: nuo tėviškės slenkščio ligi Sibiro tolumo krašto, kiek tai žingsnių - tai tiek dygių mūsų gyvenimo stiebe. Vis

nenutilo tą Velykų rytą lietuviškas pokalbis rusiškame lageryje.

Pokalbis buvo sunkus ir slegiantis: kiekvienas, matyt, buvo pilnas minčių apie savuosius, apie vaikučius, apie šeimas. Kai kuriems buvo pilnos akys ašarų, valgiui nebuvo apetito. Stalas, nors vadinosi "Vėlykinis", bet buvo be margučių, be namų. Nors vadinosi "šventinis", bet buvo be namiškių ir apsėstas tik iš darbo grįžusių vyrų. Tačiau jautėmės nekasdieniškai, kažkokia nepaprasta nuotaika. Dažnai ateina mintis: nejaugi mes tiek daug esame prasikaltę ir už ką Dievas taip skaudžiai baudžia? Atrodo, kad mes ne vien už savas kaltes kenčiame. Kenčiame už savų artimųjų ir už visos tėvynės prasikaltimus. Ir čia pat netyčia atklysta atodūsis: savieji, kokie jūs brangūs! Tėvynė, kokio tu miela! Bet kartu ir kaip sunkūs jūsų prasikaltimai? Nes jie taip slegia mūsų suvargusius pečius, kad vos tik alsuojame savo krūtinėse. Jei perbėgsime mintimis visą nueitą kankinimų kelią nuo valsčiaus daboklės iki lagerio Sibire, tai nesuimsi į trumpą pasaką, tai neišreikši jokia kalba. Kaip žiauru net pagalvoti apie visa tai, kas yra pernešta, iškentėta. Nėra žodžių, kuriais būtų galima apsaityti tą skausmą, kada čekistas, tarp durų suvėręs, laužė rankos pirštus arba mušė per sprandą su geležiniu svarsčiu. O visgi reikėjo pernešti: ir vyriškus kirčius su įnagių iš vielų suvytu, ir žvėrišką gerklės smauginimą iki žado atėmimo, ir smūgius į galvą su šautuvo buožė, ir įnirtusio sadisto spardymus batu, ir ant nuogo kūno žarijų pylimą, ir karceryje "marškinių" vilkimą ir t.t.

Neužmirštami Vilniaus saugumo ministerijos rūmai Gedimino gatvėje numeris 36. Sakoma, kad ten yra iš viso 150 kambarių - kabinetų, kuriuose buvo pravedami tardymai, akistatos ir visokie privertimai. Tuose kabinetuose buvo akiplėšiškai priverčiama taip sakyti, kaip "valdininkui" - tardytojui patiko ir reikėjo. Ten melas visame nuogume buvo vartojamas ir pastatomas vietoje teisybės; ten su žvėrišku reksmu melas įbrukamas sulaikytajam vietoje tiesos; ten grasinimais ir bauginimais buvo išreikalauta tai, ką "tvirtino" koks nors parsidavęs "liudytojas". Tai buvo priverčiama fiziniai kankinančiomis priemonėmis pasirašyti po aktais, kurie atiliko iš anksto numatytus baudžiamuosius straipsnius. Ten auka buvo lyg musė voratinklyje, apgaulės siūlais suvystoma ir pasmerkiama. O, kad prašnekėtų šių rūmų sienos apie visus, kiek jos yra mačiusios iškankintais veidais, sutinusiomis kojomis pasmerktųjų, tai būtų galima sudaryti paveikslą, vaizduojantį didžiulį melo dievaitį, apgaulės skraiste apsisiautusių, mefistofeliškai besišypsantį iš tiesos, kuri perblokšta, iškoneveikta, išjuokta, sutrypta ir numesta po jo pjedestalu... Žodžiu, čia tiesa ir sąžinė verčia, o melas triumfuoja ir juokiasi. Tų rūmų požemis į daugybę kamerų suskirstytas. Kameroje treji grotai dengia langus, pro kuriuos dienos šviesa neįeina. Jų durys geležimis apkaltos ir sunkiu užraktu užrakinamos. Čia oras drėgnas, iškvėpuotas, pelėsis ir žmonių išmatomis dvokiantis... Ach, požemis bjaurus, požemis baimingas, niūrus kaip tamsusis kapas, kankinantis kaip juodasis pragaras... Neužmirštama 23-ioji kamera, aštuonių žingsnių ilgio, trijų su puse pločio. Už durų visą laiką vaikščioja dežuruotojas - "nadziratelis" ir žiūri pro "vilko akį" į kalinius. Kadangi tame pačiame koridoriuje buvo ir moterų kameros, tai koridoriuje buvo ir moteriškų dežuruotojų. Sulig jų elgesio

ir atsižvelgimo į kalinius jos buvo vadinamos: "Šura", "Varna", "Voveraitė", "Lakštutė" ir kitaip. Ypač kaliniams patiko "Lakštutė". Tai buvo ne dežuruotoja, bet tikra gailėstingoji sesuo. Labai stebėjomės jos nuoširdumu, kurį reikšdavo ji mums, atrodo, visų pasmerktiems. Ir kada ji rodydavo tikrai moterišką malonumą, mes spresdavome, ar tai tikras nuoširdumas, ar apsimestinis, veidmainiavimas? Jeigu tai buvo reiškiamas tikras nuoširdumas, tai vėl klausdavome savęs: kaip galėjo taip švelnios sielos moteris užimti tokias žiaurias, kalinių prižiūrėtojos pareigas? Pavyzdžiui, rytą ji vietoje grubaus "podjom" žadindavo: "Labas rytas!" Arba vakare kitos surėkdavo įkyrų ir režiantį "otboj", o ji švelniu balseliu, pravėrusi langelį, lietuviškai pasakydavo: "Labanaktis"... Kas ji tokia buvo, neteko sužinoti, bet visi kaliniai mūsų kameros, manau, ir kitų kamerų, minėjome ją kaip gailėstingą seserį tarp kankintojų, kaip angelą tarp velnių. Pilnos nerimo ir kankinančio laukimo valandos būdavo tada, kai laukdavome išsukiamtį ir tardymą. Tai būdavo 10-tą val. ryto ir 10-tą val. vakaro.

Tam laikotarpiui praėjus, vakare, nusiraminę išsėdavomės. Tai valandai praėjus iš ryto, buvo nuobodus, įkyrus nieko neveikimo laikas. Kartą, kai kameroje buvome septyni žmonės, tam nuobodžiam laikui pajavairinti nutarėme, kad kiekvienas ką nors papasakos. Nesvarbu ką: pasaką, atsitikimą ar savo pergyvenimą. Ir taip prasidėjo pasakojimas iš eilės. Ir tuo metu, kai aš sekiau vieną Haufo pasaką apie Almansorą, koridoriuje pasigirdo artėjantis baisiai verkiančios moters kūkčiojimas. Dežuruotojas, matyt, stengėsi užslopinti, bet verksmas vis didėjo ir pagaliau, kaip tik ties mūsų durimis, tas verksmas baigėsi konvulsingu klyksmu ir jaudinančiu šauksmu: mama!.. Ir jautėsi, kaip sąmonės netekusi moteris sukrito ant grindų. Dar girdėjosi greitas bėgiojimas ir nutempimas lyg negyvo žmogaus lavono koridoriu į kamerą. Žinoma, mano pasaka nutrūko, nes visų dėmesį patraukė įvykis koridoriuje. Tas įvykis iššaukė kiekvienam mūsų baisesius savus pergyvenimus. Ir kai viskas nutilo, pasakojo vienas, kad šis moters klyksmas priminė jam, kaip valsčiuje, jį areštavus, už sienos atvesta jo žmona buvo kankinama, kad prisipažintų... Ir vargšas vyras, ašaromis užspringęs, toliau nieko nebeapasakė. Antras prašneko, kad lygiai taip klykė jo dukterė, septintos klasės mokinė, kai apskrities kalėjime ją vertė patvirtinti jam užmetamus kaltinimus. Trečias, Liutkus Antanas iš Stragutės, šnekėjo: "Kvailė ta mano sesuo irgi panašiai žliumbė, kai mane "liaudies gynėjai" (skrebai), išsivedė ant kiemo, nurengė iki baltinių ir basą vejojo po sniegą, ant galo, pastatę prie sienos, visai pagėdino, ir aš maniau, kad jie mane nupils". Žodžiu, dalinosi vyrai pergyventais įvykiais, kuriuos atgaivino neapsakomas klyksmas mergaitės, kurią vedė iš tardymo. Šaukiasi savaimė iškilęs klausimas: ir už ką taip mus kankino?!... Vienas draugužis, dar laisvės dienomis išvykęs į vakarus ir vėl sugrįžęs į Lietuvą, jau užgrobtą sovietinio okupanto (tai kun.A. Sušinskas), pasakojo, kaip baisiai slegia tėvynės ilgesys, išvykus už jos ribų, kaip neapsakomai sunku skirtis su tėviškės laukais ir jos mėlyna padange! Tada mes jo nesupratom ir tiesiog išmetinėjome, kam jis grįžęs. Tačiau, kada mus areštuotus vežė iš gimtojo krašto, tada supratome, kaip sunku skirtis su tėvyne.

Neužmirštamas paskutinis žvilgsnis į bažnyčią, į namus, į vietas, kur darbuotasi, - ir dabar viskas atimama, išplėšiama ir išvežama! O kada dengta kalėjimo mašina vežė dulketais vieškeliais iš tėviškės laukų, kada už mūsų toli pasiliko ir javų laukai, ir pievos, ir pušynai, tai lyg kas krūtinę graužė: toks aštrus košmaras varstė jausmus, jog buvo baimės, kad tik neišprotėjus. Prisiminęs poeto žodžius, kartojau juos mintyse: sudiev Anykščiems, sudiev utėnams, sudiev Lietuvos laukams... Besiramindamas savo širdyje, prie plento stovintiems aukštiesiems topoliams mintyse mojavau ir linkėjau: jūs pasilikite ir budėkite lietuviško kelio sargyboje. Mane gi išveža. Išveža iš krašto, kuriame gimiau, kuriame augau, kur vargo tėvai ir proseneliai. Išveža iš to krašto, kuris vadinasi: Lietuva - tėvynė mūsų... Tada nuoširdžiai atsidusau: ir už ką?!...

Mielasis,

11.XI.54 m.

Šiandieną lapkričio vienuoliktoji, - mano gimimo diena. Kaip tik pasitaikė man nedarbo diena. Barake ramu, nėra to nuolatinio triukšmo: laisvalaikį gavę, siuvame suplyšusius savo drabužius, tai rašome laiškus, o daugiausia tai ilsimės. Pasiėmiau lakštą popieriaus ir mėginasiu pabraižyti keletą sakinių.

Lygiai prieš 45 metus, Daujėnų parapijoje, Baluškių kaime, viena jauna motina susilaukė pirmagimio sūnaus. Turbūt daug ko ji prigalvojo apie savo pirmąjį vaiką. Gal pirmąsyk bučiuodama šnabždėjo: "Pumpurėli, užauk geru žmogumi!" Pirmąsyk bemaityndama, kas žino, gal ir pagalvojo: "Duok, Dieve, kad kuniga būtų!". Bet kad jos sūnus būtų nuteistas, kalinys, lagerininkas, angliakasy, vergas, - šito, manau, tikriausiai ji nelinkėjo savo kūdikiui. Ach, vargšė ta mano mama! Ji ir pati niekada nesapnavo, kad jai teks kur tai Rusijos krašte, už Tomsko, senatvėje vargti ir būti invalide... Taigi, trumpai sakant, penkti metai kaip vargstu Sibiro šiaurės krašte lagerininku. Anksčiau, prie "tėvo Stalino", buvo labai blogai: sunkus darbas, blogas maistas, žiaurus klimatas naikino mūsų visų jėgas, mažino energiją, slopino nuotaiką. Dabar, prie Malenkovo, mūsų būklė pagerėjo: laisvesnė drausmė, geresnis maistas, už darbą pradėjo pinigų mokėti ir leidžia su artimaisiais susirašinėti. Na, ką gi, Mielasis, kadaise bendrai laisvai žvelgėm į gyvenimą, kadaise jaunatve alsavom, saulėtom dienom žaidėm, juokavom, lengvus išpūdžius kaip drugelius gaudėm. Kadaise laimužė lydėjo, iš pasisekimo į pasisekimą žingsniavom. Buvom laukiami ir pasitinkami, buvom priimami, toli palydimi... Bet nelauktas ir žiaurus vienas rytas išgėdino žmones: užėję okupacijos debesys išsklaidė šeimas, išvaikė draugus, ašaromis užslopino juoką... Jūs pasilikote lyg tie daigai tėvynės sargyboje, - na, tai ir budėkite!... Jeigu kartais pasiseka juoko sugauti gabalą kokį, tai ir už mus nusikvatokite, tik būtinai nuoširdžiai, nes ir čekistai labai nuoširdžiai kvatojasi iš mūsų kančių... Mums įdomus dalykas žurnalai ir laikraščiai. Jei galėsi, atsiųsk banderole lietuviškos spaudos. Naujieji Metai ir visos kitos šventės tebūnie jums stiprybės nešėjos, bežingsniuojant Lietuvos vieškeliais.

Du kalbėjimai apie Pasvalį

Lygiai prieš metus, rugsėjo 2-ąją, mus aplankė liūdna žinia: tądien Anapilin išėjo iškilus Pasvalio krašto žmogus - literatas, žurnalistas, antinacinio pagrindinio leidinio "Į laisvę" redaktorius, 1941 m. sukilimo dalyvis, dimisijos leitenantas Antanas Strabulis.

Tikras pasvalietis - kaip patsai prisipažįsta, gimęs 1916 m. birželio 14 d. Puodžiūnų kaime, Pumpėnų valsčiuje, 1925-aisiais persikėlęs į Talačkonius. Iš čia ir tiesėsi keliai į pirmuosius didžiuosius mokslus - Pasvalio gimnaziją. O joje besimokant, skleidėsi neeilinis literato talentas: tą liudija išlikusiuose gimnazijos literatų leistuose laikraščeliuose išspausdinti pirmieji jo kūriniai jau pažymėti brandumo žyme, dažnai minima jo pavardė tuometinio "Ateities" žurnalo kronikos puslapiuose, buvusio klasės auklėtojo lituanisto Vlodo Kulboko prisiminimai.

1935-aisiais, baigęs Pasvalio aukštesniąją komercinę mokyklą, įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą literatūros studijuoti. Šatrijietis, gabus literatas, bandantis plunksną ir žurnalistiniame darbe, - šitaip trumpai galima būtų apibrėžti Antano Strabulio studijų metus.

1939-1940 m. dirba "Židinio" redakcijoje - rengia spaudai daugelio žymių Universiteto profesorių, visuomenės veikėjų, literatų kūrinių. O greta S. Santvaro, B. Brazdžionio, K. Bradūno, A. Nykos-Niliūno, E. Matuzevičiaus kūrybos gražiai gula ir Antano Strabulio rašiniai "Ateityje", "Židinyje", "Studentų dienose".

Vienerius metus mokosi Karo mokykloje ir ją baigia jaunesniojo leitenanto laipsniu. Lanko Balio Sruogos vedamą teatro seminarą, kur susitinka su savo kraštiečiais Broniumi Krivicku ir Mamertu Indriliūnu. Svajoja apie mokslinį darbą, bet artėja istorijos pervartos.

Pasvalys, 1935 m.

1940 m. persikelia į Vilniaus universitetą. Čia rengia diplominį darbą apie Balio Sruogos lyriką.

1941 m. birželio sukilimas pašaukia naujoms pareigoms - dirba Kauno radiofono žinių redaktoriumi ir sukilimo vado Leono Prapuolenio štabe, tampa sukilėlių pradėto leisti dienraščio "Į laisvę" redakcijos nariu. Tęsia ir studijas Vilniaus universitete.

1942 m. rudenį, Laikinosios Vyriausybės vadovo prof. Juozo Ambrazevičiaus paprašytas, grįžta į Kauną - universiteto bibliotekoje papildinėja medžiagą diplominiam darbui, lanko prof. J. Ambrazevičiaus literatūros, Antano Maceinos, Juozo Girmiaus filosofijos seminarus. Tų pačių metų pabaigoje, naciams nutraukus dienraščio "Į laisvę" leidimą, lietuvių fronto žmonės nutaria leisti pagrindinį "Į laisvę" laikraštį, kurio redaktorium prof. J. Ambrazevičius skiria Antaną Strabulį. Šias atsakingas ir pavojingas pareigas eina iki antrosios sovietų okupacijos. Kartu prisiima dar vienas pareigas - talkina "Lietuvių fronto biuletenio" leidėjams, parūpindamas jiems tarptautinės politikos apžvalgas.

1944 m. liepos 14-ąją - įsimintinas paskutinis susitikimas su prof. J. Ambrazevičium senajame bute Marijonų namuose: po pasikalbėjimo lydi profesorių per Vilijampolę ligi Žemaičių plento obelisko. Čia, tvirtai sukirtę rankas, atsisveikina visam laikui: profesorius sėda ant dviračio ir iškeliauja, A. Strabulis pasuka atgal Kaunan - pasilieka Lietuvoje.

Karui pasibaigus, kitas Antano Strabulio didžiai vertinamas

profesorius Vincas Mykolaitis Putinas kviečia jį dirbti Mokslų Akademijoje. Pasiūlymas viliojantis - svajonės dirbti mokslinį darbą išsipildymas. Bet materialiniai nepritekliai nuveda į Panevėžio 2-ąją gimnaziją mokytojauti. Su V. Mykolaičiu-Putinu sutaria: kai bent kiek užsidirbs savo šeimos pragyvenimui, eis pas jį darbuotis. Deja, likimas kitaip gyvenimą pakreipia: 1945 m. vasarą partizanų atstovai susiranda tuo metu Panevėžyje gyvenusį Antaną Strabulį ir, kaip patyrusį pagrindinio spaudos darbuotoją, prašo padėti organizuoti partizanų laikraščio leidimą. Užgriūva nauji rūpesčiai - kaip, kur spausdinti? Viena aišku - miške. Tačiau pirmiausia reikia užmegzti ryšį su rašančiais žmonėmis. Iš pasvaliečio mokytojo Juliaus Šimkevičiaus sužino, jog Bronius Krivickas tuomet jau buvo partizanuosna išėjęs. Nutaria būtinai jį susirast. Rugsėjo pabaigoje nuvyksta Pasvalin, pas J. Šimkevičių, čia atostogaujantį, o dirbantį Biržų krašte, Medeikiuose. Susitaria, kada geriausias laikas būtų susitikti su B. Krivicku, dažnai užsukančiu į Šimkevičiaus butą Medeikiuose. Sutartą dieną traukiniu nukeliauja į Biržus, pėsčiomis pasiekia Medeikius, bet Broniaus Krivicko nesulaukia. Palieka parašytą politinę apžvalgą, kad partizanams būtų šiek tiek tokios informacijos, ir grįžta Panevėžin.

Deja, šįkart tęsti pagrindinio spaudos leidimo nebetenka: rugsėjo 8-ąją, vos tik grįžusį iš neįvykusio susitikimo, areštuoja. Tardo Ukmergėje. Iš pradžių enkavedistai kaltinamosios medžiagos pritrūksta - nežino jį buvus spaudos darbuotoju ir karininku. Tačiau Antano Strabulio ištarti žodžiai (tardymo protokole pabraukti raudonu pieštuku): "Lietuva yra juridiškai laisva ir nepriklausoma. Keturiadesimtaisiais metais jos atžvilgiu buvo įvykdytas agresijos aktas" - tampa lemtingi, jų užtenka, kad būtų nuteistas 10 metų lagerio ir 5-eriems tremties metams. Pereina Permės, Karagandos lagerius. Priverstas išmolti statybininko amato - stato lagerius, šachtas, gyvenvietes. Lagerininko dalį gaivina retkarčiais iš Lietuvos pasiekiantys žmonės laiškai su pieštuku apibrėžtais sūnaus mažyčio delniuko atvaizdais.

1956 m. grįžta Lietuvon. Bet išsilgtoji tėviškėj pasitinka karti neveltis - supranta, jog tapti literatūros mokslininku nėra galimybės, o ir žurnalisto darbas, okupacijos sąlygotas,

negali būti prasmingas. Lieka visai priešingas humanitarui pasirinkimas: įsidarbina Kauno HES statyboje, vėliau - Statybinės industrijos kombinate.

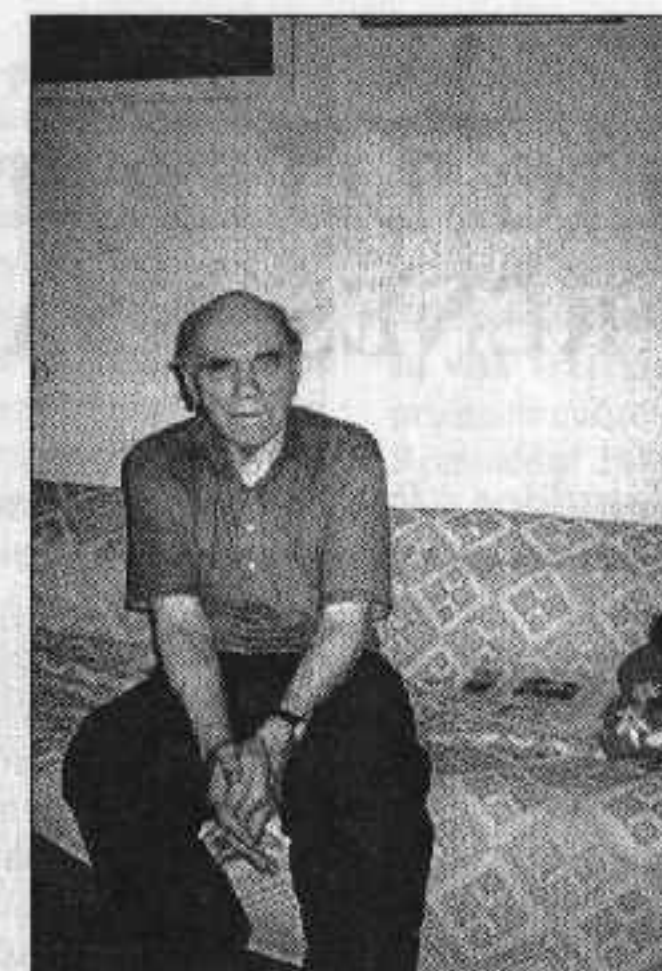
Ir tikrai Lietuvai atgavus nepriklausomybę, vėl atgyja humanitaro pašaukimas - nuo 1994 m. pradeda bendradarbiauti atgaivintoje "Naujojoje Romuvoje": žurnale paskelbia atsiminimus apie prof. J. Ambrazevičių, "Naująją Romuvą" prieškarinio laikotarpio. Pasilieka ištikimas naujaromuvių 1936 m. deklaracijos "Į organinės valstybės sukūrimą" idėjoms. Ištraukia ir į Lietuvos 1941 m. birželio 23-28 d. sukilėlių sąjungos, Atsargos karininkų sąjungos veiklą.

1939 metų "Studentų dienose" Antanas Strabulis rašė: "Mes laužiamės į visos žmonijos kurtus mokslo lobius, kad mažai mūsų Tėvynė savo kūrybingumu, savo kultūringumu, savo socialine santvarka kaip galima greičiau pasivyty kultūringąsias tautas. Ir kartu jaučiame tragizmą, kad gali tekti ne nuveiktais darbais ir laimėjimais džiaugtis, bet savo krauju pasirašytu testamentu kalbėti ateinantiems apie nenuveiktus darbus". Šie testamentiniai žodžiai, rašyti sau, savajai kartai, išsipildė: literato intelektas (kaip ir daugeliu atvejų) negalėjo išsiskleisti - Lietuva prarado gabų profesorių J. Ambrazevičiaus-Brazaičio ir V. Mykolaičio-Putino mokinį.

Gaila, - ir mes, Antano Strabulio kraštiečiai, nesuskubom laiku jo prakalbinti, kartu su juo atkurti sudėtingo valstybės istoriją liudijančio gyvenimo. Užplūsta prisiminimas tos gražios praėjusių metų birželio 14-osios, kada teko svečiuotis jaukiuose A. Strabulio namuose, Petrašiūnuose (Kaune). Ilgai tuomet kalbėjomės apie svarbiausius mums rūpimus dalykus: Pasvalio laikotarpį, 1941 m. sukilimą, jo pažintus žmones - Julijoną Būtėną, Bronių Krivicką, Julijų Šimkevičių. Bet argi įmanoma visą žmogaus gyvenimą iškalbėti vienu sykiu... Atsisveikinant tvirtai sutariam rudenį vėl susitikti ir, kaip didžiausią dovaną, vežuos namo keletą greitiosiomis surinktų rankraščių, pažadą plačiai plačiai parašyt apie mokslų Pasvalio gimnazijos dienas ir apie moksleiviškas išdaigas, tolesnio bendravimo viltį.

Tačiau likimas viską nusprendžia pagal savus - Amžinybėj projektuojamus dėsnius. Tad ir lieka tik du maži kalbėjimai apie Pasvalį - laiškuos...

Vitalija Kazilionytė

Viena paskutiniųjų Antano Strabulio nuotraukų. Kaunas, 1999 m. birželio 14 d.

Aš pats save laikau tikru pasvaliečiu, nors ir gimęs anapus Pumpėnų. Apie gimtąjį Puodžiūnų kaimą nieko nežinau, nes iš jo į Kauklį dvarą už Pušaloto išsikėlėme, kai man ėjo treči metai, 1919 metais, o tėveliui mirus 1924 metais, su netekėjusia jo seseria tetule Elena mes trys, pirmosios žmonos mažamečiai vaikai, 1925 m. vasarą persikėlėme į Talačkonius. Taigi daugiau negu 70 metų esu tikras pasvalietis, nors jau per 60 metų praėjo, kai Pasvaly negyvenu. Į Pasvalio progimnazijos pirmąją klasę įstojau 1927 m. Ją, virtusią aukštesniąją komercinę mokyklą, 1935 m. baigiau kaip trečiosios laidos abiturientas ir tais pačiais metais išvykau studijuoti į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą.

Visa tai buvo labai seniai, taip seniai, kad seni kareiviai pasakytų, jog atrodo kaip neteisybė. Juk dabar nelabai panašu į teisybę, kad ten, kur dabar Pasvalio parkas, buvo miesto ganyklos, tikra kemsota mokykla, 1935 m. baigiau kaip trečiosios laidos abiturientas ir tais pačiais metais išvykau studijuoti į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą.

1935 m. trečiosios laidos abiturientai atestatus gavo birželio 15 d. dar senosiose mokyklos patalpose. Mokykla tada nuomojo du dviaukščius medinius žydų namus, kurie dar ir dabar tebestovi vienas prieš kitą Biržų gatvėje. Jokio išleistuvių

vakaro nebuvo. Gautus atestatus nunešėme į mokyklos raštinę pasaugoti, o patys pavakare, klasės auklėtojo lituanisto Vlodo Kulboko vadovaujami, siauruku savaitėi išvažiavome ekskursiją į Klaipėdą, Neringą ir Palangą. Naujuose gimnazijos rūmuose, P. Vileišio gatvėje, mokslas prasidėjo tik 1935 m. rudenį jau be trečiosios laidos. Tuo ir leiskite užraukti ciklą "Tai buvo seniai ir be to neteisybė"...

Iš 1999.01.28 laiško

Man besimokant, Pasvalyje gyvavo gaisrininkų futbolo komanda. Ją sudarė savanoriai gaisrininkai, kurių daugumas buvo žydėliai amatininkai ir gimnazistai. Stadionu tais laikais Pasvalyje nė nekvepėjo. Futbolo lauką atstodavo arklių turgavietės. Pradžioje arklių turgavietė buvo ant kalno, prie ežerioko. Dabar ten parko restoranas. Vėliau arklių turgavietė persikėlė į lauką tarp vieškelio į Daujėnus ir karstinio ežerėlio. Dabar ten mokyklos stadionas.

Tuo metu tarp miestelių ir kaimų keliai buvo daugiau ar mažiau žvyruoti vieškeliai. Autobusai nevaikščiojo. Į rungtynes Joniškėlin nuvažiuodavome traukinuku, o į kitus miestelius - dviračiais arba nuveždavo žydėliai Jontka, žymiausias sunkių daiktų pervežėjas arkliais prieškariniame Pasvalyje. Jis turėjo didelę krovininę platformą, ant kurios susėdavo visa futbolo komanda. Ją traukdavo gerai užlaikomas ardenas.

Jontka buvo linksmus vyras, donžuaniškas ir pasakorius. Jau buvo atitarnavęs kariuomenėje, todėl mėgdavo traukti karines žygio dainas. Vaizdingai papasakodavo įvairius krovinių vežėjų nutikimus. Ypačiai kada, dar vaikas būdamas, su tėvu ir kitais Pasvalio vežėjais veždavo grūdų maišus į Panevėžį, o iš Panevėžio įvairias prekes į Pasvalį. Dar ir dabar ryškiai prisimenu dideles vilkstines, kurias sudarydavo net keliolika vežimų. Mes, 1925-1927 metų Talačkonių pradinės mokyklos pradinukai, iš Plučo seklyčios išbėgdavome prie vieškelio, spoksodavome į vilkstinę ir gyvai aptarinėdavome, kokio plauko arkliai.

Jontka pasakodavo, kaip seni žydai veždavo prekes šeštadieniais, šabo metu. Žydai šeštadieniais negali dirbti jokio fizinio darbo. Vaziavimas su kroviniu jau yra fizinis darbas. Vienas iš būdų apeiti įstatymą būdavo toks: po sėdynę padėdavo vandens pripiltą butelį, ir vežėjas jau nebevažiuoja, o plaukia. Plaukti Talmudas nedraudžia ir šabo metu...

Iš 1999.05.16 laiško

PASVALIO LITERATŪRINIS RENESANSAS

(Iš nepublikuotos literatūros studijos "Pasvalio literatūrinės atovartos. 1863-2000")

1941 m. pabaigoje, praėjus pusmečiui po skaudžių tremties žaidimų, masinio žydų naikinimo, frontui nusiritus į Rytus, Pasvalio krašte gyvenimas palaipsniui ėjo į normalią vagą. O kultūrinė veikla mieste ėmė plėtotis kur kas intensyviau negu karo išvakarėse. Lemties dėka Pasvalys tapo savotišku šio Šiaurės Lietuvos kampelio kultūros židiniu, kurį kūrė ne tik pasvaliečiai, bet ir čia darbuotis atvykę kitų regionų inteligentai. Antai karo metais Pasvalio bibliotekai vadovauja Albinas Vaitkus (būsimasis Marius Katiliškis). 1942 m. gimnazijos direktoriumi paskiriamas humanitaras Juozas Povilonis, vertėjas, iš prancūzų kalbos išvertęs penkias grožinės literatūros knygas, artimai bičiuliavęsis su Bernardu Brazdžioniu. Gimnazijoje dirbo iš Kauno pasitraukusi Halina Korsakienė. Literatūriniam būreliui vadovavo lituanistas

Gimnazijos direktorius J. Povilonis (ketvirtas iš kairės), lituanistas A. Musteikis (šalia) su kolegomis ir mokiniais.

Antanas Musteikis. Aplink šį Pasvalio inteligentijos žiedą ir būrėsi moksleiviai, miestuko šviesuomenė. Teatrinės gimnazijos tradicijas toliau tęsė scenos mėgėjų būrelis, kuriam vadovavo mokytojas Julius Šimkevičius, buvęs lituanisto Vlado Kulboko mokinys. Jo iniciatyva scenos rampos šviesą išvysta P.Vaičiūno drama "Sudrumsta ramybė", S.Čiurlionienės-Kymantaitės pjesė "Pinigėliai", vokiečių rašytojo M.Reschkes fantazija "Pokalbis su mirusiais ainiais" (žuvusio Rytų fronte autoriaus kūrinį išvertė J. Šimkevičius). Direktoriaus J. Povilonio iniciatyva gimnazijoje vyksta iškilūs literatūros vakarai, kuriuose dalyvauja ne tik vietos pajėgos (A. Vaitkus, J. Šimkevičius), bet ir rašytojai iš Kauno - Bernardas Brazdžionis, Petronėlė Orintaitė, Jurgis Jankus. Ypač įsimintinas 1943 m. įvykęs literatūros vakaras, skirtas B. Brazdžionio poezijos rinktinės "Per pasaulį keliauja žmogus" pristatymui. Vakaro dalyvio Juozo Motiekos

žodžiais, B. Brazdžioniu deklamuojuojant eilėraštį "Šaukiu aš tautą" ir kitus, jiems sausakimšoje gimnazijos salėje per nugaras ėjo šturpuliai. Aktyviai karo metais literatūroje ima reikštis J. Povilonis, A. Vaitkus, J. Šimkevičius, Kaune gyvenantis P. Rimkūnas. Savo kūrybą, literatūrinius straipsnius jie spausdina "Panevėžio apygardos balse", "Kūryboje", "Naujosiose Biržų žiniose", "Naujojoje Lietuvoje", "Tėviškėje", "Žemaičių žemėje", šiaurės Lietuvos literatūriniam almanache "Varpas". Juozas Povilonis išleidžia novelių rinkinį "Nereikalingi žmonės", P. Rimkūnas pateikia net keturis leidinius - beletristikos knygą "Kiemėnų kaimas", apysaką "Ant prakaituotos žemės", pasaką vaikams "Našlaitėlė" ir kritikos etiudą "Kaimas lietuvių literatūroje". Tiek periodikoje paskelbta, tiek atskiromis knygomis išleista pasvaliečių kūryba - eilėraščiai, apsakymai, apsakos, novelės alsuoja skausmingomis gyvenamojo meto realijomis. P. Rimkūnas kritikiniame etiude pastebi, kad lietuvių literatūra pakilimo momentais visuomet buvo glaudžiai susijusi su kaimu. Jis ragina rašytojus atsigręžti į kaimą - visų moralinių ir dvasinių vertybių šaltinį. Kraupiais karo ir dvasinės deformacijos metais šis raginimas nuskambėjo ypač aktualiai. Beje, P. Rimkūnas karo metais išleisčių knygų skaičiumi lenkė savo kolegas. Matyt, rašytojas nujautė savo tragišką lemtį...

O pačiame palatvijoje, Ratkūnuose, regis, porą metų vasaros atostogas sesers Onos Mačėnienės ūkyje praleido Kauno ir Vilniaus universitetų auklėtinis Br. Krivickas, bent moraliai padėjęs stambų ūkį valdyti seseriai, kurios vyras Benediktas Mačėnas buvo ištremtas į Sibirą. Ko gero, laisvalaikio valandėles čia šis šatrijietis taip pat paskirdavo kūrybai...

Reikia pasakyti, kad dėmesingumą Pasvalio kultūriniam gyvenimui rodė ne tik Kauno rašytojai, bet ir Panevėžio bei Vilniaus teatralai, suskatę padėti kūrybingam gimnazijos scenos mėgėjų būreliui. Būrelio vadovui praktiškais patarimais padėdavo čia apsilankantys panevėžiečiai J. Alekna ir J. Miltinis. Jie net surengdavo teatralams savotiškus seminarus. Įdomu, kad 1943 - 1944 mokslo metais į gimnazijos teatrą įsitraukė ir mokytojai, vadovaujami lituanisto A. Musteikio, Kaune lankiusio B. Sruogos teatrinį seminarą. Jie ėmėsi statyti vengrų dramaturgo L. Fodoro pjesę "Brandos atestatas", tarsi panorę nurungti jaunuosius gimnazijos teatralus, kurių darbus mėgdavo pakritikuoti. Pjesėse pavaizduotas gimnazijos gyvenimas, meilės romanai, į kurį "įsivėlė" viengungis gimnazijos direktorius, įsimylėjęs abiturientę, ir mokytoja, mylėjusi direktorių ir dabar pajutusį iš po kojų smengant žemę. Taigi problematika gimnazijos teatralams - labai aktuali. Pjesė buvo pastatyta, su pasisekimu parodyta Pasvaly, Biržuose, Linkuvoje. Kadangi savo memuarų knygoje "Veidai ir likimai" H. Korsakienė,

vaidinusi šiame spektaklyje, skiria šiam pastatymui nemažą dėmesio, ypač akcentuodama režisieriaus R. Juknevičiaus kūrybinę paramą Pasvalio teatralams, būtina konkretizuoti šią įžymaus režisieriaus viešnągės reikšmę tiek gimnazijos teatralams, tiek ir R. Juknevičiaus asmenybei, tuo labiau, kad 1998 m. teatrologės I. Aleksaitės išleistoje solidžioje monografijoje "Režisierius Romualdas Juknevičius" apie Pasvalio laikotarpį nėra neužsiminta. Matyt, autorei atrodė, kad jos monografijos herojai kelių savaičių viešnągė Pasvaly ankstyvą 1944 m. pavasarį buvo tik paprasčiausiai atokvėpis po Ibseno "Noros" ir Bilingerio "Giganto" pastatymų Vilniuje, atnešusių R. Juknevičiui šlovę. O ir H. Korsakienė 1985 m. išleistuose memuaruose ne viską galėjo pasakyti... Atvažiavo R. Juknevičius į šį Šiaurės Lietuvos miestuką, jam visiškai nepažįstamą ir svetimą, H. Korsakienės iniciatyva. Jiedu jau iš Kauno laikotarpio buvo geri pažįstami ir savo pasaulėžiūra artimi. Turėjo R. Juknevičius šiame krašte dar vieną pažįstamą - karo metais Sokų dvarą valdžiusį aktorį Vinčą Steponavičių, kuris 1940 - 1941 m. teatriniam sezone režisieriaus buvo priimtas į naujai įkurtą Vilniaus dramos teatrą. 1941 m. vasarą, frontui nusiritus į Rytus, atvažiavo jis į Sokus tvarkyti reikalų, nes šeimininkai - brolio šeima - buvo ištremti į Sibirą... R. Juknevičius maloniai pasinaudojo kvietimu, o gal net ir pats šiek tiek šį kvietimą inspiravo dėl kelių priežasčių. Savaime suprantama, po įtempto kūrybinio darbo ir jo sudėtingos padėties šiame palyginti ramiam kurortiniame miestuke, priimdamas siera vonias, jis galėjo pataisyti ir pašlijusią sveikatą - sustiprinti nervų sistemą ir "streikuojančią" širdį. O jaudintis šiam talentingam menininkui teko dėl daug ko. 1942 m., padaręs viešą pareiškimą dėl vadinamojo Liaudies seimo politinio angažuotumo, demaskavo šio seimo, į kurį ir pats prieš savo valią pateko, rinkimo scenarijų. Taigi, artėjant frontui prie Lietuvos sienų, jam, kaip ir daugeliui Lietuvos inteligentų, teko spręsti sunkią dilemą - likti Lietuvoje ar trauktis į Vakarų. Atrodo, kad Pasvaly jis apsisprendė, jausdamas pirmiausia H. Korsakienės moralinę paramą, galbūt net pažadą padėti... Tikėtina, kad R. Juknevičius Pasvaly galėjo gauti kažkokį garantą, nes, išleisęs į Vakarų žmoną ir dukrą Dalią, savo bičiulį aktorį H. Kačinską, taip pat, kaip ir jis, buvusį Liaudies seimo narį, taip pat padariusį pareiškimą, pats pasiūlyko Lietuvoje... Pasvaly režisierius rado prieglaudą ir nuo nacių gestapo, kuris tų metų pavasarį pradėjo ekscesus prieš lietuvių intelektualus. Pasvalio krašte R. Juknevičius, grynas miestietis, pajuto Mūšos klonių žmonių meilę gimtajai žemei. Negalėjo jam nepalikti įspūdžio viešnągė Sokų dvare, pas savo bičiulį. Net nebūdami tikri dėl rytojau, čia žemdirbiai, kviečiami vyturio giesmės, vėl ruošėsi pavasario sėjai, net nežinodami, kam atiteks derlius... Už visą moralinę paramą režisierius neliko skolingas. Jis peržiūrėjo gimnazijos mokytojų jėgomis pastatytą "Brandos atestatą", jau suvaidintą porą kartų ir pasvaliečių šiltai priimtą. Ne, jis nesukritikavo mokytojo A. Musteikio režisūros. Drauge su teatralais aptarė kiekvieną vaidmenį, išanalizavo veikėjų veiksmų linijas, veikėjų siekiamybes, tikslus. Ir šitaip nejučiomis gimnazijoje R. Juknevičius pradėjo teatrinį seminarą, kuris tęsėsi keletą savaičių. Ir kai po tokių aktoriaus savirusos kursų vėl buvo grįžta prie spektaklio - nors nieko iš esmės jame nebuvo taisyta, - jis jau skambėjo kur kas įtaigiau. Kiekvienas veikėjas dabar veikė, turėdamas savo uždavinį. Scenoje vaidino jau darnus teatralų ansamblis. R. Juknevičius atsisakė režisūrinės autorystės, ją palikdamas

A. Musteikiui. O po įtempto darbo Pasvalio gimnazijos pedagogai, anot V. Vajėgos, dažnai matydavo H. Korsakienę ir R. Juknevičių vaikštinėjančius. Frontas jau artėjo prie Lietuvos. Ir tų pasivaikščiųjų metu režisierius atrodė vis labiau susikrimtęs, o jo kolegė kasdien darėsi vis linksmesnė. Šaunias išleistuves šiam režisieriui iškėlė Antanas Musteikis su visa teatralų trupe. Tai labai vaizdžiai aprašo savo prisiminimuose H. Korsakienė... Tiesni įvykiai liudija, kad Romualdai Juknevičiui, likusiam Lietuvoje, "nuodėmės", bent iš dalies, buvo atleistos, - jam palikta galimybė dirbti teatre, nors be skaudžių traumų neapsieita... Su "Brandos atestatu" baigėsi reikšmingas Pasvalio literatūrinio gyvenimo etapas.

"Brandos atestato" vaidintojai. 1944 m. (nuotr. iš Pasvalio P. Vileišio gimnazijos muziejaus fondų).

Tuo pačiu metu, kai vilnietis teatralas viešėjo Pasvaly, iš Kauno į Šiaurės Lietuvą "pasizmonėti" išvyko ir žurnalo "Kūryba" vyr. redaktorius J. Keliuotis. Už savo antivokiškus pasisakymus jis taip pat buvo paieškomas. Naciams uždarius Kauno universitetą, kuriame jis dėstė humanitarinių mokslų disciplinas, atsirado puiki proga aplankyti artimuosius ir bičiulius. Pabuvojęs gimtinėje Rokiškio krašte, Panevėžy aplankęs J. Miltinį ir vyskupą K. Paltaroką, atvažiavo į Pasvalį. Čia apsisėjo pas gimnazijos direktorių J. Povilonį. Susitiko su "Naujosios Romuvos" bendradarbiu A. Vaitkumi. Tai jis, J. Keliuotis, atspausdinęs "Kūryboje" Vaitkaus novelę "Šv. Juozapo alus", įvedė būsimąjį Marių Katiliškį į lietuvių literatūrą. Bibliotekos vedėjas tai žinojo ir nuoširdžiai sveičią priėmė.

O iš Pasvalio - kelionė į Sokų dvarą pas kitą bičiulį, taip pat "Naujosios Romuvos" bendradarbį... Beje, J. Keliuotio pas Steponavičių viešėta drauge su R. Juknevičiumi. Savo memuarų knygoje "Dangus nusidažo raudonai", išleistoje JAV 1986 m., jis rašo: "Pasvaly susitinku su Vilniaus teatro režisieriumi Romualdu Juknevičiumi ir su juo susitariam vykti pas garsų ir triukšmingą aktorį Vinčą Steponavičių, dabar gyvenantį kažkokiame Saločių valsčiaus dvare. Aktorius iš Saločių stoties mudu parsiveža dviem arkliais pakinkytoje karietoje. Čia jis su savo gražiąja žmona Leimontaite mudu visą savaitę vaišina puikiais patiekalais ir gaivinamaisiais gėrimais. Čia ištisą savaitę gyvai aptariame visus meno klausimus ir aktualiąsias Lietuvos problemas".

Iš gimtinių šalelės. Dovydai

Kaimas įsikūręs truputį į pakalnę žiemų pusės molinio ilgo kalno, kuris prasideda dar toli į vakarus nuo Linkuvos ir eina greta su Mūša per Linkuvą, Grūžius ir pranyksta prie pat Saločių, kur, kaip žmonės sako, būk Muša kažkada nukandusi galą to ilgo molinio kalno, nes iš tikrųjų nuo Saločių už Mūšos jau daugiau tęsiasi lygūs laukai. O pati Mūša, bebėgdama greta su moliniu kalnu, taikosi su juomi: sunku yra jai persigrauzti tiesiai per kalną ir stačiai, mažai pasikieminėjus Lietuvos padangėje, nerti be atžvalgos į Pakuršę, į Bauskę, kur, susiliejęs su Lietuvos Nemunėliu, nešti vandenį per Kuršę į jūrą.

Dovydų kaimas, nors ir truputį slėnyje, bet visgi jo laukai ant to molinio kalno. Ir taip tie laukai priprasti nuo jaunų dienų, kad, rodos, jei kada reiktų ar man, ar kitiems dovydiečiams atsiskirti, eiti Amerikon ar kitur - sunku būtų. Vasaros laike visas kaimas stovi it „žalias rojus“. Malonus tai

Dovydų „žalias rojus“ šiandien.

reginys. Tikrai lietuviškas kaimas. Ūkininkai, nors ir išsiskirstę 1907 m. į viensėdijas, bet visi gyvena, išskyrus keturis, kurių sodybose trobesių jau nesimato. Kiti gi ūkininkai pasiliko vietoje; jų yra šeši. Kiekvieno ūkininko sodybos apsodintos medžiais, labiausiai liepomis, geltonaisiais žilvičiais, vinkšnomis, beržais, eglėmis ir net topoliais, į kuriuos dažniausiai yra įkelti seni ratai gužučiams. Iš tolo visai negalima patėmyti trobesių: kudloti medžiai dengia juos savo kūnais. Tikrai vieni tarpai išsikėlusiu ūkininkų sodybų beveik be jokių medelių ir trobėsgalių. Prieini arčiau prie kaimo, jau viskas kaip ant delno matosi. Įeini į gatvę. Keletas šunų tuojaus suloja. Išbėga į gatvę vienas antras vaikiukas, išeina ir moteris paveizėti praecivio. Labiausiai gatvės prisipildo kaip senų, taip ir mažų tuomet, kada pravažiuoja koks nors bajorpalaikis ar „komisars“, ar kitas koks nors „apišumis“. Ir visi sustoję žiūri, kur įvažiuos, kas jam reikalinga, kas per vienas. Daugiau retas kas tesilanko kaimelyje, tikrai žydai, čigonai, bebėgdami nuo karės, elgetos, kuriems, nors ir yra įsteigtas parapijinis bendras butas, bet visgi nepalaukia vaikščiojė. Seniau čia apsilankydavo ir vingriai, kurie, kaip sako motina, išgydė mane silpną žmogų, ir gudai su savo niekniekais - „karoliais“, „burbulais“, ir vilokų dirbėjai. Tokie tat tankiausiai sveteliai ramaus kampelio.

Gatvė gana tiesi, tikrai kalnuota, nelygi. Vienoje ir antroje gatvės pusėje įsikūrusios ūkininkų sodybos. Ir taip per visą kaimą vienoj gatvės pusėj kiemas su trobesiais, o

antroje - daržas ir pieva, vadinama teletniku. Tankiai dar daržuose esti jauni užvesti sodai tiek vaisinių medžių, tiek ir visokių kelmų, tarp kurių matosi keli aviliai ir šmišeliuoja bitės. Toliau nuo sodo, slėnyje, stovi pirkios ir šuliniai, nes tankiausiai kieme nėra vandens, nors ir ten yra net po du tris šulinius. Kiemai gana dideli, vieno ūkininko net akmenimis išgrįsti. Kiemo šone stovi dideli dviem galais gyvenimo namai. Truputį toliau nuo jų, tankiausiai antroje kiemo pusėje, stovi klėtys: viena drabužiams, antra grūdams ir kitiems ūkiškiems daiktams. Į šalį nuo klėties stovi diendaržis ir daržinės, dažniausiai dar, kaip čia vadina, „trisienis“, kuriame telpa ratai, žemdirbystės įrankiai, rogės. Tankiai esti prie diendaržio nedidelis kambarėlis, kuriame padedami gyvuliniai miltai. Pačioje pakluonėje stovi didelis klojimas. Kai kurie ūkininkai turi dar nuo senesnių laikų arklinę kuliąmąją ir linų minamąją, taipgi arpa. Tarp klojimo ir diendaržio žaliuoja kluonas, atidalinatas tvora nuo sodno, esančio antroje gatvės pusėje. Kluonas dažniausiai yra senesnis už sodną. Pastarasis gi sodintas visados vėliau, t. y. paskutiniaisiais laikais, kuomet šiek tiek žmonės suprato jo vertę.

Butai nelabai puikūs. Nors sienos dar ir nesukiužusios, bet kitų stogai - truputį varnų apipešioti. Tikrai du butai yra dengti dokaltomis. Priebučių čia kaip ir nėra. Beveik ties kiekvienos pirkios galu užvesti darželiai, kurių kertėje stovi gėlių krūmais apaugę kryžiai. Visi darželiai pilni įvairiausių gėlių. Kažkada, truputį atmenu, lietuvės sesutės dainavo neperstodamos lietuviškas daineles, o dabar viskas pranyko. Kokia dvasia užplūdo, kas pasidarė, aišku visiems!

Čia ūkininkai teturi kiekvienas po 25,5 dešimtinės žemės. Tikrai vienas, galinis, dar prisipirko nuo Grūžių dvaro, dabar, galima sakyti, miestelio, 23 dešimtinės ir pasistatė trobas ant lauko. Jokių kitų grytelininkų ir prigyventojų nėra. Tikrai kokiais metais gyvena ar nuomininkas, ar pusininkas, bet ir tie lietuviai. Be to, dar seniau, prieš išsidalijimą į viensėdijas, būdavo už Vienžindžių kaimo lauko Dovydų ganyklos ir dovydiečių gyvuliai. Ten visados stovėdavo kiekvieno kiemo tvartas karvėms nakčiai suvaryti, bendras tvartas avims ir taip pat bendra pirkaitė visiems piemenims su viršininku. Sunkus tat buvo gyvenimas ir ūkininkams, ir šeimynai. Kasdieną po kelis kartus mergaitėms reikėdavo eiti miškan, per svetimus laukus nešti namon pieno, nuncšti piemeniui valgio, viršininkui bundos. Kiekvieną vakarą reikėjo joti į ten arklus naktigonėn.

Ne lengviau buvo ūkininkams ir per mėšlavežį: reikėjo ne tik panosėje esančias žemes tręšti, bet ir už 4 varstų esančių irgi neapleisti. Miške, garduose, mažai mėšlo, užtenka tik vienam žemės ruožui, o kurgi kiti pasilikis. Taigi, kad apvežtų visą žemę, miške esančią, reikia talkos. Ir taip ūkininkas, susitelkęs iš giminių talką, su kokiais 6 ar 7 arkliais veža mėšlą. Ateina šienapjūtė, rugiapjūtė ir kiti darbai, ir vėl tas pats vargas kankina ūkininkus. „Kad nors būtų mažai žemės ganykloje, tai būtų galima javų nesėti, o dabar visiškai užtenka 3 ūkininkams žemės, kaipgi nesėsi! Iš kur gi pramisi? - taip tankiai kalbėdavo susirinkimuose dovydiečiai.

Toksai pat miškas, tikrai mažesnis ir be jokių ganyklų (jo tik 10 dešimtinių žemės) yra dar toliau nuo Dovydų. Kad nuvyktum miškan iš Dovydų, reikia važiuoti per Keliuotiskėlius, Masčionių galulaukę, Keliuotiskius, Rygą (taip vadinasi vienas iš viensėdžių), ten pat esantį Diementiško mišką, Devynergių desintinininkus, ir tik tada papuoli į Dovydų miškelį.

Ūkininkas, kuris prisipirko žemės iš kaimynystėje esančio dvaro, irgi turi pirkti ne prie vienoje vietoje. Ponas, parduodamas dvarą, pirkėjas apgavo ir turėjo kiekvienas paimti tais pačiais pinigais, kaip ir už gerą žemę, neišeinamą klampynę. Todėl, kurie pirko tik apie 20 ar truputį daugiau dešimtinių, tie turėjo imti po visą dešimtinę klampynės, vadinamos Šilios, o kurie pirko daugiau žemės, tie turėjo imti ir daugiau klampynės. Kol kas niekas ten neauga, o žemės plotas gan didelis. Betgi, kai ateina rugiapjūtė, tad visa Šilia skamba nuo dainelių aidų, juokų... Ji visa pasipuošia uogomis, kurias vietiniai gyventojai vadina šiluogėmis.

Mūša nuo Dovydų kaimo apie 4 varstus tolimo, o kitų upelių, galima sakyti, kaip ir nėra. Maučiuvis, kuris prasideda iš galinio ūkininko telėtniko, tikras iškastas griovyvis, bet, išėjus į Šilią, ten gauna daugiau vandens ir pasidaro jau upeliu, o ties pačiais Rudžioniais ir Majeliais pavasarį nebegali nei su arkliau veikiai persiplukdyti. Kitas upelis - Yslykis irgi prasideda iš to pačio telėtniko ir eina vienoje vagoje su Maučiuviu, tikrai Šilijoje persiskiria ir nueina tiesiai į rytus per Papiškėlius, esančius netoli Vaškų, per Paisykio dvarą į Mūšą. Trečiasis upelis - Plonė prasideda iš Dovydų Sirbėlynės (taip vadinasi plati balėta pieva) ir eina per Masčionių lauką į Masčionmiškį, paskui per Paplonės dvarą tiesiai į Mintaują, pasidaro didelė, net su vandeniniais malūnais, upė. Nors jos teka ir per lygią vietą, bet toliau į kraštus prasideda visai nelygūs laukai su daugeliu stačiais besikeliančių nuo žemės kalnelių, tarp kurių dažniausiai esti lomos, pavasario metu pilnos vandens. Tokių lomų yra net keletas, kaip antai Pašily, lanka su menka žole ir visa iškasiota duobėmis, kurios seniau tarnavo visam kaimui linams mirkyti, bet dabar pakliuvus tik vienam ūkininkui, visas kitas užslinko,

Dovydų pievos.

ir laiks nuo laiko pasidarė pieva. Į Šiaurę nuo Pašilio - Degimas, Pempynė - irgi pievos, tarp kurių seniau, kaip sako, viso daug lapių, kurios sunaikindavo aibes žąsų. Labiau į panamę plyti didelė, ilga, kažkada buvusi turtinga šieno pieva - Gojelis. Nuo jo į vakarų-žiemų pusę - Pūkyne. Ją dėl to taip praminė, kaip teko girdėti, kad žąsų per pietų laiką niekur kitur nemėgdavo eiti pasiturkšti, kaip tik į tą Pūkyne. Todėl ten visas pievos plotas apsidengdavo žąsų pūkais. Toliau eina Sirbėlynė; kaip jau buvo minėta anksčiau, iš jos prasideda Plonė. Nuo Sirbėlynės į pietus - Padikiai, kažkada buvę krūmeliai, o dabar - pieva-kemsynė. Čia prieš keletą metų, prieš pačią Škaplierną, atsitiko nelaimė: vieno ūkininko vaikėzas, bevežant rugius namon, buvo nuspaustas vežimo. Prie pat sodžiaus guli Apluokas, o truputį į Vienžindžių pusę - ir Puplaikštė - želiančios pievos.

Taip šiandien atrodo garsieji Dovydų kalneliai.

Galima sakyti, tiek pat Dovydų laukuose yra ir kalnų. Štai tuojaus Pašilio kalnas, už visus aukštesnis, kuris visas stovi dar sveikas. Žmonės kalba, jog tas kalnas užgintas kasti. Greta su juomi jau visas beveik iškasiotas Kopolyčkalnis. Apie tą kalną irgi eina garsas: sako, jog per pirmutinę „postaniją“, kaip čia žmonės išsireiškia, nusidėjo kažkokia bažnyčia prieš Dievą. Tada pakilo didis viesulas ir užnešė ją žemėmis. Netoli nuo kaimo stovi ne per aukšti du kalneliai: vienas vadinamas Katmilžiu, antras - Jonkalniu. Kodėl Katmilžio kalnelis taip vadinasi, negaliu tikrai pasakyti, bet kas rudenio laike vieną sykį, kaip sako tėvukas, atsitiko, tai malonėju. Sako, prieš išlėkimą į kitus kraštus susirinko daugybė gandrų ant to kalnelio ir ten visi ilgą laiką ramiai skrajojo ir gureno. Ant galo čiupo visi vieną iš viso pulko ir pradėjo duoti jam sparnais. Kada gandras jau buvo užmuštas, keli kiti gandrai iškėlė užmuštąjį aukštyn į orą ir metė žemyn. Tas atsikartojo daug sykų. Pagaliau, nustoję mėtyti užmuštąjį gandrą, visu pulku pakilo nuo kalno ir, nešdami kartu ir užmuštąjį, nuskrido į pietvakarių šalį. Tėtušis ir kiti sako, jei kada tik koks nors gandras neišperi ar neišaugina vaikų, tuojau visi kiti susirinkusieji gandrai jį nubaudžia - užmuša. Apie Jonkalnį tai trumpai štai ką galima pasakyti: tas paėjo nuo šv. Jono vakaro, kada ieškojo gėlėse paparčio žiedo, o čia lyg tyčia seniau labai puikiais gėlių žiedais apsidengdavo tas kalnelis. Jo viršuje yra vandens verdėnė. Dar yra Raudonkalnis: menkai javai ant jo teužderėdavo. Nuo tolo jo išvaizda - rausvas molis. Netoliese ir Raizginis. Jo slaituose atrandama daug žmogkaulių, kiaušų, medžių puvsčių. Net kada aš dar ganiau bandą, besikasdamas sau duobę (ten minkšta, putni žemė - smėlis) pasislėpti nuo lietaus, radau ant sužaliavusio lenciūgėlio penkis it stiklo, raudonus, vieną gelsvą, bet nešviesius guzikėlius. Jie visi kartu su lenciūgėliu buvo prisegti

prie jau sutrūnijusios storos skepetaitės. O to pačio kaimo vieno ūkininko sūnus jame irgi atrado ir didelių, ir mažų, ir storų, ir plonų pinigėlių - prisidėjo pilną degtukų skrynelę. Tas pat tankiai atsitinka ir ant Bulviakalnio, kur vieni rusiai bulvėms žiemai paslėpti. Kaimynystėje su Bulviakalniu, už 12 mastų, stovi puikiai apmūryti, berželiais ir apušėlėmis, bezdomis apsodinti kapeliai. Aukštas išmūrytas „bromas“,

Dovydu kapelių vartai.

laiptai iš akmenų veda į kapelius. Daugybės kryžių, kaip medinių, taip ir akmeninių, net paskutiniame laike ir geležinių stovi ant aukštų Dovydu kapinių. Gale Dovydu lauko stovi dar vienas, bet jau paskutinis kalnelis - Bevardis. Jis vadinasi Bevardžiu dėl to, kad ten seniau, kaip pasakoja, vakarui atėjus, visados nuo to kalno nuriedėdavo į Sirbėlynę juodos didelės kamuolys, ir žmonės, nors ir stengėsi, gėidė sužinoti, kas jis per vienas, negalėjo. Iš to pykčio praminė jį Bevardžiu. Taip jau daugiau, ant lauko nieko stebėtino nebesimato. Akmenys, kurie kitkart it pirtelės gulėjo ant dirvų, jau suskaldyti ir sumūryti į diendaržius, klėtis, kurios beveik visos iš akmenų. Miškai, kurie, kaip senutė sako, buvo užsilikę pakraščiuose molinio kalno, jau išnaikinti, nei vieno medelio, nei krūmelio neišvysi ant Dovydu laukų. Tiktai kalnai, slėniai ir vėl kalnai, svirtys ant jų ir ant kryžkelių kryžiai. Toks skaudus ūkininkams, bet linksmas malonus keleiviui reginys į laukus.

Jei užsiris, važiuojant į Linkuvą ar Vaškus, ant molinio kalno, tik apsidairyk, ir išvysi šį bei tą naujo. Tuojaus pamatysi du bokštus Vaškų bažnyčios, beveik visą Linkuvą, Joniškėlis kaip ant delno, Grūžiai po nosies... Paeisi truputį į šalį, - štai Žemelio latvių bažnyčios bokštas, Pasvalys, Pumpėnai, o jei pasitaikai ties ta vieta, kur nėra taip tankių miškų, matosi ir Klovainių bažnyčios bokštas. Dabar, su išskirtimu Grūžių ažuolyno, jau pasimatė ir Joniškėlio žemdirbystės mokyklos trobesiai. Aplinkui it baidyklės - eibės malūnų. Jei suskaičius, kiek jų galima nuo kalno pamatyti, tai šiurpulis paimtų. O nuo gelžkelio galima matyti visą Dovydu lauką, net beveik per stogų viršus, visus jo rubežius, su kokiais kaimais jis susieina... Taip nuo šiaurės pusės jis susieina su Keliuotiškių kaimo laukais, nuo rytų pusės su Grūžių dvaro išparduotąja žeme, nuo pietų - irgi su Grūžių ir Vienžindžių žeme, o nuo vakarų - dalimi su Vienžindžių ir

Masčionių laukais.

Seniau, kaip sako mūsų seneliai, reikėdavo eiti į tuos pačius Grūžius prie darbo, kaip senam, taip ir jauniems, by tik dar apysveikis. Nė nežiūrėdavo į turtingumą, į didesnį žemės plotą. Visi eidavo it jaučiai po jungu iš vieno prie bendrųjų dvaro darbų. Ūkininkui išėjus į dvarą prie darbo, reikėdavo savo vietoje antrą pasamdyti, kad ūkis nebūtų apleistas. Jei kuris ūkininkas ar neišdirbdavo gerai pagal pono norą savo žemės, ar ponas šiek tiek supykdamas, tai jau tas ūkininkas nebegyventojas: jo vietoj antras, kurį labiau ponas myli, atsikrausto. Tas pats atsitiko ir Dovydu kaime, kur liko išvarytas vienas ūkininkas, o antras, bijodamas žemės, kaip seniau būta, irgi atsikakė nuo jos ir savavaliai išėjo grytelninku. Kiek vargo, kiek prakaito, kiek rūpesčių, kiek jėgų padėjo tie dvaro darbininkai. O tuose laikuose pono nė vieno negalima buvo gero gauti - visi pusgalviai, pasirengę kiekvieną žmogų į gyvulį paversti. Reikėjo tik, kaip sako, kokiam nors darbininkui nueiti į balą atsigerti, atgaivinti jėgas, jau tave ir bemoja užveizėtojas su lazda, o kai ateina vakaras ir visi keliauna į namus, prasikaltėlis po paliepimu užveizėtojo turi eiti į nurodytą vietą, kur gauna į „klyną“ nuo tam tikrų budelių po kelias dešimtis rykščių. Tas atsikartodavo kasdien ne tik Grūžių dvare, bet ir kituose apylinkės dvaruose, kurių čia it mūsų vasaros laiku prikludę. Štai dar koks atsitikimas buvo, kaip sakė kaimynė senutė, Mažųjų Grūžių dvare. Buvo rudens laikas. Kūlė javus. Vieną ankstyvą rytą apylinkės žmonės suėjo su kultuvais kulti javų. O prieš atėjimą kaimiečių tūla moteriškė pamatė, kad „urėdas“ palindo po patiestais klojime javais ir daugiau nebeišlenda. Mat jis norėjo sužinoti, ką darbininkai kalbės, ar tuojaus ims už darbo. Moteriškė, kuri viską aiškiai matė, tytomis pranešė susirinkusiems darbininkams, ką matė. Tuojaus pradėjo kulti nuo tos vietos, kur buvo palindęs urėdas: darbininkų būta susitarta tame dalyke. Urėdas suknerksėjo dar keletą sykių ir nutilo. Darbininkai sudžiovė ant balkių kultuvus ir pradėjo ieškoti urėdo. Surado, bet jau jis buvo nebegyvas.

Ir taip, kaip sako, kur tik ar ponas, ar urėdas būdavo visai tironas, tai tas nenumirdavo savo žmoniška mirtimi, bet ar nusišaudavo, ar pasikardavo, ar papuldavo, kad užmušdavo, kaip tą minėtą urėdą.

Toksai tat buvo mūsų apylinkės kaimiečių gyvenimas.

(Tęsinys kitame numeryje)

Voronežas, 1916 m.
Rankraštis saugomas Lietuvos Nacionalinės
bibliotekos Rankraštyne

Vido DULKĖS nuotraukos.

IŠ MAMYTĖS PASAKOJIMŲ

Žinomos tautosakos pateikėjos iš Talačkonių kaimo Onos Vaškaitės-Bluzmienės (1905 -1994) duktė Ona Bluzmaitė-Builienė mėgdavo užrašinėti savo motinos atsiminimus apie savo artimuosius ir Talačkonių kaimo buvusius kai kuriuos gyventojus.

Pasakojimuose dalyvaudavęs ir tėvas Petras Bluzma. O tie jų prisiminimai, kaip rašo O. Builienė, būdavo "tokie gyvi gal dėl to, kad gyvenom vienkiemy, netoli nedidelio miškelio, ir nieko daugiau nematėm, tik gamtą ir girdėjom paukščių balsus. Juk nebuvo nei radijo, nei televizijos, tai visa, ką pasakojo tėvai, taip gerai įsidėjavau į širdį, kad ir po daugelio metų puikiai prisimenu". Dalį tų užrašytų atsiminimų, kiek pareidavę rašybą ir skyrybą, pateikiame "Šiaurietišku atsivėrimu" skaitytojams.

Ona Bluzmaitė-Builienė

Žiūriu pro langą į nestipraus vėjo genamus baltus ir pilkus debesėlius, kiti dar gražiai paauskuotais kraštais, ir mano mintys skraido tai arčiau, tai toliau nuo Linkuvos, ir nejučia atsidūriau anapus Pasvalio, kur kadaise buvo didžiulis Talačkonių kaimas. Visai netoli, tik per lauką, tekėjo sraunus upelis Įstras.

Antroj pusėj upelio, ant kalno, buvo gražus dvaras. Turtingi, bet geraširdžiai dvaro ponai labai mylėjo savo kumečius ir jaunimui leido draugauti su kaimo jaunimu. Per Įstro upelį pastatė labai gražų ir labai platų tiltą. Jis buvo vadinamas "Karaltičiu".

Kaime žmonės gyveno labai arti vieni kitų. Mat po baudžios žemė buvo išdalinta siaurais ir ilgais rėžiais, todėl buvo labai nepatogu dirbti žemę ir ganyti gyvulius. Kaimiečiai dirbo su savo gausiomis šeimomis. Tame dideliame Talačkonių kaime gyveno slauri Vaškų šeima. Vaškas Mykolas buvo kilęs iš Zebriškio kaimo, ne per toli nuo Talačkonių. Kaimo gale gyveno Lazauskai. Jie turėjo dvi dukras: Barborytę ir Anelytę. Jų motina neseniai mirė, tai tėvas, dukroms suaugus, žemę perdalijo pusiau, po 8 ha abiem. Anelytė liko pric tėvo, o Barborytė užėmė užkurį - jau minėtą kriaučių Vašką Mykoliuką. Jie apsigyveno senoj sodybos gale stovėjusioj trobelėj.

Žemė buvo gera, ir žmonės labai darbštūs. Nors ir pamečiui gimė vaikai,

Prie Vaškų namo Talačkoniuose. 1937 m.
(nuotr. iš Onos Builienės archyvo).

ėmė galvoti apie naują namą. Vyriausias buvo sūnus Jonas, antras - Stanislovas, trečiasis - Juozapas. Povilas, Kazimieras, dukra Elzbieta. Po 8-erių metų gimė dukra Onytė, dar po 2-erų metų - sūnus Mykoliukas.

Kai prie stalo sėsdavo 10 burnų, tai ant stalo reikėjo didelio blūdo mėsos ir dar kai ko. Maisto jie nestokojo, nes laikė nemažai gyvulių. Vaškas žiemą siūdavo ir nemažai užsidirbdavo. Rudenį veždavo obuolius į Rygą - vėl turėjo didelį pelną.

Kai kiek susitaupe pinigų, tai ėmė galvoti apie namo statybą. Pamažu nupirko stogui čerpes, paskui pirko mišką, vežė į tartoką (lentpjūvę), pjovė lentas, gegnes, švarcavo sienojus (raštus).

Kai atrodė, kad viską turi, pradėjo statybą. Per kelerius metus baigė gražų rūmą. Jis buvo pats gražiausias Talačkonių kaime. Ant dviejų galų, su gonku, baigiantis stogui, apie visą namą ir gonką ėjo labai gražiai išpjaustyti risunkai. Prieš namą stovėjo medinė klėtis, netoli klėties buvo rūsys, toliau - didelis, iš molio drėbtas tvartas, dar toliau - klojimas. Kai jau buvo viskas baigta, tada Vaškai, tarpusavyje pasitarę, nusprendė iškelti įkurtuves. Būdami dori ir dievoti žmonės, pirmiausia užpirko Pasvalio bažnyčioj Mišias ir prašė kleboną pašventinti naująjį namą.

Sukvietė plačią giminę, kaimynus ir prietelius. Balių pradėjo šventomis

Mišiomis. Buvo pridaryta daug alaus, penkios gospadinės virė, kepė, čirškino visokius gardumynus, o vaikai vis žvalgėsi į kelią, ar dar negrižta svečiai. Tuo tarpu gospadinės vėl, jau dengdamos stalą, šnekėjo, kaip čia užimti kuniga, kuris buvo pakviestas šventinti namus.

Seklyčia buvo didelė, tai stovėjo ilgi stalai, apdengti aštuonianių staltiesėmis, apdėti naujom torielkom (lėkštėm). Ant didelių palumickų (pailgų lėkščių mėšai) aukštelninkū gulėjo paršiukai, su galva ir kojom, tik į pilviukus buvo įsmeigtos tvirtos šakutės ir aplinkui apdėta keptais obuoliais. Dar stalą labai puošė babkai (tam tikri saldūs pyragai - red.), tortai, karvojai, kurie buvo tai ežio, tai gulbės ar avinėlio formos. O vafliniai išpuošti iš tų pačių spalvotų vaflų, išskutos įvairios rožytės - ružavos, geltonos ir raudonos - su žaliais lapais atrodė kaip gyvos...

Visa tai vyko ankstyvą pavasario rytą, jeigu neklystu, per Šv. Jurgį, balandžio 23 d., apie 1910 m. Buvo labai saulėta, pūtė labai didelis vėjas, tiesiog siautė audra. Į gryčią atbėgo vaikai, rėkdami, kad jau parvažiuoja svečiai, o vyresnieji skaičiavo, kiek padvadų (vežimų) važiuoja. Priskaičiavo jų gal 15. Dėl to tiek daug buvo važiuotųjų, nes mat, kas buvo kviestas į balių, visi važiavo į bažnyčią Mišių.

Pirmame vežime važiavo pats gospadorius Vaškas su lineika ir šorais kinkytu arkliau, o šalia sėdėjo Pasvalio

klebonas, gražia gūnia apsidengęs kojas. Garbujį svečią tuoj vadino į vidų, bet šis įėjo pas gospadinę ir laukė, kol suvažiuos visi vežimai ir išlips svečiai.

Kai pristėjo pilnas kluonas padvadų ir marga svečių minia nusivalė dulkes, susišukavo bei apsitvarkė, o pivorius pripildė uzbonus putoto salyklinio alaus, sveteliai pamažu sugužėjo į vidų. Žmonių buvo daug, gal šešiasdešimt ar daugiau. Pradėjo skambėti stiklinės. Vieni kitus užgerė, sveikino, ir sutarškėjo šakutės, ir sveteliai suūžė, o gospadinės nešė į stalą šiltus patiekalus.

Kieme nieko neliko. Mat ir vaikams buvo labai įdomu pažiūrėti, kaip vaišinasi svečiai, o labiausiai laukė, kada pjaustys tortus. Tik staiga įgriuvo į seklyčią labai persigandęs kaimynas ir sušuko: "Sodžius dega!"

Svečiai, palikę kas nebaigtą kąsnį ar neišgertą stiklinę, visi išbėgo iš seklyčios.

Mat pačiam sodžiaus gale gyveno Šileikos. Jų vaikai, žaisdami degtukais, padegė šiaudų glėbį, o nuo jo užsidegė visa kaugė. Pučiant labai stipriam vėjui, degantys šiaudai kilo gniužtėmis ir skrido pavėjui. Greit užsidegė Šileikų gryčia, paskui tvartas, ir taip pavėjui ugnis plito nesustabdomai. Žmonės blaškėsi išsigandę, šaukė pagalbos, kiti dar bandė ugnį lieti vandeniui, bet ugnis taip greit plito, kad žmonės dar stengėsi išgelbėti ir gyvulius, vaikus. Dar kas, išnešęs iš namo kokį rūbą ar kitokį daiktą numetęs netoli, bet ir tie buvo paliesti liepsnos. Gyuliai, išvaryti iš tvarto, pamatę tokį vaizdą, vėl puolė atgal ir nėjo laukan, kol sudegė. O žmonės, norėdami gelbėti kitus, išvestus tuojau paleisdavo, o šie - puldavo atgal.

Vaškų naujasis namas buvo kitoj vieškelio pusėj, tai svečiai griebė kas kibirą, ašotį ar bliūdą, kas ką nusitvėrė, bėgo į Istrą ir nešė vandenį, liejo ant namo. Skliautas pradėjo anglėti, vis liejant garavo, bet neužsidegė. Vaikai iš baimės lindo kur kas, lyg žvirbliai į žabus, o Vaškų Onytė (būsimoji Bluzmienė - red.), kuri buvo gal penkerių ar šešerių metų, pamačiusi už kelio ugnį, pribėgo prie lango pažiūrėti. Stiklas buvo labai įkaitęs, ir ji nudegė pirštus. Iš skausmo ir baimės puolė į lovą ir palindo po pagalvę. Mat niekur nematė mamos ir nebuvo kam pasiskusti. Kiek paverkus užmigo. Tėvai, kai jau ugnelė nuėjo pavėjui tolyn, pasigedo Onytės. Visur ieškojo, šaukė, bet jos niekur nebuvo, kolei

vienas iš svečių, begesinant gaisrą smarkiai susižeidęs ir, norėdamas atsigulti, pakėlęs pagalvę, rado ją miegančią.

Nors ir sutemo, bet aplinkiniai kaimai dar matė Talačkonių gaisro pašvaistę.

Iširo balius. Kai jau dauguma svečių susirinko į trobą, jau temo. Kunigas, pasakęs kelių žodžių kalbą, kad, girdi, akivaizdu, jog Dievas apsaugojęs šiuos namus nuo nelaimės, nes jie pradėti su Dievu, išvažiavo.

Grįžęs matęs dar rusenančius kaimo likučius. O svečių nebebuvo, visi išsivazinėjo paišini ir išalkę. Tuo tarpu kaimas visas sudegė iki paskutinio pastato. Liko tik pamatai, kaminai ir medžiai.

Į vakarą tilo vėjas. Baigę užlieti paskutines žarijas, žmonės dejavo, nes nežinojo, kur nakčiai priglauti galvas. Vaikai verkė sušalę, išsigandę ir išalkę.

Vienas Vaškų kiemas lyg per stebuklą liko iš viso kaimo. Šeimininkai sukviė visus padegėlius į savo namus, pavalgydino, pamelžė karves, davė vaikams pieno. Su mažesniais vaikais suguldė motinas gryčioj, o visus kitus nuvedė į klojimą nakvynės, kur buvo paruošta svečiams.

Rytojaus dieną seniūnas važiavo į valsčių, prašė paramos ir paskolos iš banko. Greit buvo skirta miško medžiagos statybai ir visa kita, ko reikėjo sudegusiam kaimui atstatyti. Buvo samdomi meistrai, kad greičiau eitų statyba. Bet nukentėjusieji pasitarę prašė matininką permatuoti žemę į patogesnius, platesnius sklypus. Mat šie buvo labai siauri ir ilgi, o dabar, pradendant statybas visai iš naujo, norėjo, kad būtų patogiau gyventi.

Tuojau iškilo klausimas, kaip išdalinti. Juk ne visa žemė vienoda. Kai buvo išmatuoti beveik kertuoti sklypai, visi tuo džiaugėsi. Kur buvo blogesnė žemė, ten buvo kiek didesni plotai, bet visi norėjo ant kalniuko, o vienas sklypas buvo atmatuotas ant buvusio kaimo vietos. Vaško buvusi labai gera ir įtręšta žemė taip pat buvo išdalinta kaip papuolė, formuojant sklypus. Jis dėl to nelabai apmaudavo. Juk ir taip sunku bus įsigyventi padegėliams iš naujo. Kilo tik klausimas dėl sklypų dalybų, nes nė vienas nebegavo visos savo buvusios žemės, o patys negalėjo susitarti. Tada nutarė šaukti susirinkimą ir traukti žėrabus (burtus).

Sunumeravo sklypus. Kas kokį numerį ištrauks, tai ir bus jo sklypas.

Bet žmonės kalbėjo:

- Žiūrėk, Vaškas ir ištrauks sodybų vietą. Jis ir taip nenukentėjo nuo gaisro. Rasi pagirdė matininkus, ir vėl laimės.

O matininkai tikrai apsigyveno pas Vašką. Tada Vaškas pasiūlė suskaičiuoti numerius, ar jų tiek, kiek sklypų, ir visiems traukti burtus. Jam pačiam tebus tas, kuris liksias.

Kai visi išbandė savo laimę, Vaškas pasiėmė likusį numerį. Išvyniojęs nustebo, kad jam papuolė nudegusio kaimo vieta prie pat namų. O ten buvo dvylika sodų. Kai kurie nuo kaitros nukentėję medžiai nudžiūvo, dar kitus žmonės iš pavydo patys apipylė druska, kad nudžiūtų, nes labai pavydėjo, kad Vaškai nenukentėjo nuo gaisro ir dar gavo patį geriausią sklypą. Vieni šnekėjo, kad jiems ir Dievas padeda, o kiti - kad su šetonu turį reikalų. Bet Vaškas nė ant vieno nepyko. Rudenį davė visiems pasiskinti obuolių iš savo buvusio sodo, o kurie sunaikino savuosius vaismedžius iš pavydo, liko be nieko. Ir taip keletą metų, kol jiems pūgėjo jauni sodeliai.

Po sunaikinimo liko dar devyni sodai. Gerai prižiūrėti, davė daug vaisių. Vaškas, pasikinkęs porą arklių, veždavo obuolius į Rygą. Priskraudavo ilgus karus dėžių su obuoliais, prisidėdavo arkliams avižų ir šieno, pats pasiimdavo maisto ir išvažiuodavo kelioms dienoms.

Namiškiai labai laukdavo grįžtant: vaikai lauktuvių, o žmona - vyro.

O visko pasitaikydavo, nes Ryga - žulikų (vagių, plėšikų - red.) miestas. Nužiūrėdavo, kas daugiau pinigų suturgavojo, pasekdavo iki jiems patogios vietos ir apiplėsdavo. Gerai, kad dar gyvą paleidžia. Į Rygą Vaškas dar labai norėjo ir todėl nuvažiuoti, kad tenai kariuomenėj tarnavo jų vyresnysis sūnus Jonas. Gražiai paprašius ir dar pamaloninus načialniką (viršininką - red.), leisdavo ir pasikalbėti, ir perduot kiek pinigų. O Jonas, ką išmanydamas, nupirkdavo seseriai Onytei dovanų.

Kartą tėvas, grįžęs iš Rygos, ištraukė iš vidinės kišenės labai gražius ir plačius kasnykus, kokių niekam dar nebuvo tekę matyti. Duodamas Onytei, pasakė: "Čia tau nuo brolio Jono. Liepė auginti kasas, kad būtų kaip dėvėti kaspinus".

Nors Onytė buvo dar nedidukė mergaičiukė, bet, paraudusi iš džiaugsmo, bėgo pasirodyti mamytei, ką jai padovanojo brolis

(Tęsinys kitame numeryje)

Petro Vileišio gimimo
150 metų
jubilejui artėjant

PETRO VILEIŠIO PORTRETAS

Jonas Aničas

Vytauto Didžiojo karo muziejaus fonduose yra saugomas vienintelis Petro Vileišio portretas, tapytas jam gyvam esant. Autorius - dailininkas Apolinaras Šimkūnas. Portreto fotoreprodukciją gavau per muziejaus direktoriaus Juozapo Jūrevičiaus malonę ir ketinu įdėti į knygą „Petras Vileišis“ (antras papildytas ir pataisytas leidimas).

Keletas žodžių apie dailininką Apolinarą Šimkūną. Tai sudėtingo likimo asmenybė, apie kurią žinių nedaug teišlika. Tikslai „XX a. lietuvių dailės istorijoje“ (1982) menotyrininkė Apolonija Valiuškevičiūtė pateikė žiupsnelį menininko biografijos duomenų ir lakonišką jo kūrybos vertinimą. „Kultūros barų“ žurnalas 1985 m. išspausdino žurnalisto Antano Marcinkevičiaus straipsnį „Menininko likimas“, kurio pagrindą sudaro A. Šimkūno giminių ir jį pažinojusių asmenų atsiminimai.

Gimė Apolinaras Šimkūnas 1894 m. Pumpėnuose, gausioje ir neturtingoje valstiečių šeimoje. Studijavo tapybą Peterburgo dailės akademijoje. 1918 - 1919 m. gyveno

Tverėje (Rusija), vadovavo dailės studijai, sukūrė paminklą Karlui Marksui. 1922 m. grįžo į Lietuvą, specializavosi Kauno meno mokykloje. Marijampolės realinėje gimnazijoje dėstė braižybą ir piešimą, o ją uždarius - dirbo Belvederio žemės ūkio mokykloje. Po kurio laiko persikėlė į Kauną. 1927 - 1929 m. buvo užsienyje. Paryžiuje studijavo skulptūrą, lankėsi Florencijoje, Romoje, Prahoje, Drezdene, Berlyne. Mirė nuo skrandžio vėžio 1935 m. birželio 28 d.

Pagrindinės A. Šimkūno kūrybos sritys - skulptūra ir tapyba. Yra sukūręs J. Basanavičiaus, Maironio, Žemaitės, L. Janušytės skulptūrinius portretus, Vytauto Didžiojo biustą, jo paminklą Veliuonoje. Apie jo tapybą dailėtyrininkė A. Valiuškevičiūtė rašo:

„A. Šimkūno sukurti P. Vileišio, K. Griniaus, J. Jablonskio, L. Vainickio, Vydūno (visi 1922), M. Jankaus (1923), dailininko tėvo portretai rodo dailininką neblogai valdantį piešinį, formą, siekiantį atskleisti psichologinį charakterį. Minėtieji portretai nutapyti realine maniera, betarpiški“.

Apie Petro Vileišio portreto nutapymo aplinkybes konkretesnių žinių neaptikau. Apolinaras Šimkūnas, matyt, gerai pažinojo savo kraštietį, gerbė jį kaip žymų geležinkelių ir tiltų inžinierių ir daug nusipelnusį lietuvių tautiniam atgimimui bei kultūrai. Tos pagarbos išraiška ir buvo šis portretas.

Dailininko Antano Jaroševičiaus sukurtas paminklo Giedraičiuose 70-mečiui

B. Margelis

TAUTODAILĖS TRADICIJŲ IR PROFESIONALUMO JUNGTIŠ

Giedraičiai - nežymus miesteliukas Vilnios krašte, Molėtų rajone. Tačiau jame yra vienas originalus taikomasis dailės kūrinys. Tai mūsų kraštiečio, skrebotiškiečio dailininko Antano Jaroševičiaus (1870 - 1956) sukurtas paminklas Lietuvos savanoriams, vicnoms iš pirmųjų kovos už tėvynės nepriklausomybę aukoms atminti.

Jis pastatytas 1930 metais. Vilniaus dailės akademijos docentas, menotyros daktaras Alfredas Širmulis leidinyje "Lietuvių liaudies akmeniniai memorialiniai paminklai" (Vilnius, 1993 m.) pabrėžia nesudėtingą minimo paminklo kompoziciją. Tai - keturkampis akmens ir plytų mūro stogastulpis, kurio keturšlaitis, čerpėmis dengto stogelio viršūnėje - kalvio darbo metalinė "saulutė". Ją padarė vietinis - Giedraičių krašto kalvis A. Grigalavičius. Paminklas, esą, nors ir kresnų formų, tačiau taip suderintų, kad ir sunkus būdamas atrodo lengvai. Jame ir nedidelė niša mažytei skulptūrei. O cementinis reljefas - riterio atributika: kardai, akmeniniai sviediniai ir skydas. Metalinėmis raidėmis užrašyta memorialinė dedikacija. Metalinė ir tvora, tačiau nesunki, grakšti ir ypač puikūs azūriniai varteliai. Visa, kas mūro ir akmens - kurta Antano Jaroševičiaus, visa, kas iš metalo, - nukalta jau minėto A. Grigalavičiaus.

Ir lenkų okupacinė, ir sovietinė valdžia nedrįso paminklo skriausti. Todėl išliko žuvusiųjų karių pavardės (nors viena memorialinė lenta ir dingusi).

Paminklas turėjo būti 8,7 metro, bet kažkodėl nuspręsta statyti ir pastatytas 1,2 metro žemesnis. Prarasta grakštumo, bet jei autorius su tuo sutiko, nėra ko ginčytis dabar.

Labai reikia ne atpasakoti, bet jau pacituoti menotyrininko A. Širmulio esminę išvadą: "Šitas vienintelis iki mūsų dienų išlikęs A. Jaroševičiaus sukurtas paminklas - akivaizdus jo kūrybinių ieškojimų rezultatas. Tai puikus liaudies meno įtakoje memorialinius paminklus kūrusio dailininko profesionalo darbo pavyzdys.

Trečiame ir ketvirtame dešimtmetyje Lietuvoje buvo sukurta ir pastatyta nemažai memorialinių paminklų, ypač skirtų nepriklausomybės 10-mečiui paminėti, tačiau liaudies meno įtaka juose nebuvo tokia ryški, kaip A. Jaroševičiaus kūryboje".

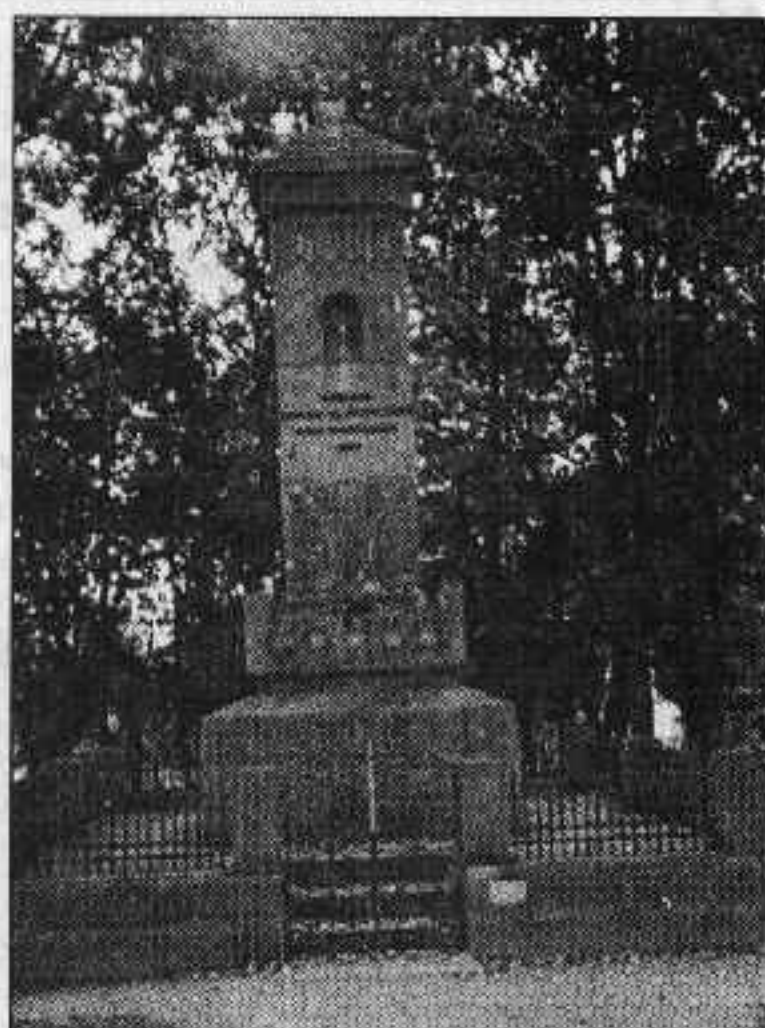
Tai iš kur dailininkas profesionalas kraštiecis Antanas Jaroševičius sėmėsi liaudiškumo "syvų", taip gražiai susisluoksniavusių memoriale Giedraičiuose?

Pavartykim Lietuvių Dailės draugijos leidinį "Lietuvių kryžiai" - ir daug kas atsiskleis...

Tame 1912 m. Vilniuje, J. Zavadskio spaustuvelyje atspausdintame puikiame, tiesiog reprezentaciniame leidinyje rasime A. Jaroševičiaus nupieštus liaudiškosios mažosios architektūros paminklus, Vaškuose, Saločiuose, Pasvalyje, Girsūduose.

Dailininko kuklumą įrodo ir dedikacija: "Šį savo rinkinį (albumą - A.K.) aukoju didžiai gerbiamo gelžkelių inžinieriaus Petro Vileišio atminimui, kaip padėką už jo pagalbą man pradendant dailės mokslą barono Štiglico mokykloj Peterburge. Aut. Jaroševičius, Kazanė, balandžio 6 d. 1912 m."

O kai sugrįžo į nepriklausomą Lietuvą, tai vietoje

Antano Jaroševičiaus projektuotas paminklas. Giedraičiai, 1997 m.

Antano Jaroševičiaus kapas Giedraičiuose, 1997 m.

Vitutės Povilionienės nuotraukos iš Krašto muziejaus fondų.

derlingų Skrebotiškiečio lygumų molyną nusiziūrėjo banguotas Giedraičių Karklynės apylinkių keteras. Ir ten įsitvirtino iki savo amžiaus galo.

A. Jaroševičiaus Karklynės vienkiemis išsiskyrė iš kitų sodiečių pastatų ir želdinių dekoratyvumu. Iš šios sodybos daugelį metų riedėjo A. Jaroševičiaus vežimaitis į Giedraičius, kur mūsų kraštiecis dailininkas mokytojavo. Jo atminimą ten saugo ir biustas, ir nedidelė muziejinė ekspozicija.

Karklynės sodyboje gyvena svetimi, net labai svetimi tam, kas buvo brangu dailininkui.

Tik Giedraičių kapinėse atidžiau pasidairę, rasime kraštiečio dailininko amžino poilsio vietą. Antkapyje yra daug tam tikro meto standarto, bet prieš bronzinį bareljefą dera nusilenkti.

GYVENIMO RETUŠAVIMUI - 100 PUSLAPIŲ

Elvyra Pažemckaitė - Pasvalio panevėžietė. Pedagogė pagal profesiją, tačiau Panevėžio miesto savivaldybės kultūros skyriuje užsiima renginių organizavimu. Čia, atrodo, ir suradusi save. Neužmiršo savo gimtojo Medinių kaimo. Tačiau pirmojo jos eilėraščių rinkinio tematika labai įvairi. Rugsjūčio 24 d. Pasvalio krašto muziejuje - pačios autorės pasirinktoje vietoje - ir buvo pristatytas visuomenei minimas rinkinys. Ta proga ir pakalbino.

Elvyra Pažemckaitė

Retušuoju gyvenimą

Albinas Kazlauskas. Rinkinys pavadintas „Retušuoju gyvenimą“.

Kai kas gali paklausti: o kodėl retušuojate? Ką atsakytumėt?

Elvyra Pažemckaitė. Mano supratimu - poetas visą laiką retušuoja gyvenimą - paryškindamas, atskleidždamas, atkodudamas iš nematomo paversdamas matomu, iš neįmanomo - įmanomu. Beje, mano knyga iliustruota retro nuotraukomis ne tik stilčiau, bet ir laiko prasme. Veidai montažo principu perkelti iš senovinių fotografijų ir persodinti į šiandienos jūrą, žemę ir dangų.

A. K. Knyga dedikuota dėdei, Baltijos paskendusiam kartu su prekybiniu laivu „Panevėžys“, kurio pirmasis šturmanas jis buvo. Kokia jo vieta Pažemckų genealoginiame medyje, Jūsų sąmonėje? Klausiu todėl, kad rinkinio pirmojo eilėraščio pirmos eilutės - „Mano genetikoj jūra, jūreiviai ir uostai...“ atrodo apokaliptiška.

E. P. Tikriausiai nėra šeimos, kuri neturėtų vienaip ar kitaip paženklinto žmogaus. Labai dažnai minusu paženklintas nutylimas, pliusu - iškeliamas. Reikia gana drąsaus kūrėjo, turbūt tikro kūrėjo, kuris nenutylėtų tų genitinių minusų ir atviru tekstu įvardintų tas genealoginio medžio nepuošančias šakas. Jos dominuoja savaip, nes yra savaip akibrokštiškos. Tuo dažnai minta magiškas realizmas. Tai vos ne margojo svieto padavai.

Grįžtu prie jūreivio Povilo Pažemcko. Nuo pat lopšio savo Mediniuose apie jį girdėjom. Tai sakytą persakytą, bet iki galo turbūt neišaiškinta prekybinio laivo „Panevėžys“ katastrofa ir tikroji iš visos laivo įgulos tik dviejų nuskendusiujų - telegrafisto Igno Prapiesčio ir Povilo Pažemcko - istorija. Su ta istorija augau, susigyvenau, jis tapo personažu tarsi gyvu, tebeklaidžiojančiu jūromis. Tiesa, iš tėvo giminės esu paveldėjusi pašėlusią neramybę, nesolidumą, dvasinę ekspansiją, graužatį, nepasitenkinimą, troškimą kažko neįvardinamo.

A. K. Vartydamas ir skaitydamas rinkinį, randu daug daug kitų dedikacijų moterims ir vyrams. Kai kurie vardai pasikartoja tikriausiai dėl to, kad tai ne tie patys žmonės?

Atsimenu įspūdingą Jūsų rašinį apie Juozą Miltinį. Rinkinyje - eilės ne tik jam, bet ir kun. Ričardui Mikutavičiui, aktoriams Aurimui Babkauskui, Vidui Bartusevičiui, o Ievai Simonaitytei - net „duetas“. Koks Jūsų ryšys su šiomis asmenybėmis?

E. P. Knyga visa savo prigimtimi yra dedikacinė. Joje - dedikacijos tiek vyrams, tiek moterims - be išimties. Negalėjau neparašyti eilėraščio Juozui Miltiniui, kuris dar gyvas būdamas mane baisiausiai iškoneveikdavo. Bet Miltinis ir lieka Miltiniu - visi tie, kurie

buvo koneveikiami Miltinio, dėkoja likimui už tą koneveikimą. Tai beveik profesija. Jis buvo baisiai vienišas Panevėžy, o gal ir visoj Lietuvoj. Visi draugai buvo išmirę. Jis nežmoniškai ilgėjosi Paryžiaus - savo dvasios tėvynės. Miltinis buvo kosmopolitas. Tėvynė Lietuva jam reikė sudužimo vietą, nes ji jo netenkino. Panevėžys jam buvo miręs miestas, o jis pats turėjo amžinybės kodą. Eilėraščių paskyriau ir tragiškai žuvusiems jo aktoriams - Aurimui Babkauskui ir Vidui Bartusevičiui. Miltinis sukūrė savo aktorius, jie tapo didesni patys už save. Jie gyveno provincijos mieste, virdami savo sultyse. Aplinka buvo jiems labai neadekvatyvi. Daugelio jų likimai tragiški. Jie, be teatro, nieko neturėjo ir daugiau nieko nemokėjo. Teatras buvo jų kalėjimas ir kartu jų laisvė. Miltinis sukūrė teatro mitą ir pats jį sunaikino. Mėnesį laiko po 3 valandas teko inventorint jo bibliotekos knygas, kurios, ačiū Dievui, atiteko Panevėžio miesto ir visos Lietuvos visuomenei. Iš jo buto išėjus, nebežinodavau, į kurią pusę mano butas. Negana to, sunku buvo patikėti, kad tokio dvasios giganto butas yra kažkokiam Dievo apleistam Panevėžy, kad tai ne Paryžius, ne Praha, ne Krokova. Jo mąstymas ir žinios buvo tiesiog labai brangus antikvariatas.

Tarp kitko, Miltinis norėjo statyti ir Ievos Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimą“ - didelį panoraminį Mažosios Lietuvos kūrinių, bet jo nepastatė. Man, kaip kaimo vaikui, šis I. Simonaitytės kūrinys yra tiesiog lipte prilipęs. Atrodo, kad šios knygos personažai yra nugalėję mano gyvenimą už mane (turiu patikslinti - mano neįvykusį gyvenimą). Jeigu būčiau kino režisierė, šį romaną ekranizuočiau. Jį tiesiog matau. Turiu netgi aktorius šiam filmui. Deja, laikas bėga, o jie sensta kaip ir pats mano troškimas.

Ričardas Mikutavičius... neįminta mįslė, šventasis... kankinys... Aukojęsis, tapęs auka, turėjęs budelius. Pasakęs man didžiulį komplimentą, norėjo išgirsti mano parašytą jam eilėraščių, kurio nebeišgirdo. Per sunku kalbėti, per arti dar ta baisi tragedija. Jonui skirtas eilėraščių yra skirtas Jonui Mekui - didžiajam mano ilgesiui (susitikimo su juo laukiau 20 metų). Su juo susitinkdama nesusipažinau. Su

Jonu Meku įmanoma daug kam susitikti, bet retai kam pavyksta susipažinti. Arvydai skirtas eilėraštis - tai eilėraštis Arvydai Šliogerui. Neaprepiamas mąstytojas, fanatikas, sukilęs prieš „Marijos žemės“ dogmatiką, rašanti mašina, visiškai nemylis savęs ir pasaulio. Susitikimuose labai gražus žmogus, paprastas, tarsi būtų eilinis juodadarbis, o ne akademikas. Su juo būtina kalbėti paprastai: gerti - gerti, valgyti - valgyti, bet nepasiruošęs neik į jo valdas - užpjudyti žiauriai mąstantį sutvėrimą. Filosofija - alinantis, bjaurus buvimo būdas. Dedikacijos Vaidotui - tai Vaidotui Dauniui. Tai buvo angelas, ne šios šalies pilietis. Dedikacijos profesorėms Laimai Rapšytei („Laimai“) ir Viktorijai Daujotytei („Viktorijai“). Laima - Margaritos Diuras antroji pusė. Viktorija Daujotytė - tylos sesuo. Dedikacijų daug - nesinori visų komentuoti.

A. K. Matyti, kad fotomenininkė Marija Čičirkienė - puiki Jūsų kūrybos rinkinio partnerė. Kada ir kaip prasidėjo Jūsų draugystė?

E. P. Fotomenininkė Marija

Šileikaitė-Čičirkienė buvo ta moteris, kuri mane atvedė į vizijų pasaulį. Aš gi visados gyvenau retro gyvenimą, labai giliai paslėptą. Marija jį išviešino fotografijomis. Poezijos knygoje „Retušuoju gyvenimą“ - ne tik mano, bet ir mano artimųjų likimai. Jie knygoje pakankamai laimingi šio pasaulio svečiai. Fotomenininkė Marija visiems fotografuojamiems sukuria galimybę pasirodyti pačiais gražiausiais, pačiais įdomiausiais. Ji - didžiojo grožio architektė. Jos tikslas - iš amžinybės išviloti grožio perlą. Jau daug metų esu jos fotomodelis. Ir, jei panorėsiu, juo būsiu, kol mums abiem nusileis saulė.

A. K. Na, jau laikas pateikti ir patį paprasčiausią klausimą: kada įbridote į eilėraščių pasaulį, ar turėjo įtakos literatūros pamokos mokantis Pasvalyje?

E. P. Į eilėraščių pasaulį įbridau, būdama antroje klasėje, kai vyrai pavasarėjant kieme plovė medžius malkoms, o pagrioviais žybčiojo purienos. Pirmasis eilėraštis buvo kaip nuosprendis, kaip liga neklausianti, ar tau patinka sirgti. Mokantis Pasvalyje, didelį įspūdį padarė pedagogas iš

didžiosios raidės - lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Romualdas Paškevičius. Tai buvo mano susižavėjimo objektas. Jam skyriau savo eilėraščius, taip ir niekada jų neparodydama. Šio mokytojo dėka įstojau į Vilniaus universitetą, studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros.

A. K. Skaitant eiles, apima jausmas, kad Jūs, anot Sigito Gedos, mokate sukalti „skrynelę dvasioms pagauti“. Tad, kai eilėraštyje sakote „Šitai gyda, pati - mirdama“, galite gerokai išgąsdinti skaitantį. Reikia gyventi, rašyti - ir eilėraščius, ir ne tik juos. Visuomenė gerai žino Jūsų organizuotus literatūrinius ir kitus renginius Panevėžyje. Gal kai ką būtų galima „peradresuoti“ ir Pasvaliui, gimtajam sodžiui Mediniams?

E. P. Gyvenime kaip ir poezijoje esu maksimalistė. Man priimtinausias būties žestas ir likimas. Mano prigimtyje glūdi aukojimasis. Matyt, tai nieko naujo, tai tiesiog, ko gero, moteriška.

Renginiai - mano stichija. Kai kada atrodo, kad mirsiu juos organizuodama, bet, jeigu tai daryti kas uždraustų, mirčiau būtinai.

Laima Vaitkevičienė

IMPROVIZACIJA ELVYROS EILĖRAŠČIŲ TEMA

(Elvyra Pažemckaitė. Retušuoju gyvenimą, Panevėžys. 2000)

Retušuoti - tai pataisyti skaidrę arba fotografiją (paryškinti kontūrus, linijas, pašalinti dėmes arba įbrėžimus). Taip nurodo „Tarptautinių žodžių žodynas“. Retušuoti galima ir gyvenimą, ne tik virstantį estetinė tikrove eilėraščių knygoje, bet ir patį procesą - su rytine kava, darbu, susitikimais, nutikimais, netekimais... Tam nereikia Arlio dangaus, kerinčių miestų, Paryžiaus Sorbonos ir šaltų peterburgų. Galima gimti „1955-ųjų gruodį, Kūčių vakarą, Pakruojo rajone, Guostagalių kaime“, o po savaitės būti atvežtai į Pasvalio rajoną, į Medinius. Galima mokytis Pasvalio vidurinėje mokykloje ir dievinti matematiką kaip nepasiekiamą stiklo kalno viršūnę, kaip Proto įsikūnijimą. Kodėl? Turbūt taip slopinama emocija prigimtis, kuri tik po gero dešimtmečio prasiverš gyvenimo būdu, o po dvidešimt penkerių - eilėraščių knyga.

Mokykloje jausmas niekinamas, žavimasi tais, kuriems sekasi, kurie gauna penketus, puikiai laiko egzaminus. Su ironija žvelgiama į jausmingas gražuoles, nepasizyminčias ypatingais gabumais. Teisėja griežta ir kategoriška - juoda arba balta. Pustonių nėra. Kaip niekada nėra laiko „tušties“ pokalbiams, gimtadieniams. Gyvenimas protui, pažinimui

ir, laimei, dalykams, kurie daro mūsų buvimą estetišką. Tai, be abejo, šviesios atminties lietuvių kalbos mokytojo Romualdo Paškevičiaus įtaka.

Vėliau lituanistikos studijos Vilniaus universitete: „Aš buvau ten, kur krinta rožės, / Kur laurai vainikuoja išmintingųjų galvas. / [...] Tada ir prisiečiau sau - mokysiuos amato - / siūsiu batus išmintingiesiems / ir dirbdinsiu šepėčius jiems blizginti“. Tai ne tik eilėraštis. Vertybinė nuostata. Pamaldus nusilenkimas išminčiai. Visa kita niekai. Pasipuošti? Valandomis prasėdėti senamiesčio kavinukėse? Bohemiškai prašnekėti per naktis prie kibiro kavos apie egzistencijos prasmę? Ne tai. Elvyra atmeta daugelio mūsų studentišką gyvenimo būdą. Išminties dievas šypsosi iš senųjų Universiteto skliautų...

Toli nuo Vilniaus Salamiesčio (Kupiškio rajonas) pagrindinė mokykla. Ir didžiojo proto dievo šypseną užstoja liepos prie mokytojų namo, buvusios klebonijos. Ir mokytojas nėra laisvas žmogus (ne politinė, o egzistencinė prasmė). O Elvyros portreto prigimtis nutapė toli gražu ne pedagogikos vadovėlių stiliumi: santūri, kruopšti, rūpestinga, griežta, kantri ir t.t. Turbūt čia, Salamiestyje, prigimtis pareikalauja savo teisių, nesileidžia įreminama. Gal klystu, bet man atrodo, kad atmesdama pedagoginį įreminimą Elvyra atsikrato ir kitų rėmų: taip reikia, taip nedera, taip nepriimta... Darbas

Panevėžio viešojoje bibliotekoje ir susitikimai, bendravimas su tais, kuriuos visada matė išminties ir kūrybos aukštybėse, turbūt išlaisvina Elvyros prigimtį. Atsiranda laisvė gyventi emociškai, kartais net ekscentriškai. Laisvė visada būti truputį scenoje. Bet man taip atrodo, kad Panevėžio gatvės, salės, kavinukės, net savas butas yra Elvyros scena. Ypač pastarasis, kurį gali skaityti kaip gyvenimo romaną, parašytą ženklais ir simboliais. Toje scenoje dalinami eilėraščiai taksistams ir gatvių šlavėjoms, audringai reikiamos emocijos, keikiama ir mylima be atodairos. Nežinau, kokio laiko ta scena. Kažkoks retro ir moderno mišinys. Kaip fotografės Marijos Šileikaitės-Čičirkienės meninėje nuotraukoje knygos viršelyje: retro stiliaus dama su skrybelaite ir pirštinais sėdi prie atviro lango, už kurio turbūt žydi sodai, o palangėje paprasčiausias radiatorius, ant kurio užmesta paprasčiausia balta paklodė. Kita nuotrauka: prie pavasario beržynų, gėlėtoje pievoje, pabrėžtinai baltu kostiumėliu, pabrėžtinai romantiška. Vadinu šį gyvenimą scena ne todėl, kad jis nuoširdus, o todėl, kad retušuotas - jausmas, mintis, poelgis, susitikimai ir išsiskyrimai išgryninti kaip scenoje.

Sceniškumas pereina į rinkinį, eilėraščiai kuriami kaip numanomi dialogai. Jauti, kad yra stiprus adresato gyvenimo, pažinties, pokalbio kontekstas, kurio tu nežinai. Tačiau taip sukuriama vienišo kalbančiojo, monospektaklio įspūdis. Visi išėję, kalbama su tais tuščioje scenoje atminties kalba, nesitikint atsiliepimo. Gal todėl toks dažnas neigimo ženklas: „Nebarstyk mano kelio perlais“, „Mano švenčių nėra ir nebūna“, „Mano sielą vis dergia/ Ir dergia ruduo - / Begalinis, netobulas, niekieno“; „Tik neužmiršk manęs pamiršt, / kai dega vakaras, / kai auskarai paskolinti, / nors ir labai tikri“. Adresatas visada prieš akis - veiksmožodžio antruoju asmeniu (atleisk, neužark, karūnuok, pasodink, leisk), įvardžiais „tavo“ ir „mano“, „mūsų“ ir „jūsų“ („Ateik, kai tavo išvarys, / išlaužys lyg rudens sodą, / pro atviras mano duris, / pro dangų, kuris nepajuodo“), sesers ir brolio įvaizdžiais kaip dvasinės giminytės ženklais. Juk ir pati knyga skirta nesutiktam dvasios broliui dėdei Povilui Pažemckui, jūreiviui, klajūnui, paskendusiam kartu su laivu.

Giminės tragedija interpretuojama kaip likimo ženklas. Elvyra jaučia save dvasios klajūno ženklą pažymėta: „Mano genetikoj yra jūra, / jūreiviai ir uostai“. Rašau autorės vardą vietoj įprastinės lyrinio subjekto sąvokos. Kažkodėl nesugebu čia matyti subjekto, tik konkretų Elvyros monospektaklį. Moterišką monodramą gražioje dekoracijoje, kur ruduo, sudžiūvusios alyvos ir rožės, lempa, liūdnas vakaras, Van Gogas ir Vermejeris. Elegantiškas retro liūdesiui. Ir elegantiška projekcija į erdvę „anapus vėjo namų“, į estetišką buvimą kasdienybėje lyg, paveiksle: „Vieną šiltą mūsų žemės šeštadienį/ Prasidės ir baigsis bulviakasis - / Trys apaštalai, / Keturios apaštalės - / Septynetas/ Sėdės su auksiniais saulės nimbais/ su nuovargiu rankose ir kojose“.

Apie ką kalba moteris elegantiškose dekoracijose? Elegantiškai praeina meilė: „Ir išlieka tik šaltas akmuo, / Šildai delnu ir priesaikus duodi/ Teka laikas lengvai kaip vanduo./ Jau seniai po tauriausiojo gruodžio“. Ir liūdesys liūdnas kažkaip estetiškai: „Tu nepirksi mano avies, / Nes tavo namai bus liūdni“. Ir vieniša dekoracijoje su įsivaizduojamais pašnekovais: „Tuščias laukas ir kelias į niekur“... Amžinas moteriškas monospektaklis, literatūroje įgaunantis įvairiausias raiškos formas nuo tautosakiškos rūtos iki pomodernios erotikos. Elvyra renkasi labai rizikingą „širdies balsą“. Nuo nuoširdumo iki banalybės tik vienas

žingsnelis. Kiek moteriškų monospektaklių sudegė krosnyse laiškais ir jaunystės eilėrašciais. Nuoširdžių... Kiek tokių pat nuoširdžių užgeso virtuvių dekoracijose (prie radiatorių be elegantiškos retro skrybelaite). Elvyra rizikuoja nuoširdumu. Rizikuoja kaip ir gyvenime sulaukti atlaidesnį šypsnio arba susižavėjimo jausmo laisvė. Paimi metafora būtų saugesni jausmo namai. Juk baisu paleisti į pasaulį jį tokį benamį, lengvai apsirengusį, pažeidžiamą:

*Bus tik delnai tavo,
Nesvarbu, į kokią liepsną nukreipti...
Gal pasaulis malonės
Jiems atleisti,
Kaip ir eilėraščiui,
Kurio nenumezgei kaip megztinio
Ir nepapuošei juo savęs.*

Gal malonės... Kaip ir gyvenime tie, kurie patenka į Elvyros nesibaigiančią sceną ir būna užlieti audringu jausmo bangų - emociingo žodžių srauto. Tie mes - klasikiniai, santūriai, nesceniniai.

Manychiau, Elvyros nuoširdumą ir gelbsti sceniškumas. Tai nėra paradoksalu. Ašaros scenoje dažną iš mūsų verčia drauge išgyventi, o ašaros tarpvartėje - gūžtelėti pečiais. Atvira emocija scenoje žavi, o buitėje šokiruoja. Vis dažniau mes būtį patiriame antrinėje, estetinėje tikrovėje, o kasdienybėje - tik buitį. Taigi Elvyra ir leidžia sau sceną, pasiimdama į ją artimus žmones, kurių meninės nuotraukos įdėtos į knygą. Jauna besišypsanti moteris, prisėdusi ant arimo vagų, nubėgančių į erdvę: „Motina. Janina Vitkauskaitė. Žemiškoji, nuosaikioji, vietiškoji“. Gražaus vyro veidas debesų fone: „Tėvas. Juozapas Pažemckas, girdėjęs nenumaldomą šauksmą į NE[VARDYTA“.

Apie Elvyros eilėraščius ir gyvenimą sunku kalbėti kaip apie tekstą ir kontekstą. Yra tik vientisas tekstas. Kam ir kodėl? Turbūt protestas prieš buitines klasišką su visais jos aspektais: nuosaikumu, santūrumu, solidumu, su visais socialiniais vaidmenimis, amžiaus ribomis ir t.t. Turbūt noras būti išgirstai ir suprastai, išgirsti ir suprasti. Tokie norai su amžiumi praeina ir sakoma: žmogus suaugo, subrendo. Galima ir kitaip - susitaikė. Elvyra nesusitaiko:

*Jau meilės nebus
Ir triumfuos vien tik ligos.
Bus žiemos be paukščių, be sniego,
Bus vasaros drungnos,
Sals rankos ir kojos naktim.*

Nostalgiškas moters monologas apie laiką. Apskritai Elvyros poezija labai moteriška, kamerinė, neįsileidžianti konkrečios socialinės aplinkos. XIX a. Paryžiuje Elvyra tikriausiai turėtų savo saloną, kur vyrautų elegiškai elegantiška dvasia. O dabar?

*Manęs negalima prijaukinti.
Netobulybės sienos atsiveria,
Ir aš išeinu.*

Taigi ir nedrįstu bandyti jaukinti - vertinti, lyginti, įvedinėti į kontekstus. Elvyra - reiškinys, ne eilėraštis, emocinės laisvės apraiška, atsivėrimas aplinkai be baimės ir apsidraudimo. Todėl ir šis rašinys - ne objektyvumo siekianti recenzija, o subjektyvi improvizacija kraštietės, bendraklasės ir bendrakursės pirmosios knygos tema.

LAIŠKAS VAIKYSTĖS MEŠKIUKUI

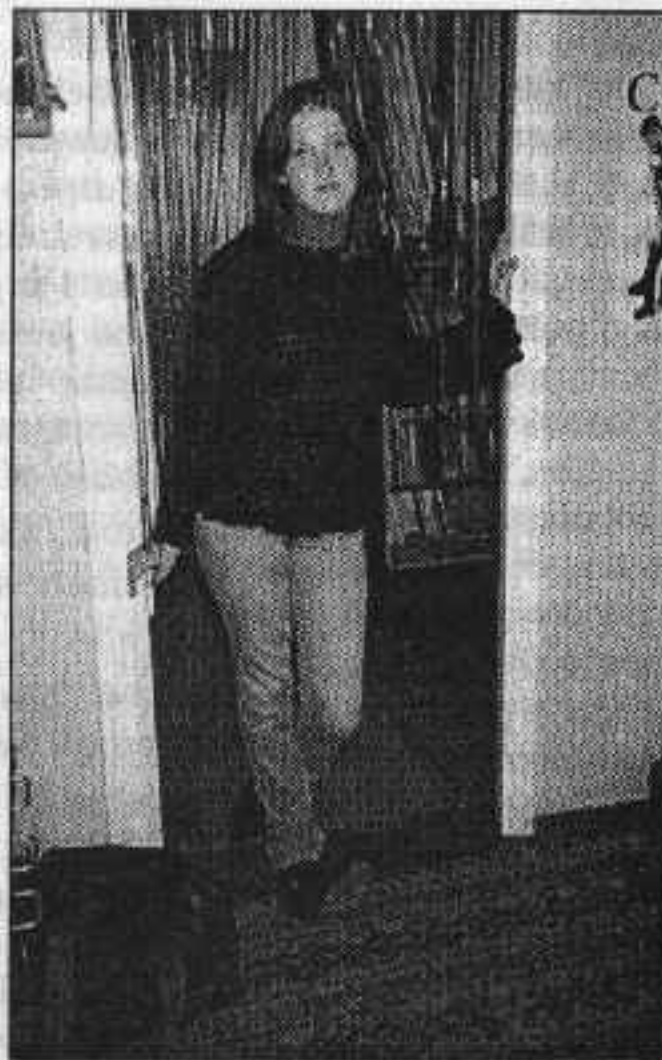
Justė Grigaitytė,
Joniškėlio G. Petkevičaitės-Bitės
vidurinės mokyklos
VIII klasės mokinė

Prisimenu vienintelį vaikystės žaislą. Tai tave, mano meškiuk. Juk be tavęs aš niekur neidavau, netgi susiruošusi miegoti ar valgyti, būtinai nešdavai ir tave. Vaikystėje turėjau labai daug žaislų, tačiau labiausiai mylėjau tik tave. Visi mano žaislai jau seniai išvežti į sąvartyną, o tu dar ir šiandien sėdi mano knygų lentynoje.

Dar ir dabar labai gerai prisimenu, kai darželyje viena mergaitė tave iš manęs paėmė, norėdama pažiūrėti. Aš griebiau ant stalo stovėjusią lėkštę su sriuba ir išpyliau tai mergaitei ant galvos. Na, o tada kliuvo nuo auklėtojos. Ji mane pasodino prie stalo, liepė sėdėti dvi valandas ir niekur neiti, dar uždraudė neštis į darželį tave. Tačiau vis tiek atsinešdavau ir paslėpdavau savo spintelėje, kad auklėtojos nematytų.

Matau tave, sėdintį mano knygų lentynoje, ir mąstau, kiek daug tu man reikšdavai vaikystėje. Dar ir dabar mama kartais erzina, kad mane užaugino ne tėvai, o mažas pliušinis meškiukas.

Labai norėčiau, kad tu dabar prabiltum ir man papasakotum labai daug. Gal ir pabartum, ypač dėl mano

brolio, nes kartą jis, norėdamas pažaisti, pasiėmė tave ir išsinešė, man nematant, į kiemą. Pasigedusi savo meškiuko, verkdamas išėjau tavęs ieškoti. Iš pykčio, kad brolis tave pasiėmė, aš jam tvojau kaladė ir praskėliau galvą. Tai pamačiusi, mama net žado neteko. Mama su tėčiu labai manęs nebarė, o viską bandė išaiškinti gražiuoju. Aš nepratariau nė žodžio, tik sėdėjau, labai stipriai apsikabinusi tave.

Pamenu, kai kartą per Kalėdas nusprendžiau pamatyti Kalėdų senelį. Kūčių vakarą, kai visi susiruošė miegoti, aš paėmiau tave ir pasodinau po eglute. Tikėjaisi, kad, kai ateis Kalėdų senelis, tu atbėgsi pas mane ir pažadinsi. Tačiau, atsikėlusį rytą, pamačiau, kad visos dovanos jau po eglute, o tu sėdi šalia. Tada labai buvau tavimi nusivylusi, tačiau jau po dešimties minučių viską

atleidau.

Suaugusius žmones imdavo juokas iš manęs, tačiau jie to neparodydavo - juk aš tik mažas vaikas.

Dar buvo vienas nutikimas per Velykas. Norėjau tave pavaišinti margučiais, bet tu jų nevalgei. Manydama, kad kiaušiniai labai neskanūs, aš net penkis jų išmečiau į šiukšlių dėžę. Tada jau mama mane labai barė, nes išmečiau pačius gražiausius margučius.

Tikiu, kad mano tėvams nebuvo lengva, nes tave aš labai gindavau ir daugybę visokių pokštų iškrėsdavau. Visus, kurie bandydavo tave iš manęs atimti, puldavau mušti.

Dar ir šiandien girdžiu tas lopsines, kurias dainuodavau tau, norėdama, kad tu užmigtum: „Mik, meškiuk, mik, mažuti, merk jau akeles“.

Žinau, kad kieme visi man tavęs pavydėdavo. Niekas neturėjo tokio gražaus ir spalvoto meškiuko, nes tėtis tave buvo parvežęs lauktuvių iš Rusijos. Tu buvai minkštas, pūkuotas ir labai švelnus. Daugelis kiemo vaikų norėdavo nors truputį su tavimi pažaisti. Aš nebuvau labai draugiška, nes niekada su tavimi neleidavau žaisti kitiems, nors mane tėvai mokė elgtis draugiškai ir dalintis su visais.

Išvaizduoju, kaip turėjau tave mylėti, kad šitaip ginčiau nuo visų, kurčiau tau lopsines, niekur be tavęs nečiau ir prie tavo lovelės sėdėčiau valandą, kad tik tu užmigtum.

Taigi rašau laišką, norėdama pasakyti tau „ačiū“. Labai dėkoju už tai, kad išmokei mane savarankiškumo ir sugėbėjimo ginti visais būdais tą, kuris yra brangus ir mylimas. Dar dėkoju, nes tik su tavimi vaikystėje patyriau tikrai nuostabių akimirkų. Labai tau ačiū, mano mielas meškiuk.

Prieš daug daug metų gyveno milžinas Svalys. Jis nieko neturėjo, tik mažą trobelę. Bet vieną dieną trobelė sudegė. Tai sužinojęs, milžinas puolė į neviltį ir ėmė verkti. Jis verkė dieną, naktį, kol priverkė upę. Svalys buvo benamis, vargšas milžinas. Kartą jis susitiko raganą. Jos vardas buvo Varnalėša todėl, kad ji nuo pat vaikystės ant peties nešėjo varną. Ragana užbūrė milžiną ir jis prasmego giliai giliai į žemės. Gal ir dabar jis po žemėmis yra, kai jis sujuda, tai ir įgriūna žemė toje vietoje. Todėl dabar Pasvalyje daug smegduobių atsiranda. Nuo milžino vardo ir kilo upės pavadinimas Svalia.

Seniai seniai, prieš kelis milijonus metų, žmonės tikėjo milžiniais, raganomis, fejomis. O jums niekada nekilo klausimas, iš kur kilo, atsirado upė Svalia?

Ogi buvo taip.

NYKSTANČIO VIZORIŲ KAIMO ISTORIJA

(Ištrauka)

Asta Petraitytė,
P.Vileišio vidurinės mokyklos
III bg. kl. mokinė

Apie 10-12 kilometrų nuo Pasvalio, prie pat dabartinio Rinkūnų kaimo, dešiniajame Pyvesos krante, stovi kelios sodybos, žymincios visai neseniai čia buvusio Vizorių kaimo vietą. Dar prieš 50-60 metų ten buvęs didelis kaimas, o dabar išlikę tik keturios sodybos, iš kurių viena visiškai apleista, kitoje gyvena jauna šeima, o likusios dvi vasarą lankomos šeiminių. Kurgi dingio šis kaimas, kuo ir kaip gyveno jo žmonės, kokių tradicijų laikėsi ir kuo tikėjo, mums papasakojo buvusi šio kaimo gyventoja Bronislava Pranskūnienė Vizoriuose ir Bronius Šalučka.

Apie kaimo gyventojų skaičių ar jo įkūrimą iš archyvų nieko nepavyko sužinoti, bet Bronius Šalučka perpasakojo man savo senelio, gyvenusio devynioliktojo šimtmečio pradžioje (apie 1831 metus) pasakojimą. Jis sakęs, kad tada Vizoriuose gyvenę du ūkininkai, vienas prekybininkas ir vienas stalius. Anikas Gaigalas turėjo du sūnus: Juozą ir Povilą (B. Šalučkos senelis). Povilas tarnavo Rusijos caro dalinyje ir matė jo nužudymą. Antrasis ūkininkas - tai Kazimieras Bieliauskas. Jis taip pat turėjo du sūnus: Kazimierą ir Praną. Trečiasis gyventojas - tai stalius Bajarūnas, kurio žmona buvusi apylinkės „baba“ (pribuvėja). Jiedu turėjo tris sūnus: Juozą, Stasį ir Joną. Du pirmieji buvo nepriklausomos Lietuvos kariuomenės savanoriai (1918 m.) ir už tai gavo žemės iš Baluškių ir Žadeikių dvarų. Vizorių prekybininkas, žinoma, buvo žydas, pavarde Mirka. Jis turėjo krautuvėlę, kurioje prekiaavo įvairiomis prekėmis, tarp jų ir degtine. Mirkų namuose vis dažniau vykdavo išgertuvės. Vėliau degtinę prekybininkas mainydavo ir į įvairius produktus, kuriuos parduodavo savo parduotuvėje. Mirkos turėjo keturis vaikus: Meirą, Lipšę, Sraiką ir dar vieną, kurio vardo pasakotojai nebepamena. Kai vaikai suaugo, Meirą išsiuntė į Pumpėnus pas Zusmaną dirbti kurjeriu. Šis gavo iš Zusmano šimtą rublių ir, nuvažiavęs į Liepoją, nusipirko šipkartę, su kuria turėjo patekti į Ameriką. Taip Meiras išvyko į JAV ir sugebėjo ten įsidarbinti. Greitai Zusmanas atgavo savo šimtą rublių. Bedirbdamas Amerikoje, Mirkos sūnus nuolat atsiųsdavo pinigų, ir taip vienas po kito už Atlanto išvyko visi Mirkų vaikai. Tėvai tuo tarpu Vizoriuose ir toliau pelnėsi iš degtinės pardavinėjimo. Pasipiktinusios kaimo moterys parašė skundą urėdinkui, nes vyrai už degtinės butelį paskutinį maistą iš namų išnešdavo. Ipykusios prašė Mirkas išskeldinti. Žmonų prašymas įvykdytas, ir žydai buvo ištremti. Visi išgeriantys juos labai gražiai išlydėjo. Tai buvo ne tik vizoriečiai, bet ir vyrai iš gretimų kaimų: Miesteliškių, Melėnų, Dvareliškių (tai irgi išnykę arba nykstantys kaimai). Ir šiomis dienomis apie Vizoriuose gyvenusių žydų šeimą primena dabartiniame Daujėnų miške išlikusi žydo daržvietė. Čia Mirkos augino daržoves, kurias neretai nusiaubdavo šernai, bet nė vienas žmogus iš čia nevodavo. Žydai turėjo labai mažai žemės, todėl ir buvo išsidirbę nedidelį plotelį miške. Beje, jie laikė ir gyvulių (karvių bei kiaulių), Šios žydų šeimos atžalų likimas netapo toks tragiškas, kaip kitų šio krašto žydų. Visai netoli nuo Vizorių, Žadeikių miško pakraštyje, yra vokiečių okupantų išžudytų žydų kapai. Šioje vietoje 1941 m. rugpjūčio 26 d. hitleriniai žmogžudžiai ir

vietiniai pagalbininkai nužudė 1350 žydų - vyrų, moterų ir vaikų. Žinoma, kad prie žydų genocido prisidėjo Gaigalų šeimos nariai, kurie tai darė iš savanaudiškų paskatų, norėdami apiplėšti pasmerktuosius.

Abu pasakotojai (B. Pranskūnienė ir B. Šalučka) mini Pasvalio krašto dvarininką Karpį, turėjusį dvarų ir aplinkiniuose kaimuose. B. Pranskūnienės motina sakydavusi, kad, gimus berniukui, Karpio motina negalėjo maitinti savo sūnaus, tačiau jį maitino Dvareliškių kaimo moteris: ir savo vaiką, ir būsimą poną. Jam vėliau priklausė Vizoriuose buvusi Levickų sodyba bei netoliese stovėjus Moliūnų dvaras. Šis klestintis Joniškėlyje gyvenantis dvarininkas buvo pasišovęs sujungti savo valdas: Moliūnų dvarą ir Vizorių palivarką, kuris užėmė apie 80 ha plotą. Šio kaimo žmonėms, kaip ir miesteliškėčiams bei melėniečiams, buvo pasiūlyta išsikelti. Nors Karpis siūlė daug daugiau ir geresnės žemės, tačiau vizoriečiai su tuo nesutiko, ir dvarininko svajonė sujungti savo žemes neišsipildė. Tarp karščiausiai besipriešinančių buvo ir Bieliauskai. Beje, be dirbamos žemės, Karpis turėjo ir nemažai miško aplink Vizorius.

Lietuvai tapus nepriklausoma, dvaras buvo padalintas. Vizorių palivarko vietoje įsikūrė du ūkiai: Levicko ir J. Prie baldos. Pagal įstatymus Levickai turėjo 15 hektarų žemės, bet nutarė pasiglemžti ir kitiems ūkininkams skirtą žemę. Levickas sukviėtė visus vizoriečius, pavaišino ir apgaulės būdu davė pasirašyti dokumentus, pagal kuriuos skirta žemė atiteko jam. Tai atsitiko apie 1935-1936 metus. Taip 30 ha Levickų ūkis išsiplėtė iki 60 ha. Prie baldų ūkis užėmė 30 hektarų. Andrius Prie baldas buvo Karpio plytinės vadovas. Kaip darbuotojas, jis gavo 15 ha žemės, o kitą ūkio dalį sudarė dar 15 hektarų, kuriuos jo sūnus, taip pat vardu Andrius, gavo už savanorišką tarnybą nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Prie baldos Vizoriuose pasistatė labai gražų namą, kuris panėšėjo į dvarą ir buvo viso kaimo puošmena. Prie baldų šeimoje buvo daug vaikų: Andrius, Karolis, Jonas, Malvyna, Lionė. Karo metais, kai Lietuva pateko į Stalino įtakos zoną ir kai čia šeiminių raudonosios armijos daliniai, Andrių ir Karolį ištremė į Sibirą. Andrių - kad buvo savanoris, o Karolis nepriklausė jokiai organizacijai, tik Daujėnuose dirbo raštininku. Kaip žinom, 1941 m. birželį tremtinį iškeliavo visi labiau išsilavinę ir bent kiek turtingesni Lietuvos gyventojai. Norėdama sudaryti palankias sąlygas kolchozams kurti, sovietų valdžia sparčiai vykdė sovietizaciją, kurios metu buvo nusavinta visa tremtinių žemė bei 30 hektarų viršijęs dvarų plotas.

Iš kur kilo upės pavadinimas

Greta Kalnietytė, Pasvalio
P.Vileišio vidurinės mokyklos
III kl. mokinė

Seniai seniai, prieš kelis milijonus metų, žmonės tikėjo milžiniais, raganomis, fejomis. O jums niekada nekilo klausimas, iš kur kilo, atsirado upė Svalia?

Ogi buvo taip.

Kronika: nuo rugsėjo iki rugsėjo

1999-ieji metai

Rugsėjis

13 d. Verkių rūmuose paminėtas Vilniaus pasvaliečių bendrijos 10-metis.

17-19 d. - Pasvalio miesto šventė 500+2.

26 d. Iškilmingai paminėtas Pasvalio dekanas monsinjoro Jono Balčiūno kunigystės 50-metis.

Spalis

1 d. Pasvalio muzikos mokykloje koncertavo Bauskės muzikos mokyklos mokytojai.

2 d. V.Bukaltienės vieniemyje, prie Mėskalaukio, įvyko armonikierių šventė.

4 d. Pasvalio muzikos mokykloje įvyko smuiko muzikos popietė.

5 d. M.Katiliškio bibliotekoje įvyko Vido Dulkės fotonuotraukų parodos „Mokytojų portretai“ uždarymas.

Mokytojo dienos šventė Pasvalio krašto muziejuje.

7 d. M. Katiliškio bibliotekoje įvyko bibliotekininkų seminaras bibliotekų fondų klausimais.

12 d. Vilniuje, Rašytojų klube, pristatyta Eugenijos Karoblienės knyga „Sodyba ant Mūšos kranto“.

15 d. Pasvalio krašto muziejuje įvyko rajono literatų klubo vakaras „Rudens užuovėja“.

17 d. Pušalote paminėtos kompozitoriaus Alfonso Mikulskio 90-osios gimimo metinės. Bažnyčioje vyko sakralinės muzikos koncertas, ansamblis „Lietuva“ atliko A.Mikulskio šv. Mišias „Už kenčiančią Lietuvą“.

22 d. M. Katiliškio bibliotekoje atidaryta Dusetų K.Būgos vidurinės mokyklos moksleivių, o Pasvalio krašto muziejuje - Dusetų krašto dailininkų darbų paroda.

28 d. M. Katiliškio bibliotekoje atidaryta muzikos skaitykla.

Pasvalio kultūros namuose įvyko pažintinis vakaras „Laidojimo ir Vėlinių papročiai lietuvių liaudies kūryboje“.

Lapkritis

8-12 d. M.Katiliškio bibliotekoje vyko Šiaurės šalių kultūrai skirti renginiai.

13 d. Pasvalio krašto muziejuje įvyko Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos Pasvalio skyriaus šventė - literatūriniai skaitymai „Nešiosi rudenį ant delno“.

19 d. M. Katiliškio bibliotekoje vyko konferencija, skirta poeto, partizano Broniaus Krivicko 80-osioms gimimo metinėms.

20 d. Pasvalio kultūros namuose įvyko rajono kultūros namų vokalinis ansamblis ir atlikėjų šventė „Sidabriniai balsai“.

23 d. M.Katiliškio bibliotekos parodų salėje atidaryta „Bočių“ bendrijos narių rankdarbių paroda.

26 d. Pasvalio P.Vileišio vidurinėje mokykloje vyko konferencija „Partneriški aukštųjų, vidurinių mokyklų ir gimnazijų ryšiai, įgyvendinat profilinį mokymą“.

Gruodis

6 d. Krašto muziejuje atidaryta Pasvalio rajono tautodailės paroda ir Pasvalio menininkų klubo „Rats“ darbų kalėdinė paroda.

7 d. M.Katiliškio bibliotekoje atidaryta P.Vileišio vidurinės mokyklos moksleivių ir mokytojų darbų paroda.

8 d. Pasvalio krašto muziejuje vyko konferencija „Lietuvos laisvės kovų ir kančių istorijos takais“.

10 d. Vyko susitikimai su rašytoju Kaziu Saja Joniškėlio vidurinėje mokykloje ir M.Katiliškio bibliotekoje.

18 d. Pasvalio muzikos mokykloje vyko Lietuvos vaikų ir moksleivių konkurso „Dainų dainelė“ rajoninio turo koncertas-atranka.

27 d. Pasvalio krašto muziejuje koncertavo folkloro ansamblis „Auksodis“.

2000-ieji metai

Sausis

8 d. M. Katiliškio viešojoje bibliotekoje vyko susitikimas su gydytoja reanimatologe, kelių knygų autore Birute Žemaityte.

10 d. Pasvalio krašto muziejuje atidaryta Krikščioniškojo meno, bažnytinių dokumentų ir spaudinių jubiliejinė paroda.

11 d. M. Katiliškio bibliotekoje atidaryta vilniečių dailininkų A.Bagdono, S. Udrio, V. Zuozos darbų paroda „Parodų maratonas-2000“.

12 d. Zalenų šeima Pasvalio M. Katiliškio bibliotekai dovanavo keliasdešimt vertingų leidinių iš K. Zalenso asmeninės bibliotekos.

13 d. Laisvės gynėjų diena paminėta Pasvalio kultūros namuose.

14 d. Papildomo ugdymo koordinavimo centre vyko tradicinis Lietuvos jaunųjų filologų konkurso rajoninis turas.

20 d. Rajone lankėsi Iecavos sporto mokyklos trenerių bei kūno kultūros mokytojų delegacija.

Pasvalio internatinė mokykla paminėjo savo specialiosios olimpiados klubo „Būk sveikas“ 5-erių metų sukakties jubiliejų.

22 d. Krašto muziejuje vyko rajono vidurinių mokyklų vyresniųjų klasių moksleivių konkursas „Lietuvos laisvės kovų ir kančių istorija.“

26 d. Krašto muziejuje vyko dr. G. Jusaitienės organizuota V. Mykoliaičio-Putino poezijos popietė.

Pasvalio rajono valdyba įregistravo klubą „Pajusk skrydžio jėga“ (prezidentas Eugenijus Malinauskas).

28 d. P. Vileišio vidurinėje mokykloje paminėtos P. Vileišio 149-osios gimimo metinės.

Vasaris

12 d. M. Katiliškio bibliotekoje vyko pokalbis „Kūrėjo kelias ir istorijos kryžkelės“, skirtas literato, vertėjo, kritiko Mamerto Indriliūno 80-osioms gimimo ir 55-osioms žūties metinėms.

25 d. Pasvalio krašto muziejuje pristatyta Leonardo Matuzevičiaus kūrybos rinktinė „Senajo Juozapo vakaras“. Parodytas G. Kutkausko režisuotas muziejaus teatro spektaklis - vienaveiksmė pjesė-vizija pagal L. Matuzevičiaus pjesę.

Kovas

3 d. Pasvalio kultūros namų mažojoje salėje vyko poezijos popietė „Posmai Pasvaliui“.

4 d. Pasvalio kultūros namuose - rajono kaimo kapelių, muzikantų, pasakorių šventė „Šiaudinė pastogė“.

10 d. Paminėtos Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 10-osios metinės.

17 d. Krinčino pagrindinėje mokykloje vyko literatūrinė popietė-konferencija „Leonidas Šimoliūnas: laisvo žmogaus tekstai“, skirta rašytojo 55-osioms gimimo ir 5-osioms mirties metinėms.

23 d. Pasvalio krašto muziejuje atidaryta kauniečio dailininko Vyginto Viktoro Stukelio darbų paroda.

30 d. M. Katiliškio bibliotekoje įvyko muzikinė viktorina. Dalyvavo Pasvalio mokyklų 6-9 klasių moksleivių komandos. Nugalėjo Pasvalio pagrindinės mokyklos moksleiviai.

Balandis

1 d. Joniškėlio kultūros namuose įvyko susitikimas su Premjero A. Kubiliaus žmona smuikininke Rasa, ministrų žmonomis V. Bėkštienė, V. Didžiokienė, G. Auštrevičienė, atvežusiomis Joniškėlio bibliotekai dovanų - knygų. Dalyvavo Muzikos akademijos dėstytojas E. Virbašius ir bandonininkas A. Batavičius.

12 d. Pasvalio muzikos mokykloje koncertavo prof. V.Vitaitė su dukra A. Žvirblyte.

14 d. M. Katiliškio bibliotekoje paminėtos prof. P. Avizonio gimimo 125-osios gimimo metinės.

15 d. Pasvalio krašto muziejuje vyko „Žiemgalos“ draugijos susitikimas.

18 d. M. Katiliškio bibliotekoje atidaryta menininkų grupės „Rats“ darbų paroda.

Tetirvnuose įvyko susitikimas su gydytoja anesteziologe, kelių knygų autore Birute Žemaityte.

20 d. Pušaloto vidurinėje mokykloje ir M. Katiliškio bibliotekoje susitiko su poetu V. Braziūnu ir VU bibliotekos retų spaudinių skyriaus darbuotoja A. Braziūniene.

29 d. Pasvalio kultūros namuose vyko jaunimo muzikos festivalis-konkursas „Nauji veidai“. Nugalėjo pasvalietė G. Kaminskienė.

Gegužė

3 d. Krašto muziejuje aktorius Petras Venslovas skaitė Justino Marcinkevičiaus kūrybą.

5 d. Įvyko Motinos dienos minėjimas Pasvalio specialiojoje internatinėje mokykloje.

9 d. M. Katiliškio bibliotekoje atidaryta Pasvalio specialiosios internatinės mokyklos moksleivių darbų, skirtų Motinos dienai, paroda. Parodyta A. Kutkauskiene vadovaujama moksleivių parengta saviveiklos programa.

17 d. Pasvalio krašto muziejuje geologijos mokslų dr. Eduardas Vodzinskas skaitė paskaitą „Kur pavojinga gyventi smegduobių krašte“.

18 d. Kun. A. Lipniūno gimtajame Talkonių kaime vyko Gegužinės pamaldos, pašventintas pušalotiškio Prano Kumpauso išdrožtas kryžius.

Pasvalio krašto muziejuje vyko Pasvalio muzikos mokyklos dailės skyriaus mokinių keramikos baigiamųjų darbų gynimas-paroda.

20 d. Pasvalio krašto muziejuje vyko mokslinė konferencija, skirta profesoriaus, habilituoto medicinos mokslų daktaro Petro Avizonio gimimo 125-osioms gimimo metinėms paminėti.

23 d. M. Katiliškio bibliotekoje vyko seminaras „Senieji leidiniai bibliotekose: kaupimas, saugojimas, populiarinimas“. Susirinkusiesiems parodytas mok. A. Kutkauskienės vadovujamų Pasvalio spec. internatinės mokyklos vaikų spektaklis.

26 d. Dovydu kaimė, Petro ir Julijono Būtėnų sodybvietėje, paminėtas rezistentas Julijono Būtėno 85-asis gimtadienis. Šv. Mišias aukojo Pasvalio bažnyčios vikaras Eugenijus Troickis.

31 d. M. Katiliškio bibliotekoje įvyko susitikimas su dailininke, knygų iliustratore Taida Balčiūnaite.

Birželis

3 d. Pasvalio miesto centre vyko šventė vaikams „Atverkime vartus vaikystei“, skirta Tarptautinei vaikų gynimo dienai.

9 d. Pasvalyje lankėsi Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės Nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvos Respublikoje William Robbins.

Lietuvos Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje atidaryta Pasvalio menininkų klubo „Rats“ darbų paroda.

14 d. Gedulo ir vilties diena Pasvalio krašto muziejuje atidaryta tautodailininko, tremtinio Vilhelmo Janiselio fotografijų paroda „Tremtinio dalia“.

Pasvalio kultūros namuose vyko chorinės muzikos vakaras-prisiminimas „Sugrįžusios dainos“.

14 d. Vyko diskusija „Kam mums NATO“.

20 d. Krinčine vyko tradicinė šeštoji „Krinčino verdenių“ šventė.

Pasvalyje lankėsi kadenciją baigiančio JAV ambasadoriaus Lietuvoje K. Smilho žmona Nina Brambani Smith.

24 d. Pasvalio parke vyko Vasaros šventė - Joninės, skirta mėgėjų meninės veiklos 100-mečiui pažymėti. Koncertinė programa tęsėsi 6 valandas.

30 d. Pasirašyta Pasvalio darbo biržos ir Bauskės įdarbinimo tarnybos bendradarbiavimo sutartis ir ketinimų protokolas.

Liepa

6 d. Valstybės (Lietuvos Karaliaus Mindaugo karūnavimo) dieną aukotos šv. Mišios už Tėvynę Lietuvą Pasvalio bažnyčioje. Kultūros namuose įvyko minėjimas-koncertas.

15 d. Vyko žuvusiųjų Pasvalio krašte už Lietuvos nepriklausomybę šaulių ir partizanų paminėjimas.

30 d. Pasvalio krašto muziejuje - Katalikių moterų draugijos konferencija „Jubiliejinių metų aktualiausi klausimai“.

Rugpjūtis

5 d. Prie Meškalaukio kaimo buvusioje Bukaltų sodyboje įvyko šventė „Linksmoji armonika-2000“.

24 d. Pasvalio krašto muziejuje pristatyta poetės kraštiečių Elvyros Pažemeckaitės pirmoji eilėraščių knyga „Retuuoju gyvenimą“, atidaryta panevėžietės fotomenininkės Marijos Čičirkienės darbų paroda „Fotografinės frazės“.

26 d. Pasvalio krašto muziejuje įvyko Lietuvos kaimo rašytojų šventė. Krinčine (E. ir L. Matuzevičių sodyboje) atidengtas stogastulpis kaimo rašytojams.

Rugsėjis

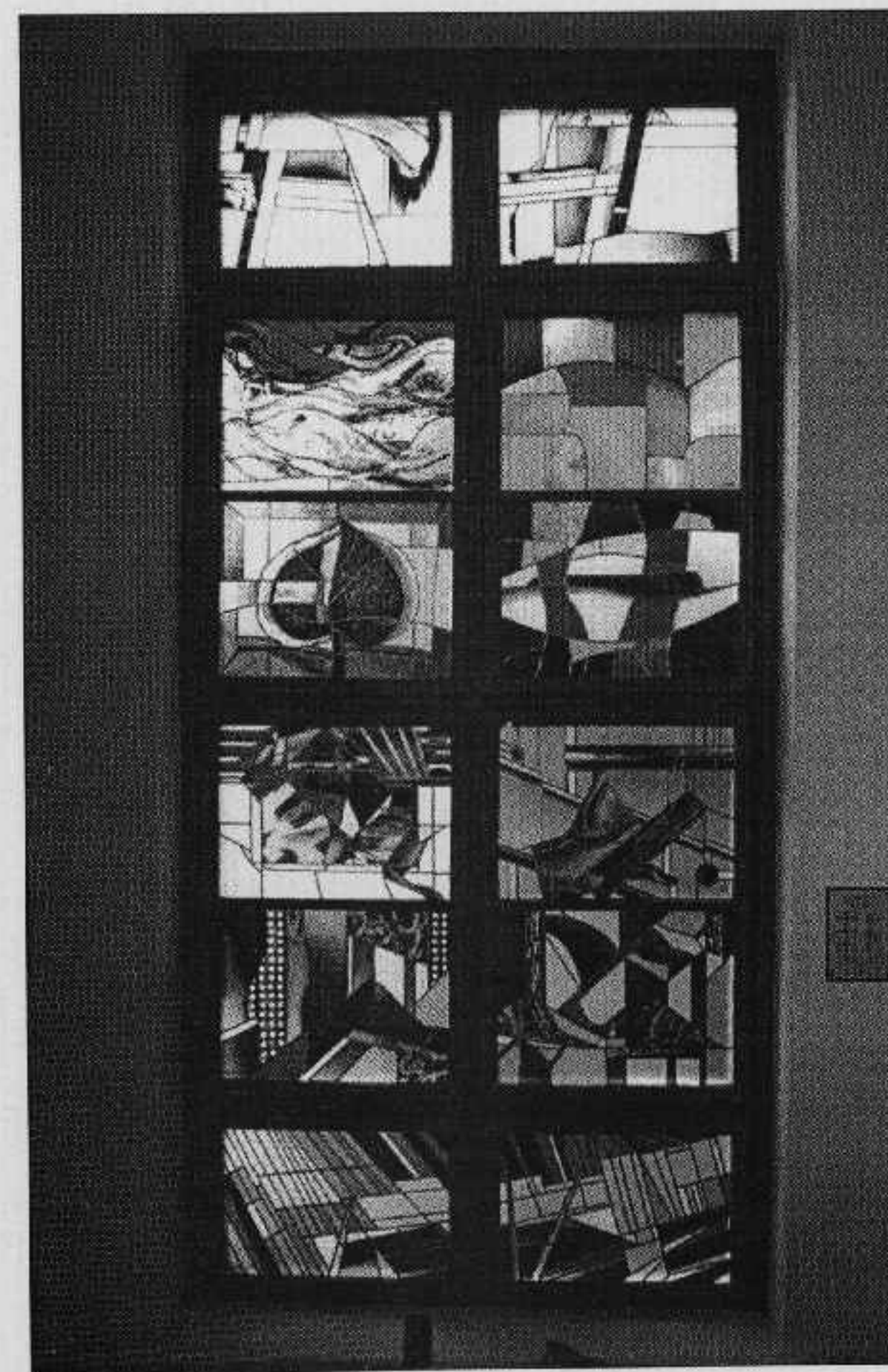
1 d. Vyko P. Vileišio gimnazijos inauguracija.

2 d. M. Katiliškio bibliotekoje vyko tarptautinio vitražo simpoziumo „1+1“ vitražo parodos atidarymas ir Vilniaus dailės akademijos edukacinės parodos „Nuo klišės iki atspauda“ pristatymas.

Parengė Bronė Lapinskaitė, Vido Dulskės nuotraukos

Vitražų Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje fragmentas.

Vitražų autoriai: Š. Bartašiūtė, K. Henderson (Škotija), A. O'Neill (Škotija), S. Utane (Latvija), B. Gulbe (Latvija), N. Baublys, I. Daugintytė, I. Rakauskaitė, I. Kazilaitė, B. Bružas, A. Dovydnas, E. Sutkutė, E. Paltanavičiūtė, I. Lapkūnaitė, M. Juodagalvis, I. Meidus.

SLAURIETIŠKI ATSIVĖRIMAI

*Leidžia Marius Katiliškio
viešoji biblioteka*

Adresas
Vytauto Didžiojo a. 6/1,
5250 Pasvalys
Tel.: 34319,34447

Spausdino
UAB "Nevėžio spaustuvė"
Kranto g. 36, Panevėžys.
Apimtis - A3. Užsak. Nr. 670
S.L. ISSN 1392 6810
Tiražas 500